

Det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet under 1950-talet

Yoshiko Akatsu

© **Yoshiko Akatsu**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande av författaren/författarna.

Svensk titel: Det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet under 1950-talet

Engelsk titel: The research library system in Sweden during the 1950's

Författare: Yoshiko Akatsu

Kollegium: Kunskapsorganisation

Färdigställt: 2004

Handledare: Joacim Hansson

Abstract: After W.W. II the Social democratic government wanted to modernize and rationalize the Swedish society. The university system was reformed to support growth of industry and science. But the reform did not reach Swedish academic library system and it was not well organized. The aim of this thesis is to analyze the reaction of the Swedish academic libraries to the new era in the framework of ideological criticism. The problems I try to find answer to are as follows:

What did the Swedish state demand of the libraries?

How did the libraries try to respond to this, especially in the discussions about co-operation among the libraries and qualification for librarians?

The state required that the libraries answer to the demands of the universities and research, but the authorities did not give so much grant as the libraries required. The state did not understand how the libraries worked, or what their problems were.

The libraries tried to solve the problems through co-operation, building up a "union-library". The growing interurban loan movement was a part of it, and coordinated book acquisition was the another. Relations between the different types of library were not free from problems, which also influenced the discussions.

There were different ideas behind the "union-library" plan. Some wanted to unite and centralize the libraries in Sweden. Others thought the unified library was a sum of close co-operation among the individual libraries.

Nyckelord: nationalbibliotek, bibliotekarieutbildning, samarbetsorganisering, vetenskapliga bibliotek, Sverige, 1950-talet

1. INLEDNING	1
1. 1. SYFTE	1
1. 2. UPPSATSENS UPPLÄGGNING.....	2
2. TIDIGARE FORSKNING	3
3. BAKGRUND OCH DEFINITION.....	4
3. 1. DEN NYA NATIONALISMEN.....	4
3. 2. TEKNIK, INDUSTRI OCH NATIONALISMEN	6
3. 3. DE HÖGRE UTBILDNINGS- OCH FORSKNINGSANSTALTERNAN	7
3. 3. 1. <i>Kort historik</i>	7
3. 3. 2. <i>Högre utbildning och forskning i ett nationellt perspektiv</i>	8
3. 4. BIBLIOTEKSVÄSENDET	9
3. 4. 1. <i>Folkbiblioteken</i>	9
3. 4. 2. <i>Det vetenskapliga biblioteksväsendet</i>	10
3. 4. 3. <i>Förhållanden mellan olika typer bibliotek</i>	15
3. 5. AKTÖRERNA.....	17
3. 5. 1. <i>Vetenskapliga allmänbibliotekarier</i>	17
3. 5. 2. <i>Vetenskapliga specialbibliotekarier</i>	20
3. 5. 3. <i>Industribibliotekarie</i>	20
3. 5. 4. <i>Nästa generations vetenskapliga bibliotekarier</i>	20
3. 5. 5. <i>Folkbibliotekarier</i>	21
4. TEORI OCH METOD	22
4. 1. TEORI.....	22
4. 2. METOD.....	23
4. 3. AVGRÄNSNING.....	24
5. MATERIAL	24
5. 1. TIDSKRIFTERNA.....	25
5. 1. 1. <i>Biblioteksbladet (BBL)</i>	25
5. 1. 2. <i>Tidskrift för dokumentation (TD)</i>	25
5. 1. 3. <i>Biblioteket och vi (BV)</i>	26
5. 1. 4. <i>Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen (NTBB)</i>	26
5. 2. INFORMANTERNA	27
5. 2. 1. <i>Sune Lindqvist (1911-)</i>	27
5. 2. 2. <i>Lars Tynell (1923-)</i>	27
5. 2. 3. <i>Björn Tell (1918-)</i>	27
6. RELATIONER MELLAN BIBLIOTEKEN	28
6. 1. INTERNATIONELL TREND.....	28
6. 2. DEN INTERURBANA LÅNEVERKSAMHETEN	29
6. 2. 1. <i>Tillväxt av den interurbana låneverksamheten</i>	29
6. 2. 2. <i>Diskussion kring den interurbana låneverksamheten</i>	30
6. 3. SAMARBETSORGANISERING.....	35
6. 3. 1. <i>Samorganiseringens utveckling</i>	35
6. 3. 2. <i>Diskussion kring samarbete mellan olika typer av bibliotek</i>	36
6. 3. 3. <i>Samarbetsorganisering inom det vetenskapliga biblioteksväsendet</i>	38
6. 3. 4. <i>Förhållande inom det vetenskapliga biblioteksväsendet kring 1950-talet</i>	42
6. 4. STATSMAKTERNAS BEHANDLING AV UNIVERSITETSBIBLIOTEKEN	43
7. BIBLIOTEKARIEKOMPETENS	46
7. 1. BIBLIOTEKARIEKOMPETENS.....	46
7. 1. 1. <i>Utveckling av bibliotekariekompetensfrågan</i>	47
7. 1. 2. <i>Bibliotekskunskap</i>	50
7. 2. DISKUSSION UNDER 1950-TALET	51

7. 3. AVSLUTANDE AVSNITT.....	61
8. SLUTDISKUSSION	63
8. 1. SAMMANFATTANDE DISKUSSION	63
8. 2. SLUTORD.....	66
9. SAMMANFATTNING.....	67
10. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	69
OTRYCKTA KÄLLOR.....	69
TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR.....	69
FÖRKORTNINGSLISTA	77

1. Inledning

Efter andra världskriget dominerade tankar om modernisering och rationalisering det svenska samhället på allvar. Det regerande socialdemokratiska partiet såg en ljus framtid i det nya vitala USA i stället för i det gamla splittrade och traditionella Europa, men det var inte bara politikerna som vände sig till USA. Svenska studenter och vetenskapspersoner reste dit, i stället för som tidigare till Tyskland, för att lära sig nya idéer och amerikansk populärkultur strömmade in i Sverige. Samtidigt utvecklades något speciellt svenskt, nämligen folkhemsideologin och den svenska modellen. Ekonomisk utveckling genom inhemsk industri, snarare än militär makt, var efterkrigsvärldens strategi. Sverige åtnjöt en ekonomisk expansion under 1950- och 60-talen.

Kärnan av efterkrigets modernism var en stark framtidstro, tron på vetenskap, särskilt naturvetenskap och teknik. Det var dessa som skulle utgöra nationens välmående. Naturvetenskapen och tekniken intog en större plats i samhället. Detta ledde till en diskussion som C. P. Snows *De två kulturerna* väckte i olika delar av världen (Snow 1959 och 1962). Boken handlade om bristande förståelse om varandra och avsaknaden av kommunikation mellan den traditionella humanistiska och den nya naturvetenskapliga kulturerna. Snow menade att relationen mellan kulturerna inte bara präglades av en avsaknad av kommunikation men att det också fanns en misstro mot varandra.

De stora vetenskapliga biblioteken hade varit det traditionellt humanistiska biblioteket. Bibliotekens huvuduppgifter hade varit att samla, bevara och tillgängliggöra böcker, med stark betoning på det första. Universiteten, särskilt forskning ansågs vara allt viktigare. I den nya miljön försökte det svenska biblioteksväsendet, inte minst det vetenskapliga, bidra till utvecklingen.

1. 1. Syfte

I den här uppsatsen undersöker jag det svenska biblioteksväsendet, särskilt den vetenskapliga delen, under 1950-talet. I och med att teknisk och naturvetenskaplig utveckling blev en förutsättning för ekonomisk tillväxt och därmed statens och nationens angelägenhet, blev högre utbildning och forskning också uppmärksammade. De vetenskapliga biblioteken var nu onekligen en av nationens viktigaste resurser.

Syftet är därför att undersöka hur det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet reagerade på den nya tiden. Ändå skulle stora förändringar inom biblioteksväsendet dröja till 1960-talet. 1950-talet brukar anses som en stabil period för biblioteksväsendet. Ändå förekom det bland bibliotekarier en hel del diskussioner om olika förändringar under denna tid. Jag tar upp diskussionerna om samarbetsorganisering och bibliotekariekompetens. På grund av att dessa frågor diskuterades under 1950-talet, anser jag förändringsprocessen började redan då. Jag anser m.a.o. att diskussionerna var en reaktion från biblioteken på den nya tiden. Så det blir också nödvändigt att undersöka vilka förutsättningar biblioteksväsendet hade under 1950-talet. I uppsatsen fokuserar jag på statens behandling av biblioteken, för den största delen av det vetenskapliga biblioteksväsendet var helt beroende av staten när det gällde finansiering. Rationalisering var tidens sång.

I det här sammanhanget är det ytterst viktigt att vara medveten om att det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet bestod av olika typer av bibliotek och inte var välorganiserat. Det var just på 1950-talet som de på allvar började organisera sig. Framgångar för naturvetenskap/teknik kan ha påverkat denna process. Därför är det intressant att se hur statens krav påverkade organiseringsprocessen och förhållanden inom och i viss mån utanför det vetenskapliga biblioteksväsendet.

Följande frågor ställer jag i denna uppsatsen;

1. Vad krävde staten av det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet?
2. Hur tänkte det vetenskapliga biblioteksväsendet svara den nya tidens krav under statens villkor?

Fråga 2 ställer jag särskilt inspirerad av ideologikritik, d.v.s. jag är intresserad av inte bara vilka förändringar som föreslogs utan varför en förändring föreslogs eller ogillades. För att få svar på frågan undersöker jag diskussionerna om samorganisering och bibliotekariekompetens, för jag anser att diskussionerna var en reaktion på den nya tiden. Jag försöker se bakomliggande tankegång, någon ideologi om omorganiseringen av det svenska biblioteksväsendet.

1. 2. Uppsatsens uppläggning

Först undersöker jag tidigare forskning för att klargöra betydelsen av att undersöka det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet på 1950-talet. Sedan studerar jag samhällsutvecklingen under första hälften av 1900-talet. Denna kan jämföras med biblioteksväsendets utvecklingsmönster för att se hur biblioteksväsendet förhöll sig till samhället. Detta kan i sin tur knytas an till samhällets och statens syn på vetenskap och biblioteksväsendet. Denna del utgör bakgrunden men samtidigt bakar jag här in definitioner. Dessutom presenteras några av dåtidens bibliotekarier. Det handlar främst om de skribenter vars texter jag senare analyserar. Olika urvalskriterier appliceras dock. Dessa personer spelade trots allt en viktig roll, fast i olika utsträckning grader, i det svenska biblioteksväsendet under 1950-talet. Förutom att presentera de här huvudaktörerna har avsnittet som syfte att se om det fanns något mönster inom den inflytelserika delen av bibliotekariekåren.

Efter bakgrunden kommer teori och metod. Denna utgörs av ideologikritik som kombineras med en tankegång om ”ram – innehåll”. När jag har presenterat teori och metod, går jag vidare till material. Det handlar framförallt om tidskriftartiklar, men intervjuerna med f.d. bibliotekarierna som var aktiva under 1950-talet nämns också.

Analysen delas upp i två kapitel och tar upp nyckelämnena relationerna mellan biblioteken och bibliotekariekompetens. De här två problem är sådana som då uppfattades som något som borde lösas och diskuterades ofta. De anser jag, som sagt ovan, som en reaktion eller ett försök av bibliotekarierna att anpassa sig till den nya tiden. Olika typer av bibliotek, ibland inom samma gruppering hade olika uppfattningar om problemen. Här menar jag att i debatten inte ta upp något och att negligera också var ett sätt att uttrycka sig. Det första behandlar om samarbetsorganisering inom det svenska biblioteksväsendet. Därefter fortsätter jag till det andra analyskapitlet, bibliotekariekompetens. Diskussionen om bibliotekariekompetens kan egentligen kan ingå i samarbetsorganiseringen, för det handlade delvis integrering av de vetenskapliga och folkliga biblioteksväsenden. Diskussionen var dock omfattande och med

tanke på att ett alternativ yrke, dokumentalist, kom att uppmärksammas, får problemet ett eget kapitel. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande diskussion.

2. Tidigare forskning

är ett område i biblioteks- och informationsvetenskap. Folkbiblioteken har varit ett populärt forskningsämne, inte endast i Sverige utan i USA och andra länder. Det beror, tror jag, på att folkbibliotek är öppna för alla och, detta är viktigast, en egen samhällelig och politisk institution, en institution för folkbildning och senare kulturpolitik. Genom tiderna förändrades innebörden av ordet folkbildning. Från början handlade det om uppfostran av medborgare, vuxenutbildning, senare livslångt lärande, barn- och ungdoms läsande och lärande, kulturell nyskapare/frigörelse, men folkbiblioteken ansågs och ansåg sig som en given aktör (bl.a. Ristarp & Andersson 2001).

När det gäller censur på folkbiblioteken, menar folkbiblioteksutredningen att den består av urvalspolitiken och bokförvärvsprincipen och forskning om denna återstår att göra, fast dokumenterat material om denna är magert (*Folkbibliotek i tal och tankar* 1982, s. 75f.). Det kan hänga ihop med att forskning om en politiskt laddad sida av de svenska folkbiblioteken inte är så allmän (Hansson 1999). Ändå verkar det vara så att censuren på folkbiblioteken mjukats upp just på 1950-talet. Som orsaker listar utredningen upp bättre ekonomi som gav fler inköp, utvecklad demokrati och ökning av uppsökande verksamhet (*Folkbibliotek i tal och tankar* 1982, s. 75f.). Det senaste decenniet har folkbiblioteken spelat en viktig roll i statens informationspolitik och Internet lyfter dessutom fram problemet censur.

Däremot är det så att de vetenskapliga biblioteken, förutom KB och ett fåtal andra bibliotek, utgör delar av någon annan institution. Ett universitetsbibliotek är en del av universitetet och därför inte att betrakta som en självständig aktör. Dessutom var det väldigt få som läste på universitets- och högskolenivå tills 1960-talet och universitets- och högskoleväsendet ansågs producera eliten i samhället; statstjänstemän och ledare.

När däremot staten såg högre utbildning som en viktig del av nationella resurser, utsattes universitetsväsendet för starkare kontroll av staten. Universitetet måste populariseras och samtidigt anpassa sig till nationens, d.v.s. oftast näringslivets behov. Problematiken mellan statens administrativa kontroll över universitetet och den akademiska friheten har sedan uppmärksammas (t.ex. Miller 1980, Liedman & Olausson 1988). I detta sammanhang poängteras det att Sverige ändå skiljer sig från de flesta andra västländer. För i Sverige har staten nästan alltid haft viss kontroll över universitetet och än idag är nästan hela högskoleväsendet statligt.

Dessa förändringar av universitetet påverkade biblioteken också. 1945 års universitetsberedning omfattade även universitetsbiblioteken (SOU 1947: 75). Beredningen tog snarare upp universitetet och till viss sträckning UB:s behov inför 1950-talet. Här uppmärksammas det mest vad som krävdes för att de vetenskapliga allmänbiblioteken skulle kunna uppfylla sin främsta uppgift "att tillhandahålla forskarpubliken den behövliga litteraturen" vid universitetens upprustning (SOU 1947: 75, s. 7).

Populariseringen av universitetet som skedde i USA under 1950-talet och i Sverige senare medförde en dramatisk ökning av studenter, polarisering av graduate (forskarutbildning) och

undergraduate/college (grundutbildning) och en nivåsänkning av utbildningen, vilket också var något som biblioteken måste anpassa sig till (bl.a. Wagman 1961, Stewart 1947). Informationsexplosionen som uppmärksammats som akut problem under första hälften av 1960-talet föranledde att staten skapade en delvis enhetlig och delvis specialiserad bibliotekarieutbildning på högskolenivån, d.v.s. bildandet av bibliotekshögskolan (*Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik: betänkande avgivet av utredningen rörande utbildning av bibliotekspersonal*. SOU 1969:37).

Vid en genomgång av amerikansk litteratur över bibliotekshistoria, beklagas ändå avsaknaden av kritiskt perspektiv om förhållande staten/arbetsmarknaden och forskningsbiblioteken (Wiegand 2000). Likaså i SOU 1969:37 formuleras det inte så att det svenska högre utbildnings- och forskningsanstaltsväsendets förändring, särskilt med hänsyn till arbetsmarknadens krav, möjliggjorde upprättandet av bibliotekshögskolan. Forskning om vetenskapliga bibliotek förekommer då och då i Sverige men mycket handlar om något visst bibliotek (bl.a. Gerle 1984). Att festskrifter för enskilda bibliotekarierna utgör en viktig del av biblioteksforskningen bidrar också till avsaknaden av kritiskt perspektiv.

Dokumentation inom biblioteksväsendet har inte varit särskilt föredomlig, vill jag påstå. Detta beklagas av Gösta Ottervik när det gäller Svenska bibliotekariesamfundets arkiv (Ottervik 1971, s. 7). Därför är hans återberättelse om samfundet med material som han fick genom egna kontakter med eller skapat av sina erfarenheter med de aktuella personerna i frågan av stort värde. Dock är det tidigare nämnda problemet om kritiskt perspektiv även aktuellt i detta sammanhang (Ottervik 1971).

IT-utvecklingen ställde också forskningsbiblioteken inför en ny informationspolitik. ADB-utvecklingen i forskningsbiblioteksväsendet under 1960- och 1970-talen undersöker Lena Olsson i sin avhandling. Olsson gör en historisk framställning av hur en traditionell institution som forskningsbibliotek moderniserades. Hon tar upp olika aktörer från forskningsbiblioteken och staten. Konflikten mellan allmänna bibliotekarierna och dokumentalister, eller specialbibliotekarierna, och statens ambition att rationalisera och ha starkare kontroll över forskningsbiblioteksväsen är av intresse även för mitt fall (Olsson 1995). Datoriseringen förändrade förutsättningarna för biblioteken drastiskt och detta kan vara en av anledningarna varför förändringsprocessen under 1950-talet inte väckt något intresse inom biblioteksforskning.

F.d. förste bibliotekarie på KB Marie-Louise Bachman skriver också om utvecklingen av bibliografiskt samarbete och följaktligen ett allt mer integrerat forskningsbiblioteksväsende på 1960- och 70-talet. Bachman var en av huvudpersonerna i ADB-utvecklingen i forskningsbiblioteksväsen och var sekreterare i Nämnden för katalogiserings- och klassifikationsfrågor (KKN). Man kan därför hos henne läsa hur KB såg på processen (Bachman 1991).

3. Bakgrund och definition

3. 1. Den nya nationalismen

1900-talet kännetecknas ofta som nationalstaternas tid. Nationalstatssystemet är en kombination av begreppen nationen/folket och statsmakten. Om detta systemets bärande

ideologi skriver Patrik Hall och använder beteckningen ”integrativ nationalism”. Fortfarande hade den integrativa nationalismen vid slutet av förra sekelskiftet ett starkt nationalromantiskt drag, men den väsentliga skillnaden var att statsmakten intog en ny och central position som ledare och organisatör av nationen. Dessutom ansågs statens livsintressen som viktigare än något annat. Den nya nationalismen baserades dessutom på ett nytt organiskt tänkande som härstammade från det naturvetenskapliga tänkandet. Detta utvecklades till rasbiologin (Hall 2000).

Integrationen av staten och folket, den integrativa nationalismen, accepterades av en stor del av de intellektuella och dåtidens opposition socialdemokraterna. Ett tidigt och fast organiserat och statsstyrt undervisningsväsende gjorde att ”intellektuella produkter” betraktades inte bara som nationella utan som ”statliga egendomar”(Hall 2000, s. 305). Dessa skiljer Sverige t.ex. från Tyskland, där universiteten var en källa av statskritiker. Att socialdemokraterna tog sig an den integrerande nationalismen gav en särskild betydelse för denna nationalisms utveckling. Den industriellt utvecklingsvänliga socialdemokratin formulerade den integrerande nationalismen till den moderna d.v.s. socialdemokratiska folkhemideologin. I folkhemideologin tilldelades de intellektuella och vetenskap en särskild plats (Hall 2000).

Modernism och progressivism eller ”vi-stiger-mot-ljuset” mentalitet var en del av kärnan av den socialdemokratiska ideologin. Moderniseringen av det svenska samhället från varje hem var grundtanken av socialingenjörskapen. Efterkrigssveriges modernism diskuterar Mats Benner och Håkan Arvidsson i sina artiklar i *Den välsignade tillväxten* (red. Elmlund & Glans 1998). Vetenskapsoptimismen från USA, den starka tron på att vetenskapen skulle kunna lösa samhällsproblem och den nya politiska filosofin att människans vilja och handling inte längre skulle hindras av yttre restriktioner, präglade starkt efterkrigstidens modernism i Sverige. ”En av 1950-talets viktigaste frågor var hur forskningen och tekniken kunde utnyttjas i samhällets modernisering” (Benner 1998, s. 130). Denna modernisering betydde framförallt rationalisering och standardisering. Det var inte så svårt för staten att behålla sitt fasta grepp om samhället, som statsmakterna hade skaffat sig under krigstiden. Den socialdemokratiska staten tog på sig uppgiften att se till att det svenska samhället skulle utvecklas på rätt sätt, m.a.o. modernisera med hjälp av vetenskap (Arvidsson 1998).

Den svenska industrins modernisering medförde dock inte att industrin förlorade sin autonomi. Tvärtom, efter den s.k. planhushållningsdebatten, koncentrerade sig den socialdemokratiska regeringen på att understödja rationaliseringen och effektiviseringen av svenskt näringsliv. Detta skedde parallellt med den nya synen på vetenskapens roll att om staten satsade tillräckligt stora resurser på forskningen, men lät forskarna styra inriktningen på forskningen, skulle detta skapa grunden för tillväxt och välstånd, som hävdades i en omtalad rapport (*Science – The Endless Frontier*) av chefen för Office for Scientific Research and Development i Vita Huset (Benner 1998).

Frågan är om denna idé om vetenskapens autonomi förverkligades eller inte. Hur som helst var den ursprungliga tanken med den s.k. svenska modellen att försöka koppla bort statsmaktens inblandning i ekonomiska konflikter. Detta var en lösning för den hårdnade klasstriden under mellankrigstiden. Samtidigt lanserade socialdemokraterna folkhemideologin, som såg nationen som en harmonisk och homogen enhet för hela svenska folket, folkhushållen. Under efterkrigstiden tog man i Sverige avstånd från romantiska eller nazistiska drag av nationalismen men inte den integrativa nationalismen. Denna utvecklade välfärdsstatsidé som kallats folkhemideologin, som rättfärdigade statens ingrepp i samhället, och den svenska modellen som såg nationen som ekonomisk enhet, folkhushåll, i

internationell konkurrens. Rationalisering av den svenska ekonomiska strukturen krävde en statlig nationell politik. Alla medborgare i det svenska samhället oavsett etniskt ursprung (med vissa undantag)¹ skulle få åtnjuta sin del av kakan, det moderna samhället och dess trygghetsnät. Medborgarna måste dock samtidigt hela tiden lära och utbilda sig för att svara för den ekonomiska enheten, statsnationen Sveriges behov.

3. 2. Teknik, industri och nationalismen

Denna statsnationalism var inget nytt för Sverige och efterkrigstiden. Naturvetenskaplig utveckling från 1800-talet gick hand i hand med denna ideologi. Trots att utvecklingen av naturvetenskap var transnationell och internationell, hade internationalism i naturvetenskap hade en sida av tävling mellan nationerna. Detta i sin tur stimulerade utvecklingen av nationella forskningssystem. Ändå förändrades innebörden av nationalism i naturvetenskap under tiden. Före sekelskiftet var det mest nationell ära som gällde och idealistisk internationalism inom naturvetenskapen var stark. Naturvetare skulle tjäna den allmänna välfärden och freden, inte staterna, och vetandet var inte bundet till individuell karaktär som genus, ras, religion och nationalitet (Sörlin 1996).

Detta synsätt var särskilt starkt före utbrottet av första världskriget. Kriget demonstrerade ändå vad som kunde åstadkommas av naturvetenskap och teknik i militära sammanhang. I efterkrigssverige blev det allt tydligare att statsmakten såg naturvetenskap och teknik som en produktiv kraft och strategisk tillgång. Forskningsråden², som började bildas från 1942, efter förebild från USA, med uppgift att etablera nationella system för organisation och fondering för forskning, var resultatet av detta. Varken privat, lokalt, regionalt eller internationellt men nationellt perspektiv var det som gällde (Sörlin 1996).

Ingeniörsvetenskapsakademien (IVA) grundades 1919 för att enligt av de Kungl. majestätet fastställda stadgarna ”befordra teknisk-vetenskaplig forskning därigenom främja den svenska industrien” (Sundelin 1986, s 5). Detta var en tydlig formulering av statens syn på saken. Att denna akademi strax efter sitt bildande nämnde forskningens betydelse för ”näringslivet och försvarsberedskapen” var också tidstypiskt (Sundelin 1986, s. 5). Det var ingen tillfällighet att folkhemideologin lanserades efter 1920-talets hårda klasstrid. Konflikter inom nationen kunde riskera hela nationens existens i händelse av en internationell kris. I efterkrigstiden talades inte så öppet om krigsmakten i detta sammanhang. I stället blev en av de viktigaste uppgifterna att se hur forskningen och tekniken kunde utnyttjas för samhällets modernisering. Idén om välfärdsstaten, i svenskt fall folkhemideologin, ett modernt och rationellt levnadsätt åt hela svenska folket (med vissa undantag), var en del av statens ambition att modernisera hela Sverige. Modernisering innebar rationalisering och standardisering. Industrin var en av de oundgängliga ingredienserna och teknik och naturvetenskap var ett viktigt redskap för den. Som sagt var detta ingen ny idé i efterkrigstiden utan visade på kontinuitet och utveckling.

¹ Se steriliseringsdebatten, t. ex.

² Atomkommittén, Flygmedicin, Jordbrukets forskningsråd, Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd, Statens forskningskommitté för lantmannabyggnader, Statens kommitté för byggnadsforskning, Statens medicinska forskningsråd, Statens naturvetenskapliga forskningsråd, Statens tekniska forskningsråd.

3. 3. De högre utbildnings- och forskningsanstalterna

3. 3. 1. Kort historik³

Före 1950 fanns det endast två universitet i Sverige, Uppsala och Lund universitet. Universitetet omfattade de fyra fakulteterna, nämligen de teologiska, juridiska, medicinska och filosofiska. Den filosofiska fakulteten uppdelades i två sektioner, en humanistisk och en naturvetenskaplig 1876. De två universitetet och Karolinska institutet fick 1893 ett gemensamt kanslersämbete, universitetskanslern. Kyrkans makt över universitetet bevarades ända till 1950 i form av prokansler, universitets ställföreträdare, som upptogs av ärkebiskopen (Uppsala) och biskopen i Lunds stift (Lund). Göteborgs universitet grundades 1954 genom sammanslagning av Göteborgs högskola (1891) och Medicinska högskolan (1949).

De svenska universitetet var organiserade enligt följande: universitetskanslern fungerade som överstyrelsen, den lokala styrelsen och förvaltningen sköttes av rektor, den akademiska församlingen, det större och det mindre akademiska konsistoriet och drätselnämnden. I val av kanslern deltog prokansler och de akademiska församlingarna. Den akademiska församlingen bestod av alla anställda professorer och det större konsistoriet utgjordes av rektor, prorektor, visst antal professorer och andra ämbetsmän vid universitetet. Det mindre konsistoriet bestod av rektor, prorektor och andra ledamöter. Vissa tjänstemän som överbibliotekarien kunde delta i val av rektor och prorektor.

Till skillnad från dagens universitet fanns det inte någon egen organisation för samhällsvetenskap. Inom den juridiska och den filosofiska fakulteten kunde statsvetenskaplig examen (polit. magisterexamen) avläggas. Annars utfärdade varje fakultet examina på olika nivåer med beteckningarna, t.ex. filosofi ämbetes (mag.-), fil. kandidat-, fil. licentiat-, och fil. doktorsexamen. De två universitetet åtnjöt länge exklusiv disputations- och promotionsrätt, d.v.s. rätten att utfärda doktors examina.

Naturvetenskapernas framväxt märktes tydligt i högskoleväsendets utveckling. Kungliga tekniska högskolan (1877), Veterinärhögskolan (1914), Skogshögskolan (1916), Lantbrukshögskolan (1932) och Chalmers tekniska högskolan (1829) bildades. De flesta av dessa hade sin föregångare i institut från 1700- eller 1800-talet. Dessutom tillkom Handelshögskolan i Stockholm (1909) och Handelshögskolan i Göteborg (1923). De flesta högskolorna var statliga, men det behövde inte vara så. Regional entusiasm kunde vara ett starkt motiv för bildande av icke-statliga högskolor. Så var fallet med Stockholms och Göteborgs högskolor. Stockholms högskola, som endast bestod av en matematisk-naturvetenskaplig fakultet vid tillkomsten 1877, utökades med en stats- och rättsvetenskaplig (1904), och en humanistisk fakultet (1920). Alla fakulteterna hade inte fått examensrätt förrän mitten av 1920-talet. Göteborgs högskola grundades 1891 med privata personers initiativ ursprungligen för en högskola lämpad efter ”nutidens behov”. Trots denna tanke blev högskolan en ganska humanistisk sådan. Den icke-statliga högskolan i Göteborg stod under universitetskanslerns överinseende.

De nya högskolorna, förutom Stockholm och Göteborg, erbjöd elever yrkesutbildning och de flesta skolorna ägnade sig inte åt vetenskaplig forskning. KTH fick ändå disputations- och

³ För detta avsnitt har jag hämtat uppgifter framför allt från *Nordiska familjebok* (s.k. ugglaplagan) och *Svensk uppslagsbok* (andra upplagan).

promotionsrätt, d.v.s. rätt att utfärda doktorsexamen från 1927 och det samma gällde för Veterinärhögskolan från 1935.

Det skulle ändå dröja innan det blev någon större förändring av det svenska högre utbildnings- och forskningsväsendet, förutom att Göteborgs högskola blev universitet (1954) och att universiteten indelades i nio, i stället för de fyra traditionella fakulteterna, nämligen farmaceutisk, humanistisk, juridisk, matematisk-naturvetenskaplig, medicinsk, odontologisk, samhällsvetenskaplig, teologisk och teknisk (Hanner 1981, s. 2).

Det var från och med 1960-talet som stora reformer blev av. Stockholms högskola ombildades till universitet (1960). Alla universitet och offentliga högskolor samlades under Universitetskanslerämbetet (UKÄ), och sedan Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). Universiteten och högskolorna omorganiserades, t.ex. för att skilja grundutbildning från forskarutbildning. Studiemedel och fasta utbildningslinjer infördes. Yrkesutbildning fick inträde i universitetsorganisationen och skillnaderna mellan universitet och högskolor blev mindre. Norra Sverige fick ett universitet i Umeå (1963). Ecklesiastiskdepartementet ersattes av Utbildningsdepartementet som inte längre hade hand om kyrkoärenden (1967). Det var ett nationellt perspektiv som omorganisationen genomfördes av. Samtidigt blev ifrågasättandet av efterkrigsmodernismen, nämligen rationalisering och standardisering, allt starkare. Detta tillsammans med försämrade statsfinanser i slutet av 1970-talet ledde till decentralisering. Universitets- och högskolebiblioteken organiserades finansiellt också inom respektive läroanstalt (1977).

3. 3. 2. Högre utbildning och forskning i ett nationellt perspektiv

Under efterkrigstiden blev det allt tydligare och starkare vad staten förväntade sig av det högre utbildnings- och forskningsväsendet; detta skulle stödja/driva forskning som skulle ge ekonomisk vinst för den nationella enheten. Därför fick de bedriva forskning i områden som medicin, naturvetenskap och teknik som stärkte den svenska industrin (teknik, jordbruk, skogs-, gruv-, metallindustri) och erhöll mycket större anslag från staten än de andra områdena. Även om olika forskningsinstitutioner utvecklades, var det universiteten och högskolorna som var största mottagare av statliga anslag.⁴

I detta sammanhang passade de nya högskolorna bättre med statens intention än universiteten med akademisk frihet som förknippats med den gamla filosofiska fakulteten. Dessutom hade universiteten en organisation för att bättre värna om sin autonomi. Sven-Erik Liedman tar upp processen om hur denna akademiska frihet försvann från svenska universitet (Liedman 1988). Den moderna akademiska friheten utvecklades i det tyska 1800-talsuniversitetet, där läraren hade "frihet att förfäktat vilken ståndpunkt inom sin vetenskap som helst", och studenten hade "rätt att välja ämne och lärare efter eget skön" (Liedman 1988, s. 177f.). De svenska universiteten förlorade dock långsamt denna akademiska frihet. Det ställdes krav från statens sida att universitetet skulle anpassa sig till arbetsmarknaden. Universitet åt alla, men samtidigt "utbilda inte fler än som kan få *adekvat sysselsättning*" (Liedman 1988, s. 175). Som tydligt startskott för den nya universitetspolitiken nämner Liedman 1955 års universitetsberedning, fast denna tankegång om universitetsutbildning och arbetsmarknad kan man finna redan på 1700-talet. Införanden av studiemedel och fasta utbildningslinjer hade som mål att begränsa valfriheten för individuella studenters läsgång (Liedman 1988).

⁴ Medelförbrukning inom forskningen under efterkrigsåren; promemoria Forskningsberedningen (1963).

Särskilt intressant för mig här är att reformkrav och i bästa fall utförda reformer om den fria fakulteten och de arbetsmarknadsavpassade universiteten inte gav de snabba resultat som statsmakterna hoppades på. Utredningar och reformer av ramen innebar inte förändringar av innehållet (Liedman & Olausson 1988) Ännu fler studenter läste humanistiska ämnen och staten kom med fler reformer. Dessutom kan det ha varit svårt att utföra reformer vid universiteten som inte gillades av lärarna. Alla anställda professorer fick rösta för valet t.ex. av kansler och på andra sätt hade professorerna och i vissa fall andra tjänstemän bl.a. överbibliotekarien inflytande. 1955 års universitetsberedning ledde inte till någon större reform under 50-talet. Det kan förklaras av att universiteten länge betraktade sig som något som inte hörde till samhället utan som en privilegierad minoritet. Förändringen inifrån kom med 1968 års studentrevolt (Andén 1988).

De nya högskolorna var däremot från början skapade av staten för att utbilda vissa yrkesspecialister, vilka staten bedömde behövdes. Man kan säga att här kunde man se synen på utbildning och vetenskap som redskap. KTH och Veterinärhögskolans disputation- och promotionsrätt måste i detta sammanhang ha varit en stor chock för universiteten.⁵

3. 4. Biblioteksväsendet

Som jag sagt ovan, står det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet i centrum för denna uppsats. I och med att jag inte anser att de vetenskapliga biblioteken, som kallas också forskningsbiblioteken, utgjorde en helt avskild del av det svenska biblioteksväsendet, tar jag också upp folkbiblioteksväsendet.

3. 4. 1. Folkbiblioteken

Folkbiblioteken ställdes, liksom folkskolor och skolbiblioteken, under Skolöverstyrelsen i Ecklesiastikdepartementet. Under 1950-talet betecknades fortfarande både de kommunala folkbiblioteken, stadsbiblioteken och de andra folkrörelsernas studiecirkelbibliotek, om de uppfyllde vissa villkor från staten, som folkbibliotek. Då var det många små kommuner som saknade eget kommunalt bibliotek. Ristarp och Andersson tar i *Mitt i byn!* upp de kommunala bibliotekens strävan för monopoliseringen av beteckningen och status av det moderna folkbiblioteket, vilket de sakkunniga redan i Folkbiblioteksutredningen 1946 föreslog. Denna omstöpningsprocess avslutade så sent som på 1970-talet. Utredningen fastställde som en av folkbibliotekens uppgifter ”att medverka till att skapa kunniga och dugliga medborgare” (Folkbibliotekssakkunniga SOU 1949:28, s. 42).

Det är en angelägenhet för statsmakter, som uppdragit riktlinjerna för skolans fostrande arbete, att medborgaren även efter skoltidens slut kan på egenhand fullfölja sitt kunskapsinhämtande och sin yrkesutbildning med hjälp av bibliotekets böcker.

Det är en angelägenhet för samma statsmakter, att den vetenskapliga forskningens resultat skall nå fram till var och en, som har möjlighet att nyttiggöra dem i ena eller andra avseendet. Det kan slutligen med skäl betraktas som ett statligt intresse att medborgarna erhåller tillgång till god och sund förströelseläsning som kan ge fritiden ett värdefullt innehåll. (SOU 1949:28, s. 42)

Denna biblioteksideologi om folkbildning var inget nytt utan härstammade från public libraries i USA och den som introducerade denna till Sverige, var Valfrid Palmgren. 1946 års folkbiblioteksutredning kan ändå sägas vara misslyckad för många av förslagen blev inte

⁵ Karolinska institutet fick både disputation- och promotionsrätt 1906.

utförda. Samtidigt förnekade inte staten utredningens synpunkter. Det saknades bara statliga medel. Dessutom blev den ”när det gäller planeringen och utbyggnaden av folkbibliotekens verksamhet något av en riksläkare” (Ristarp & Andersson 2001, s. 34). Sveriges allmänna biblioteksörening (SAB) och Sveriges folkbibliotekariörening (SFF) kom att driva kampen för att det kommunala folkbiblioteksväsendet skulle vinna större tillit från statens sida (Ristarp & Andersson 2001).

I sammanhanget är det av intresse att påpeka att 1946 års folkbiblioteksutredning ganska tydligt speglade idéerna om rationalisering-centralisering och statsnationalism. Den bild av staten som utredningen målade upp var en välfärdsstat, en variant av moderna nationalstater. Som en ganska naturlig följd av detta förnekade staten inte att folkbildning skulle tas om hand av de kommunala folkbiblioteken, i stället för av folkrörelserna.

3. 4. 2. Det vetenskapliga biblioteksväsendet

Olika bibliotekstyper ingår i det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet, som också kallas forskningsbiblioteksväsendet, fast det i stort kan delas upp i vetenskapliga allmänbibliotek och specialbibliotek. De statliga vetenskapliga biblioteken var starkt begränsade när det gällde ekonomiska möjligheter för utveckling. ”Våra bibliotek ha alltid varit styvbarn i kulturbudgeten. Deras resurser ha i själva verket aldrig varit tillräckliga”, menar *1945 års universitetsberedning III* (SOU 1947:75, s. 10). Arne Holmberg menar att till och med mellankrigstiden hade de vetenskapliga biblioteken ansetts ”som en halvt om halvt överflödig lyx”, och att därför ansågs det ”inte heller motiverat att offra några avsevärda summor på deras skötsel” (Holmberg 1948, s. 125). Det var ganska nytt att biblioteken kom att ”anses som ett nödvändigt hjälpmedel för undervisning och forskning” (Holmberg 1948, s. 125).

3. 4. 2. 1. De vetenskapliga allmänbiblioteken

Som de vetenskapliga allmänbiblioteken, som också kallas de allmänt vetenskapliga biblioteken, brukar det räknas endast fyra bibliotek i början av 1950-talet. De bestod av Kungl. biblioteket och de två universitetsbiblioteken samt Göteborgs stadsbibliotek.

Kungl. biblioteket (KB)

1661 stadgades KB:s status som nationalbibliotek och KB fick pliktexemplar av allt svenskt tryck. 1910 års regleringsbrev fastställde att chefsbibliotekarien skulle kallas riksbibliotekarien och där riksbibliotekarie ålades ”att i frågor angående landets biblioteksväsende i övrigt avgiva de utlåtanden, som av Kungl. Maj:t inforas” (Ottervik & Möhlenbrock 1964, s. 27). I verkligheten verkar det ha inneburit att riksbibliotekarien var en av remissinstanserna i frågor som gällde de svenska vetenskapliga biblioteken och hade inspektionsrätt till de statliga stift- och landsbiblioteken. KB var från 1877 en egen myndighet som direkt underställdes Kungl. Maj:t. Det innebar att riksbibliotekarien lade petitas om sin budget fram direkt till regeringen och sedan fattade riksdagen beslut om propositionen. Genom avtalet med Stockholms högskola 1953 fick KB tillgång till dess avhandlingar och därmed skaffade det sig ett exklusivt bytesmaterial. Efter avtalet fungerade KB både som Sveriges nationalbibliotek och ett humanistiskt-samhällsvetenskapligt universitetsbibliotek för Stockholmsområdet. KB fick dock tävla med Lunds UB om ställningen som Sveriges näst största bibliotek efter Uppsala UB på 1950-talet.

Som nationalbibliotekets fundamentala funktioner nämns följande i en klassisk definition från 1966 av Humphreys, som baseras på en diskussion vid IFLA Section of National and University Libraries 1964: enastående och central samling av nationens litteratur, laglig samling (*Dépôt légal*), bevakning av utländsk litteratur (coverage av foreign litteratur) publikation av nationalbibliografin, nationellt center för bibliografisk information, publikation av kataloger, och utställningar (Line 1987, s. 5). Nationalbiblioteken i Europa var ursprungligen ofta bibliotek av och för kungamakten och adeln. Statsmakten hade tagit över biblioteken från kyrkan och universitet och sekulariserade dem. Franska revolutionen gav nationalbiblioteken i Europa ett annat ansikte; nationalism och en del demokratisering. Nationalbiblioteken var inte längre kungens privatägoedel. Nationalsamlingen blev dessutom viktig. Detta skulle leda till nya uppgifter för nationalbiblioteken, att publicera nationalbibliografin och kataloger (Willson 1989).

Det bör understrykas att det har funnits stor variation när det gäller nationalbibliotek. Det har inte varit ovanligt att flera bibliotek fördelade nationalbiblioteksfunktioner emellan sig (Burston 1979).

I Sverige började man publicera *Svensk bokförteckning* och *Svensk bokkatalog* (s.k. Femårskatalogen) som nationalbibliografi 1866. Redigeringen sköttes av högre tjänstemän vid KB under deras fritid och publiceringen av Svenska bokförläggareföreningen. Line uttrycker utgivning av nationalbibliografin och kataloger som "by-product" av en stor nationalsamling (Line 1987, s. 14f.).

Begreppet nationalbibliotek i den moderna tiden kan ses som ett av resultaten av dels nationalismens utveckling efter franska revolutionen och dels centralmaktens utveckling. Den första aspekten understryker bibliotekens roll som boklager. Den andra aspekten hänger ihop med statsmaktens kontroll över kunskap. KB hade fått ett starkare ämbetsmannamässigt inslag genom sitt historiska samband med Kungl. Maj:ts kansli (SOU 1969:37, s. 41). Under 1900-talets första hälft hade KB ändå djupt akademiskt engagerade chefsbibliotekarier som Dahlgren och Collijn. Den senare brukar sägas ha ägnat sig särskilt åt sin forskning och inte varit intresserad av sitt ämbete. Det talas ofta om att detta ledde till att KB åsidosatte under tiden organisatorisk utveckling (Odelberg 1996, Darlin, Lehtilä-Olsson, Lidman, Nilsson & Sandgren 1999-02-10). Hierarkin i personalstrukturen var väldigt hård och absolut (Odelberg 1996).

Universitetsbiblioteken (UB)

UB, som sin modersorganisation universiteten, har varit starkt påverkade av stort inflytande från Tyskland. Traditionellt var bibliotekscheferna vid båda universiteten humanistiska eller teologiska forskare och generellt sett präglades både Uppsala och Lunds UB genom sin intima anknytning till lärosätena av en akademisk lärdomstradition (SOU 1969:37, s. 41). De flesta bibliotekarierna var humanister, även om man kan räkna upp enstaka undantag.⁶

I 1945 års *universitetsberedning III* redogjorde överbibliotekarie vid UUB Tönnes Kleberg för att universitetsbibliotekens uppgift som preciserades i reglementen av år 1915, var "»att genom tillhandhållande av erforderlig litteratur betjäna och främja vetenskaplig forskning och undervisning»; härvid böra i främsta rummet »det vid universitetet bedrivna arbetets krav

⁶ Bl.a. var Krister Gierow matematiker, Harald Heyman var jurist, och Erik Knutdson var naturvetare. (Intervjuerna med Lindqvist och Tell 2002).

tillgodoses. Därjämte åligger det båda biblioteken »att samla och förvara all inhemsk litteratur»” (SOU 1947:75, s. 9 f).

Reglemente för UB förnyades 1958 och fastställde att UB:s främsta uppgifter var att betjäna den vid universitetet bedrivna forskningen och undervisningen samt att samla allt svenskt tryck. Det nya reglementet innebar på vissa punkter en förenkling av det äldre och inte särskilt stor förändring, bedömt från Klebergs kortfattade redovisning i UUB:s årsberättelse (*UUB årsberättelse 1957-58* 1959, s. 1). UB har mottagit det s.k. biblioteksexemplaret, ett exemplar av allt svenskt tryck. UB fick denna förmån kring slutet av 1600-talet. En annan förmån som endast UB åtnjöt länge var tillgång till avhandlingarna vid var och ens universitet som bytesmaterial. Tack vare denna kunde de skaffa sig goda bytesförbindelser. Under 1950-talet fanns det egentligen endast Uppsala universitetsbibliotek (UUB) och Lunds universitetsbibliotek (LUB). Uppsala universitetsbibliotek har länge varit landets främsta och största bibliotek (Ottervik & Möhlenbrock 1973, s. 22).

UB var administrativt en del av respektive universitetsorganisation, som i sin tur var underställt universitetskanslern, fast när det gällde statsanslag för biblioteken togs budgethandlingen separat från andra uppgifter för universitetet. UB lade fram äskande, troligen oftast genom universitetets konsistorier, till kanslern, vilken i sin tur framlade petita till departementet som lämnade in sin proposition till riksdagen. Chefsbibliotekarien kallades överbibliotekarie. Överbibliotekarie och förste bibliotekarie utnämndes av riksdagen. Detta betydde ändå inte att riksdagen bestämde vem skulle få befattningen. Det var det stora konsistoriet som gjorde det.

En dagbok av en av tidens höguppsatta bibliotekarier ger en bra bild av det. När LUB utlyste tjänsten som överbibliotekarie 1955, anmälde sig tre kandidater. Trots att sakkunnigas yttrande i ärendet inte var obligatoriskt enligt universitetsstatuter, krävde en av kandidaterna det. Det mindre konsistoriet gick med på att utse sakkunniga och den avgående överbibliotekarien fick särskilt votum (Lindqvists dagboksanteckning för 2/3 1955). Däremot utnämndes bibliotekarier och förste amanuenser av universitetskanslern, och de andra av överbibliotekarien.

Enligt UUB:s överbibliotekarie Tønnes Klerg, hade andra världskriget orsakat flera problem för de svenska vetenskapliga biblioteken. Kriget innebar inte bara minskat anslag för biblioteken, utan detta medförde att Sverige var avspärrat från flera viktiga delar av den utländska bokmarknaden, nämligen England, Frankrike, USA och Sovjetunionen (SOU 1947:75, s.11-13). Avspärrningen hade en annan effekt, nämligen att förhindra den svenska vetenskapliga litteraturens spridning i världen (UUB årsberättelse 1949, s. 29). Dessutom hade den svenska akademiska världen, speciellt vissa inriktningar, varit starkt beroende av tysk vetenskaplig litteratur. Det tyska sammanbrottet medförde trots dess snabba återhämtning, därför, ett starkt behov av en snabb förstärkning av framförallt den engelskspråkiga litteraturen (SOU 1947:75, s. 16). Ändå var det största problemet för UB inför 1950-talet föranlett av universitetens, särskilt forsknings, upprustning (SOU 1947:75, s. 13).

Andra vetenskapliga allmänbibliotek

Göteborgs stadsbibliotek (GSB) var ett stadsbibliotek med icke-folkbibliotekskaraktär, som hade stark anknytning till Göteborgs högskola⁷. GSB omvandlades till universitetsbibliotek 1961 i samband med högskolans ombildning till ett statligt universitet 1954. GSB erhöll ändå s.k. granskningsexemplar från justitiedepartementet 1921-1949, och fr.o.m. 1950 biblioteksexemplar.

Vetenskapliga bibliotek i Umeå, vilket också räknades som ett universitetsbibliotek i Biblioteksmatrikel 1955, bildades 1949 och var organisatoriskt förenat med Umeå stadsbiblioteket. 1951 förordnades att det s.k. granskningsexemplaret med vissa inskränkningar skulle överlämnas till Umeå stadsbiblioteket. Detta bibliotek nämns och uttalade sig sällan i det vetenskapliga biblioteksväsendets sammanhang under 1950-talet.

Universitetsbiblioteken fick icke obetydliga anslag för utrustning i slutet av 1940-talet i enlighet med rekommendation av 1945 års universitetsberedning, vilket KB inte fick del av. Detta gjorde UB:s försprång gentemot KB ännu större.

Bachman menar att varje vetenskapligt bibliotek utgjort ”en värld för sig” vid 1950-talets början och Accessionskatalogen var ”det enda bibliografiska samarbetsinstrumentet” (Bachman 1991, s. 7). Det var Bibliografiska institutet vid KB (BI) som ledde hela utvecklingen av bibliografiskt samarbete och följaktligen ett allt mer integrerat forskningsbiblioteksväsende under 1960- och 70-talen. Rationaliseringen och centraliseringen betraktas som en naturlig och internationell utveckling som den svenska forskningsbiblioteksväsen anpassade sig till. Som huvudperson som satte igång med hela processen nämner hon Uno Willers, riksbibliotekarien (1952-1977), som tog itu med omorganisering och rationalisering på KB under visst motstånd (Bachman 1991, s. 8).

Hon tar närmare upp Accessions-katalog för Sveriges offentliga bibliotek (AK), centralkatalogisering och katalogiseringsregler. 1956 blev AK-redaktionen en sektion inom BI. Det började centralkatalogiseringen (CK) med sin nya sektion 1958. CK-sektionen framställde katalogkort och levererade korten till mottagande bibliotek. Mottagare var i början landets fyra andra vetenskapliga allmänbibliotek (de två UB, GSB och Umeå stadsbibliotek), men antalet mottagare ökade med tiden. Målet för centralkatalogiseringen var arbetsbesparing för landets fem allmänt vetenskapliga bibliotek, som katalogiserat samma svenska litteratur på vart sitt håll (Bachman 1991, s. 11). Reformen av katalogiseringsregler omfattade skapande av nya och moderna regler som kunde förenkla katalogiseringen och göra katalogerna lättbegripliga för användarna. Som en del av katalogreformen räknas införandet av SAB-klassifikationssystemet, eftersom klassifikationssystemet användes för ämneskatalogiseringen. De nya reglerna från 1956 tillämpades vid all katalogisering på KB och fördes ut till de stora vetenskapliga biblioteken genom centralkatalogiseringen (Bachman 1991).

3. 4. 2. 2. Specialbiblioteken

Specialbibliotek, som också kan kallas fackbibliotek, utvecklades i USA. I denna kategori ingår skilda typer av både offentliga och privata bibliotek. ”Det gemensamma ligger väsentligen däri att de har att verka som serviceorgan inom ett mer eller mindre klart avgränsat specialområde” (SOU 1969:38, s. 50), och SAB:s *Svenska*

⁷ Göteborg hade ett annat stadsbibliotek som var ett folkbibliotek, nämligen Dicksonska biblioteket, direkt föregångare till dagens Göteborgs stadsbibliotek.

biblioteksmatrikel räknar ”de vetenskapliga specialbibliotek, förvaltningsbibliotek, industri- och företagsbibliotek m. fl.” som en kategori som jag här kallar specialbibliotek (1955, s. 16).⁸ De flesta specialbiblioteken specialiserade sig i naturvetenskapliga/tekniska ämnen. SOU 1969:37 nämner också dokumentation som en typ av litteraturtjänst som ingår i kategorin. Som de vetenskapliga specialbiblioteken räknades biblioteken som var anslutna till ”akademier, undervisningsanstalter, organisationer, ämbetsverk och andra institutioner där man bedriver vetenskaplig och liknande verksamhet” (SOU 1969:37, s. 50).

De tidigaste svenska specialbiblioteken grundades på 1700- eller 1800-talet vid olika akademier och institut som senare ombildades till fackhögskolor. Förvaltningsbiblioteken grundades något senare under senare hälften av 1800-talet. Industribiblioteken kom ännu senare, de flesta från 1930-talet eller senare. De flesta av specialbiblioteken var ursprungligen inte offentliga och inte tillgängliga för utomstående. De vetenskapliga specialbiblioteken och förvaltningsbiblioteken tillgängliggjordes så småningom och det var AK som betydde mest i processen. I första årgången 1886 upptog AK nyförvärven till fyra specialbibliotek och antalet ökade till 40-talet vid 1951. Nu kan man använda beteckningen offentliga specialbibliotek.

De vetenskapliga specialbiblioteken bildade en egen organisation Sveriges vetenskapliga specialbiblioteksförening (SVSF) 1945. Företags- eller industribiblioteken, som de ofta kallades under 50-talet, ökade i antal kraftigt under krigstiden. Begreppet dokumentation förknippades i allmänhet med de tekniska och industriella specialbiblioteken och Tekniska litteratursällskapet (TLS) fungerade som deras forum och representant.

TLS

Hur bibliotekstjänst fick sin plats i statens plan för forskning och industri får man inblick i genom Tekniska litteratursällskapets historik (Sundelin 1986). Under 20-talet togs behovet av litteraturtjänst i områden teknik och industri upp. IVA konstaterade: ”Nödvändigheten av att för det för näringslivet och försvarsberedskapen så betydelsefulla forskningsarbetet inom teknik och industri ha tillgång till ett välutrustat tekniskt centralbibliotek i landet så som bas för en snabb och effektiv litteraturtjänst” och en utredning föreslog att Kungl. tekniska högskolans bibliotek skulle fungera som sådant bibliotek (Sundelin 1986, s. 5). Chalmers Tekniska Institutet ansökte om ökade statsanslag ”för facklitteratur och förbättrad bibliotekstjänst, avsedda för såväl forskningen, undervisningens som industrins behov”, inför sitt ombildande till teknisk högskola (Sundelin 1986, s.). Båda dessa krav blev inte lyhörda. Staten medgav inte något större anslag för förbättring av litteratur- och bibliotekstjänst under mellankrigstiden. Statsmakterna hade inte stor förståelse för bibliotekens och litteraturtjänstens växande betydelse för forskning (Sundelin 1986).

Under dessa förhållande för att främja samarbete bland berörda institutioner bildades en teknisk litteraturförening, TLS 1936. Detta skedde ”efter impulser snarast från Tyskland” (Björkbom 1958, s. 45). Sällskapets mål var att ”skapa ett aktivt intresse för frågor som sammanhänger med den tekniska litteraturen, såsom teknisk språkvård (nomenklatur etc), granskning, klassificering och förtecknande av samt distribuering av upplysningar om sådan litteratur” (Sundelin 1986, s. 8). Vid det konstituerande sammanträdet antecknade närmare 100 personer sig för medlemskap. Med tanke på att medlemskapet inte var öppet för alla

⁸ Juridiskt sätt åtnjöt ett centralt förvaltningsbibliotek en helt annan förmån än andra statliga specialbibliotek. Riksdagsbiblioteket utvidgades till ett centralt förvaltningsbibliotek och fick en lånestat som anknöts till 1910 års lönereglering, d.v.s. samma som KB och de två UB. Därmed applicerade riksdagsbiblioteket till skillnad från de andra specialbiblioteken ofta samma kompetenskrav och provtjänstgöring som de stora allmänt vetenskapliga biblioteken (Holmberg 1948, s. 127).

intresserade och att det inte var så många företag som ansåg sig ha råd med eget bibliotek, kan man gissa att det var många institutioner, både offentliga och privata, akademiska och från näringslivet, som var mycket intresserade. Styrelsens sammansättning visar en kraftig manlig dominans och en total avsaknad av industrirepresentanter. De avböjde platser i styrelsen (Sundelin 1986, s. 8).

Intresse för litteraturtjänst hos industriföretag växte under krigstiden och tanken på ett särskilt industribibliotekariernas samarbetsorgan föddes. Nu krävde industrin att få platser i TLS:s ledning med hotet att annars ”stjälpa hela sällskapet” (Sundelin 1986, s. 8). Detta ledde till omorganisation av TLS 1945. Nu skulle samfundet verka som centralt forum för frågor rörande teknisk-vetenskaplig och industriell litteratur. Inom TLS bildades fyra arbetsgrupper, en av dem var Industrigruppen som var störst, med 80 medlemmar av ca 200 1945, den växte till 211 av 283 1951, och den var den mest aktiva gruppen.⁹ Dessutom behövde TLS bidrag från företagen, så industrins intresse kom att ha en stor plats inom TLS (Sundelin 1986).

Samtidigt erkände staten sällskapets betydelse och gav genom Statens Tekniska Forskningsråd TLS statsunderstöd för dennes verksamhet för första gången 1950. Dessutom var anslaget inte öronmärkt, de fick fria händer i stort sett med undantag för industribibliotekarieturserna, som ansetts kunna finansieras på ett annat sätt. De i anslagsäskandet omnämnda punkterna var kartoteket över opublicerat vetenskapligt material, standardisering, UDK-arbete, kurser, och Tidskrift för Dokumentation (TD, årg. 6, 1950, s. 25) Det var ändå fr.o.m. 1962 då behovet av dokumentalister och deras utbildning togs upp utanför TLS. När detta ägde rum, ansågs behovet plötsligt ytterst akut. Om detta närmare i avsnittet Bibliotekarieutbildning.

3. 4. 3. Förhållanden mellan olika typer bibliotek

I det här korta avsnittet beskriver jag förhållanden mellan olika typer bibliotek i Sverige under första hälften av 1900-talet framför allt från de vetenskapliga allmänbibliotekens perspektiv. I och med att de allmänt vetenskapliga biblioteken var betydligt äldre än folkbiblioteken, var det, tycker jag, inte så konstigt att folkbiblioteksväsendet i sina tidiga år frågade om råd och hämtade kunskaper hos de vetenskapliga biblioteken.¹⁰ SAB:s strävan att vara ett centralt samarbetsorgan, där folkbiblioteken dominerade, uppskattades inte riktigt av hela vetenskapliga biblioteken i SAB:s tidiga år. Hansson säger att flera akademiska bibliotekarier uttryckligen hade visat sin misstro mot tanken på ett samlat bibliotekssystem i Sverige, vilket SAB av en del sågs som ett första steg mot (Hansson 1999, s. 141). De vetenskapliga allmänbiblioteken med anor verkade ha svårt att låta folkbiblioteksväsendet ta initiativ i centrala lösningar. De betraktade sig som en central roll inom det svenska biblioteksväsendet (Intervju med Lars Tynell 2002). Särskilt var den bibliografiska kontrollens område det de vetenskapliga bibliotekarierna inte kunde släppa till en generell centralisering utan vara inblandade (Hansson 1999, s. 141).

⁹ 1. Bibliotekarier och annan personal vid statliga och andra allmänna bibliotek med teknisk och industriell litteratur

2. Bibliotekspersonal och andra litteraturspecialister vid industrin (Industrigruppen)

3. Redaktörer och fasta medarbetare inom den tekniska och företagsekonomiska fackpressen

4. Bokförläggare och boktryckare som arbetar med teknisk och industriell litteratur (Sundelin 1986, s 15f.).

¹⁰ Om detta närmare kan man se t.ex. hur Grundkatalogen (GK) blev till. (Hansson 1999, s.139)

Detta kan hänga ihop med att den akademiska examen som fordrades som bibliotekariekompetens vid UB och KB var högre än den vid folkbiblioteken. Samtidigt fanns det politisk antagonism åtminstone från en del av de vetenskapliga biblioteken. Riksbibliotekarie Collijn uttryckte sig tydligt i sina brev angående en sammanslutning av bibliotekarier vid de vetenskapliga biblioteken i Norden:

Den politiska och ekonomiska situationen i vårt land är för närvarande alldeles förtvivlad, vilket i icke ringa grad inverkar på arbetsglädjen. Inom industrivärlden väntar man en större kris, ja, man önskar till och med, att det kommer till en slutgiltig uppgörelse med de alltmåra fordrande arbetarna. Jan antager, att situationen i Danmark är bättre, där de borgerliga partierna dock kunnat samlas mot socialismen. (Brev till dansk överbibliotekarien H. O. Lange 2/9 1920. Ottervik 1971, s. 11)

Men vi ställa som villkor absolut begränsning från de folkliga biblioteken och önska intet möte i samband med en kongress av de senare bibliotekens målsmän. (Brev till överbibliotekarie vid LUB Ljunggren 6/9 1920. Ottervik 1971, s. 11)

Vi äro här på det klara med att vi måste organisera oss för att göra våra gamla rättigheter gentemot det överhandtagande folkbiblioteksväsendet gällande. Men vi vilja gärna ha våra finska kollegor med och därför för jag först en liten trevare hos dig, under det att jag samtidigt innerligt önskar, att fan måtte ta Ålandsfrågan samt alla demokrater! (Brev till en finsk bibliotekarie 12/10 1920. Ottervik 1971, s. 12)

Collijn ville inte ha något att göra med folkbiblioteken, men han accepterade att SAB fanns. Däremot fanns det ännu starkare motståndare mot SAB. Axel Nelson t.ex. betraktade SAB som ett direkt alternativ och som en konkurrent till de vetenskapliga bibliotekariernas SBS. Fast det fanns också andra tankar inom de vetenskapliga biblioteken (Ottervik 1971, s. 22). Första ordförande och andra ordförande var nämligen överbibliotekarierna vid Uppsala UB. Den andra, Anders Grape efterträdde dessutom i den egenskapen överbibliotekarien vid UUB sin företrädare Hulth (Ottervik 1971, s. 20). Detta kan innebära att ledarskapet av de vetenskapliga biblioteken inom SAB i början var relativt accepterat.

SAB hade ansett sig i sin tur vara den enda representanten för hela svenska biblioteksväsendet. Efter en del konflikter, särskilt vid nordiskt samarbete, accepterade de två biblioteksorganisationerna varandra som parallella organisationer. Men idén om att förena det svenska biblioteksväsendet fanns kvar. Överbibliotekarien vid CTHB Erik Hemlin lade fram sitt förslag för samarbete inom det svenska biblioteksväsendet i ett brev till SBS:s ordförande Björkbom i december 1944:

Vi måste omorganisera SAB till att bli – icke som nu en *folkbibliotekens* träffpunkt – utan en överorganisation för landets samtliga biblioteksformer, de vetenskapliga universalbiblioteken, de vetenskapliga specialbiblioteken (med industribiblioteken) samt folkbiblioteken. Med andra ord, det gäller att bara tvätta ren SAB-stadgarnas första paragraf, där det tydligt säges ifrån att SAB är en organisation i syfte att verka för landets biblioteksväsen *i sin helhet*. (Ottervik 1971, s. 48)

Detta förslag vann inte gehör på SBS:s styrelsemöte i januari 1945 (Ottervik 1971, s. 49). Tanken att slå samman de två organisationerna och att SBS skulle bli en sektion inom SAB betraktades säkert som för långtgående. Denna sammanslagning förverkligades efter ungefär ett halvt sekels dröjsmål.

Från SAB:s sida togs vissa initiativ för att öka samarbete mellan olika typer av bibliotek i Sverige. När SAB tillsatte en kommitté för att revidera Klassifikationssystem för svenska bibliotek, s.k. SAB:s klassifikationssystem, var målet ”från början att försöka få fram ett enhetligt klassifikationssystem lämpat för alla svenska allmänbibliotek från de största till de

minsta”(Ottervik 1956, s. 436). Det går inte fastställa när kommittén tillsattes, men det handlar, tror jag, om början av 1950-talet.

Under 1950-talet spreds SAB:s katalogregler och klassifikationssystem inom de vetenskapliga allmänbiblioteken genom KB. Ändå var gemensamma katalogregler som kan användas av alla svenska bibliotek inte lätt att uppnå; det dröjde ända till 1983 (Bachman 1991). ”Tudelningen av svenska bibliotek i forsknings- och folkbibliotek har spelat sin roll och gjort att det trots ansträngningar under lång tid dröjt innan kontakterna resulterat i gemensamma regler” (Bachman 1991, s. 12).

3. 5. Aktörerna¹¹

Här presenterar jag tidens betydelsefulla bibliotekarier för varje typ av bibliotek. Jag har valt ut några av dem som skrev en del i mitt material (framför allt tidskrifter som presenteras närmare i material avsnittet) och aktivt uttalade sin åsikt om hela sin kategori av bibliotek och som jag därför tror hade ganska stort inflytande. Dessutom har jag valt ut några av de bibliotekarier som allmänt har betraktats som var inflytelserika. Ottervik, Willers hör tydligen till den andra kategorin, men Kleberg också. Han var inte någon särskilt flitig artikelskribent med tanke på med hans ställning inom det vetenskapliga biblioteksväsendet. Dessa presentationer kan fungera som typexempel på tidens bibliotekarier vid respektive typ av bibliotek. Därför har jag valt bort t.ex. Fredrik Hjelmqvist, som då var förste bibliotekskonsulent och onekligen den största representanten för folkbiblioteksväsendet. För vissa kan mitt urval vara mindre självklart men jag utgår främst ifrån dem som återkommande yttrat sig i mitt material

Det fanns olika åsikter och grupper inom en och samma typ av bibliotek och en person kunde verka aktivt på olika fält. Jag har försökt att göra så att detta skulle framgå i mitt urval. Dessutom presenteras två vetenskapliga bibliotekarier som hör till nästa generation, för att visa på skillnader. De två kom att aktivt delta i diskussioner och anlitas av staten som främsta experter på 1960-talet.

3. 5. 1. Vetenskapliga allmänbibliotekarier

Gösta Ottervik (1911-79) Fil. dr. i grekiska vid LU 1943. Han började sin karriär på bibliotek innan han tog licentiatexamen. Han arbetade som amanuens först vid LUB (1937-41) och sedan KB, där han avancerade till bibliotekarie. 1948 tjänstgjorde han som bibliothécaire délégué vid Bibliothèque Sainte Geneviève i Paris, och nästa år som förste bibliotekarie vid LUB. Året därpå kom han tillbaka till KB som förste bibliotekarie. Han var med i AK- kommittén och åtog sig den nationalbibliografiska verksamheten vid KB under sin fritid innan verksamheten ingick offentliga arbetsuppgifter. Att han var aktiv i SAB bör innebära att han avsåg att förena hela det svenska biblioteksväsendet. Det skrevs att Ottervik ”som var en energisk och framstående bibliograf hade förvisso många goda sidor, men han var till ytterlighet lättstött och man fick alltid vara försiktig i hans umgänge”(Odelberg 1996, s. 34). Tynell beskrev honom som en typiskt akademisk och duglig bibliotekarie som kunde alla detaljer om bibliografi (Telefonsamtal med Tynell 2004). Vid bildandet av BI utnämndes han till dess första chef. Han flyttade till GSB som överbibliotekarie 1954 då Göteborgs

¹¹ Uppgifterna utan hänvisning i det här kapitlet hämtade jag framförallt från *Svensk biblioteksmatrikel 1966*.

högskola omorganiserades till universitet. Han var socialdemokrat. Detta passar bra med hans engagemang i SAB.

”Bl.a. genom lärarverksamhet under lång tid vid skolöverstyrelsens biblioteksskola fick Gösta Ottervik tidigt en bland forskningsbibliotekens tjänstemän mindre vanlig inblick i folkbiblioteksvärlden” skriver Tynell vid Otterviks bortgång (Tynell 1979). Han tyckte att förhållandet mellan folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken måste förbättras. Ottervik var aktiv i internationella samarbeten särskilt i IFLA.

Uno Willers (1911- 80) Fil. dr. i historia vid Stockholms högskola 1945. Under studietiden tjänstgjorde han vid några bibliotek. 1941-42 arbetade han vid Riksdagsbiblioteket som amanuens och sedan vid KB som amanuens och senare bibliotekarie 1942-46. Efter ett år som bibliothécaire délégué vid Bibliothèque Sainte Geneviève i Paris, blev han föreståndare för Svenska akademiens Nobelbibliotek till 1950. 1950-1952 tjänstgjorde han som kansliråd och chef för UD:s arkiv och därefter blev han utnämnd till riksbibliotekarie. Han ledde kurser och seminarier vid Stockholms högskola som docent. Han var socialdemokrat och det sägs att han skaffade sig bra förbindelser med politikerna under sin tjänst på UD, vilket talas om att ha bidragit till hans utnämning till riksbibliotekarie förutom hans duglighet som bibliotekarie.

Han beskrevs vara ”aristokratisk” (Intervju med Lindqvist 2002) och ”mycket stilig” (Intervju med informant 4 2004). Tynell tyckte att Willers var en ovanlig personlighet i bibliotekssammanhanget, snarare som företagsledare eller politiker. Han öppnade en ny era vid KB och såg till att KB fick riktig nationalbiblioteksstatus. Hans mål som riksbibliotekarie var väldigt tydligt från början: att göra KB ”inte bara störst, förnämst, utan en ledare i det svenska biblioteksväsen” (Intervju med Lindqvist 2002). Willers efterträdare Lars Tynell menar att ”bibliotekspolitikern Uno Willers hade säkert från början ett konsekvent fasthållet långsiktigt mål – att göra KB till det nav kring vilket det svenska forskningsbibliotekshjulet rörde sig” (Tynell 1980, s. 25). En av hans medarbetare på KB beskriver detta som följande:

Arbetet på Kungl biblioteket liknade vid den tiden en trögflytande flod, lugn och trivsel rådde, men en total brist på visioner och initiativ. När Uno Willers tillträdde som riksbibliotekarie 1952 blev plötsligt floden en fors, som ibland kanske svämmande över litet, men man upplevde att arbetet blev spännande, förväntningarna var stora, och en dynamisk period inleddes. (Viksten 1991, s. 28f.)

Det var Willers reformer under 1950-talet som möjliggjorde ett bibliografiskt samarbete mellan de stora biblioteken, vilket senare ledde till införande av ADB, tydligaste i form av LIBRIS, enligt Bachman (1991). Tynell säger att det var han som organiserade det svenska forskningsbiblioteksväsendet och förstärkte genom denna process KB:s centrala funktion som nationalbibliotek (Tynell 1980). Under detta arbete hade Willers Sune Lindqvist som en av sina viktigaste medarbetare. Lindqvist efterträdde Ottervik som chef för BI och var med Forskningsbiblioteksrådet och KKN. Omorganisering av KB, särskilt inrättandet av BI med uppgifter bl.a. redigering av nationalbibliografier och avtalet med Stockholms högskola var något av det som Willers åstadkom under sina första år som riksbibliotekarie. Dessutom förbättrade han betydligt KB:s ekonomi och såg till att den länge väntade ombyggnaden skulle på börja (T.ex. Darlin et al 1999).

Han föreslog att ”riksbibliotekarieämbetet” inrättades, vilket inte blev av. Lindqvist berättar att det var överbibliotekarierna vid de båda UB och Ottervik vid GSB som protesterade och förhindrade detta (Intervju med Lindqvist 2002). Ändå bytte han t.ex. namn på KB:s

årsberättelse till Riksbibliotekariens ämbetsberättelse fr.o.m. 1957/58 och använde beteckningen på bilen som han disponerade för Stockholmsbibliotekens samarbetsnämnd (Intervju med Tell 2002). När det gäller årsberättelsens namnbyte, motiverade han det så här:

Så vitt personaltillgången det medgivit har avseende även fästs vid de mera riksgiltiga uppgifter som äro knutna till mitt ämbete vid sidan av chefskapet för kungl. biblioteket. Dessa strävanden liksom även bl.a. bibliografiska institutets utveckling som en autonom institution inom ramen för nationalbibliotekets organisation har lett till att denna underdåniga redogörelse ansetts numera böra benämnas riksbibliotekariens ämbetsberättelse. (*Riksbibliotekariens ämbetsberättelse 1978/58 1959*, s. 7)

Enligt Tynell tänkte Willers i början av sin tid som riksbibliotekarie använda stift- och landsbiblioteken för att organisera/styra folkbiblioteken (Intervju med Tynell 2002). Efter att Forskningsbiblioteksrådet inrättades 1965, var han ”självskriven ordförande” i detta (Ottervik & Möhlenbrock 1973, s. 20). Hans dåliga förhållande med Ottervik efter sin utnämning till riksbibliotekarie var allmänt känt. De var skilda personligheter och tålde inte varandra, även om Willers uppskattade högt Ottervik som bibliograf och försökte behålla Ottervik när han sökte ut sig bort från KB (Lindqvists dagboksanteckning för 28/5 1955).¹²

Willers internationella verksamhet var inriktad på att skapa direkta kontakter med stora bibliotek, framförallt nationalbiblioteken i Sovjetunionen och Östeuropa. Han var inte särskilt intresserad av samarbetsverksamhet inom internationella organisationer (Telefonsamtal med Tynell 2004).

Vid val av överbibliotekarie vid LUB 1955, tackade han nej till större konsistoriet att vara med som sakkunniga. Han sade till Lindqvist att han så länge som möjligt ville undandra sig dylika uppdrag (Lindqvists dagbokanteckning för 2/3 1955). Däremot krävde han att en representant från KB skulle ingå i SAB:s klassifikationskommittén, för KB hade bestämt sig för att applicera det kommande SAB:s klassifikationssystemet. Bibliotekarie Tynell hade ingått i kommittén som sekreterare, men Willers menade att en högre uppsatt tjänsteman, som förste bibliotekarie Lindqvist, skulle uttala KB:s mening i frågan (Lindqvists dagbokanteckning för 21/3 1955). Detta kan tolkas som att Willers mål inte handlade om hans personliga makt.

Tönnes Kleberg (1904- 84) Fil. dr. i latinska språket och litteratur vid Göteborgs högskola 1934-45. Han började sin bibliotekariekarriär vid GSB. Under sin forskningstid arbetade han också på biblioteket vid Chalmers tekniska institut. Efter arbetet som förste bibliotekarie vid GSB, flyttade han till UUB som första bibliotekarie 1945. Efter ett år utnämndes han till överbibliotekarie där och stannade till sin pensionering. Han var styrelseledamot för SBS från 1941 och dess ordförande 1946-63. 1947-64 var han ledamot i SAB:s styrelse, och ordförande i Nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundet 1948-52. Han ansågs vara Sveriges främsta bibliotekarie och det sägs att han blev ombedd att bli riksbibliotekarie men han tackade nej. Han ursäktade sig för sin sjukdom men han berättade sedan till Björn Tell att han egentligen trivdes bra med UUB:s överbibliotekariejobb. Budet gick till Willers därefter (Intervjuer med Lindqvist och Tell 2002).

Han medverkade i 1945 års universitetsberedning där det gällde universitetsbiblioteken. Bl.a. föreslog han att man skulle inrätta ett de vetenskapliga bibliotekens chefsråd. Dessutom hade

¹² Willers försökte höja Otterviks lönegrad, men Erlander motsatte sig lönehöjning för en bestämd person och tyckte i stället arbetsuppgift skulle avgöra (Lindqvists dagboksanteckning för 28/5 1955).

han en vision att skapa ett hela Nordens vetenskapliga bibliotekschefer omfattande råd (SOU 1947:75, s. 75). Han var väldigt aktiv i samarbete inom Norden.

3. 5. 2. Vetenskapliga specialbibliotekarier

Carl Björkbom (1898- 1966) Fil. lic. vid Uppsala. Efter sina studier började han sin bibliotekariekarriär vid KB som amanuens 1925. Han tjänstgjorde som amanuens under en 15 års period. 1936-40 var han ordförande i Amanuensföreningen. Under sin tid som andre bibliotekarie vid KB från 1940, började han tjänstgöra som tillfällig andre bibliotekarie vid KTHB och som bibliotekarie vid Lantbruksakademiens bibliotek och 1946 slutade han vid KB i samband med utnämningen till överbibliotekarie vid KTHB. Han var styrelseledamot av SBS 1942-1952 och av TLS från 1945. 1949-52 satt han som ordförande för TLS:s styrelse och från 1946 var han medlem av redaktion för *Tidskrift för dokumentation* och av Grafiska standardiseringskommittén. 1953 blev han ledamot av Statliga naturvetenskapliga forskningsråds publikationsnämnd. Han sägs ha varit en oerhört respekterad bibliotekarie.

Arne Holmberg (1889-) Fil. dr. Efter sin licentiatexamen 1910 började han arbeta som amanuens vid UUB och sedan vid KB. Efter att ha tjänstgjort vid KB som andre bibliotekarie 1918-27, blev han första bibliotekarie vid SSB och fr.o.m. 1929 bibliotekarie vid Kungliga Vetenskapsakademiens bibliotek (KVAB). Dessutom tjänstgjorde han som bibliotekarie vid KIB 1918-20. Vid KVAB satt han som överbibliotekarie sina sista yrkesverksamma tre år innan pensioneringen 1959. Han var ledamot av SAB:s styrelse 1920-23 och av SBS:s styrelse 41-51, Stockholmsbibliotekens samarbetsnämnds arbetsutskott 1949-59. 1945-59 var han ordförande i SVSF.

3. 5. 3. Industribibliotekarie

Erwin Engel (1897-1965) diplomingenjör vid tekniska högskolan i Karlsruhe. Efter 20 års karriär på företag, började han ägnade sig åt litteraturtjänst. 1940- 61 tjänstgjorde han som sektionschef (för avdelningens bibliotek och litteraturtjänst) vid Forsvarsväsendets kemiska anstalt (senare Försvarets forskningsanstalt, avdelning I). 1961-65 arbetade han som bibliotekarie vid Statens institut för hantverk och industri. Han var vice ordförande i TLS från 1949. Dessutom var han ordförande i TLS:s arbetsgrupper för industriell litteraturtjänst 1948-52 och för UDK 1949-. Som ordförande i sällskapet utbildningsnämnd organiserade han och ledde kurser för företagsbibliotekarier 1948-63. Han engagerade sig i Nordforsk och FID också.¹³ Han var lärare vid Nordforsks utbildningskurs för litteraturingenjörer 1958- och ordförande i dess utbildningsnämnd. 1951- var han ordförande i en internationell klassifikationskommitté för kemi inom FID.

3. 5. 4. Nästa generations vetenskapliga bibliotekarier

Här presenterar jag två bibliotekarier som i mina ögon framstår som en ny typ av bibliotekarie. De var redan verksamma under 1950-talet, fast de spelade en större roll senare.

¹³ Nordforsk (Nordiska samarbetsorganisationen för teknisk-naturvetenskaplig forskning) hade grundats 1947 av forskningsråd och akademier i de fem nordiska länderna. Dess uppgift var att planera och organisera nordiska samarbetsprojekt inom ett brett spektrum av teknik och naturvetenskap.

Detta innebär inte att de traditionella bibliotekarierna försvann. Ottervik var t.ex. SBS:s ordförande 1963-1971 och SAB:s vice ordförande under 1970-talet.

Kajsa Hellström (1917-) Fil. kand. vid Stockholms högskolan. Efter studentexamen genomgick hon elevutbildning och elevtjänstgöring vid SSB 1938-42 bredvid sina studier för kandidatexamen. Efter ett års elevtjänstgöring vid KTHB blev hon bibliotekarie vid IVA och föreståndare för dess upplysningstjänst 1945, vilken hon lämnade 1969. Hon var ledamot av Nordforsks kommitté för teknisk information 1951-. Innan hon utnämndes till första rektor för Bibliotekshögskolan (1972-), tjänstgjorde hon som rektor för Statens biblioteksskola.

Björn Tell (1918-) Fil. lic. 1946 och civilekonom 1956. Tell arbetade som amanuens på Riksdagsbiblioteket 1949-52. Innan han blev förste bibliotekarie vid Handelshögskolans i Stockholm bibliotek 1952, tjänstgjorde han där ett år. 1959 flyttade han till AB Atomenergibibliotek som chef och stannade till 1963. Sedan utnämndes han till överbibliotekarie vid KTH:s bibliotek. Samtidigt var han avdelningschef för dokumentation, AB Atomenergi 1965-66. Han var TLS:s ordförande under hela 1960-talet (Olsson, 1995, s. 60). Tell engagerade sig i internationella samarbeten som Unesco, OECD och IFLA. Han pensionerade sig efter att ha tjänstgjort som överbibliotekarie vid LUB.

Man kan jämföra Björkboms 15 års amanuensstid med de andra chefsbibliotekarierna vid de vetenskapliga allmänbiblioteken på 1950-talet: Klebergs högst 7 år (UUB), Krister Gierow (LUB) 8 år, Gunnar Carlquist (LUB) 9 år, Ottervik 7 år (GSB), samt Willers (KB) 2 år. Det kunde ha berott på att han inte var fil. doktor. Hemlin, överbibliotekarie vid Chalmers tekniska högskolans bibliotek 1946-65, var också fil. lic. och tillbringade 12 år som amanuens. Till skillnad från Tell tjänstgjorde dessa två personer som amanuens vid ett vetenskapligt allmänbibliotek. Samtidigt kan man tänka sig vissa förändringar inom det vetenskapliga biblioteksväsendet. De kan anknytas till förändringar av innehållet, eller ideologin om man vill, och ännu senare organisationen av det vetenskapliga biblioteksväsendet. Att en ny typ av bibliotekarier fick större inflytande i början av 1960-talet kan innebära att förändringar höll på att ske redan under 1950-talet.

3. 5. 5. Folkbibliotekarier

Sigurd Möhlenbrock (1916-) fil. kand. vid Uppsala universitet 1939. Redan från 1938 var han aktivt engagerad i ABF. Han läste på biblioteksskolan 1940. Han tjänstgjorde vid Borås stadsbibliotek som assistent och bibliotekarieassistent 1940-43. Sedan arbetade han som stadsbibliotekarie i Varberg, Norrköping, och Göteborg. Han föreläste vid Folkbildningsförbundet 1944- och vid Biblioteksskolan 1947-. Han var sekreterare i SFF 1945-47, sedan ordförande 1947-51 och styrelseledamot i SAB 1951-60. Han var med som folkbibliotekssakkunniga 1947-49 och sakkunnig rörande särskild utbildning av viss bibliotekspersonal 1956 samt anlätades som expert av 1958 års rationaliseringsundersökning vid folkbiblioteken 1958-60.

Gösta Östling (1902-63) fil. kand. Efter kortare bibliotekskurs läste han på biblioteksskolan 1928. Redan innan biblioteksskolan började han arbeta som stadsbibliotekarie i Uppsala (1927-30). Under tiden på Borås stadsbibliotek (1930-54), tjänstgjorde han som centralbibliotekarie (1937-54). Han var aktiv i SAB, var styrelseledamot 1947-57 (1947-55

dennes sekreterare), och var redaktör för BBL 1948-58. När Bibliotekstjänst bildades ingick han i styrelsen (1951-54). Han var ledamot av Statens folkbildningsnämnd 1948-55.

Gustaf Nilsson (1900-) Ingen uppgift om hans utbildning. Han började arbeta som stadsbibliotekarie i Kristinahamn 1927. 1931 tog han den kortare bibliotekskursen. Han var ledamot av SAB:s styrelse från 1944 och var ordförande från 1946. Mellan 1947-49 var han ordförande i folkbibliotekssakkunniga. Han var politiskt aktiv och från 1927 var han ledamot av stadsfullmäktige och ordförande från 38. Dessutom var han ledamot av landstingen (1930-) och av riksdagens andrakammare (1937-) och senare talman. Han var med socialdemokratiska partistylelsen 1944.

Man kan tydligt se att humanister var överrepresenterade inom bibliotekariékåren, särskilt för de allmänna biblioteken. Dessutom var det ganska vanligt att man siktade på bibliotekariekarriär ganska tidigt, under studietiden, bland både allmänt vetenskapliga och folkliga bibliotekarier. Bland de högt uppsatta vetenskapliga bibliotekarierna var licentiatexamen nästan ett undantag under 1950-talet. Även om det talas om kvinnlig folkbibliotekspersonal med högre akademisk examen, var det manliga bibliotekarier med kandidatexamen som hade större inflytande. Detta kan knytas an till undersökningskapiteln, inte direkt men snarare för att få föreförståelse för dåtidens diskussioner.

4. Teori och metod

4. 1. Teori

I denna uppsats utgår jag ifrån ideologikritik för att analysera det svenska biblioteksväsendet under 1950-talet. Kritisk ideologianalys undersöker en dominerande ideologi genom att jämföra med dess yttre verklighet och försöker avslöja en dold ideologi (Bergström & Boréus 2000, s. 155f.). Som ett exempel kan vi tänka på

Till detta kombinerar jag förhållandet mellan organisation och centralidékomplex, eller ideologi, den centrala frågan som Liedman och Olausson diskuterar (Liedman & Olausson 1988). Detta är, om jag förenklar saken, att ifrågasätta om tron på att innehållet av ett organisation/system/institution förändras när dess ram, eller form, ändras. De menar att reformerna i universitetsväsendet sedan 1960-talet präglades av denna tro. Det tog en lång tid att nå tilltänkta resultat, d.v.s. att förändra det centrala idékomplexet, efter reformerna av ramen, organisationen. Därför tvingades reformivrarna komma med ideliga utredningar och reformer. Förhållandet mellan organisatoriska former, eller institution, och ideologi är snarare ständigt spänningsfyllt (Liedman & Olausson 1988, s. 7f.).

En förenklad men förklarande bild om detta förhållande ser ut så här: .

Ramen	Den yttre verkligheten av en dominerande ideologi
Innehållet	Den dolda och sannare ideologin

Egentligen talar de två teorierna om samma sak, men genom att kombinera dem blir det lättare att begripa och applicera ideologianalys. Ramen motsvarar den yttre verkligheten och innehållet den dolda och sannare ideologin. Även om någon uttalad dominerande ideologi inte finns, kan man ta ramen som utgångspunkt för analysen. Detta passar utmärkt när det gäller biblioteksväsendet. För det var ofta statens rationaliseringskrav/resursbrist som var grunden till reformargument inom biblioteksväsendet.

Ideologier, liksom samhället, förändras sig. När en ideologi är dominerande gentemot andra, har ideologin hegemoni. Det innebär dock inte att ideologin behåller sin hegemoni i evighet. Hegemonin utmanas och ideologin utvecklas för att förgöra utmaningen, eller efterträdas av en ny ideologi. Liedman och Olausson intresserar sig för den tröghet som förändringar, särskilt institutionella sådana uppvisar, d.v.s. trots förändringarna kan institutionen bevara en del av den gamla ideologin i sig. De kallar detta frusen ideologi (Liedman & Olausson 1988, s. 18-21).

I och med att det svenska biblioteksväsendet under 1950-talet inte undergick någon större reform, d.v.s. ändring av organisatoriska former, fokuserar jag på det komplicerade förhållandet mellan ”ram och innehåll”. Därmed kan jag få fram vilket dolt syfte ett förslag om en förändring kunde ha haft. Vidare i mitt fall, till skillnad från Liedman och Olaussons universitetsreformer, kom de flesta reformförslag från själva biblioteksväsendet, där olika uppfattningar fanns. Så det handlar mer om komplicerade förhållanden inom institutionen, än mellan institutionen och dess överordnad.

Ändå är det viktigt att inte för mycket poängtera skillnader mellan ett förslag och en utförd reform. I och med att ett förslag kommer från institutionen, kan förslaget innehålla en frusen ideologi och därmed ogillas av dem som förespråkar den förändring som förslaget talar om. Ogillande av ett förslag och motförslag kan göras av olika skäl. Snarare kan en frusen ideologi i förslaget avslöja en outtalad fast rådande ideologi.

I denna uppsats använder jag termen ideologi ungefär med samma betydelse som tankegång, kultur eller mentalitet. Därför begränsas den inte till ett politiskt laddat begrepp.

4. 2. Metod

För att analysera de svenska bibliotekens reaktion på den nya tidens krav, använder jag mig av textanalys framförallt av tidskriftartiklar. Detta beror dels på att andra sorters material inte är lätt tillgängligt och dels på att jag vill göra ideologianalys av diskussioner av ovannämnt skäl. Annars använder jag mig av annat kompletterande material. Jag väljer ut två nyckelämnena, nämligen förhållandet mellan olika bibliotek och frågan om bibliotekariekompetens. De var onekligen två av de mest diskuterade ämnena i bibliotekssammanhanget under 1950-talet. Förhållandet mellan olika bibliotek handlade mest om hur samarbete inom biblioteksväsendet skulle utvecklas för att bemöta de nya kraven. Kompetensfrågan behandlade delvis vad bibliotekarien förväntades att kunna, och samorganisation av bibliotekarietutbildning för olika typer av bibliotek.

Jag studerar hur tidskriftartiklarna behandlar ämnena. I och med att tidskrifterna hade ganska begränsade och bestämda läsekretsar, är läsarperspektivet intressant. Detta gäller särskilt när en och samma skribent skriver för olika tidskrifter. Dessutom kan tidskriftartiklar betraktas som en sort debattinlägg, för oavsett om det i verkligheten utvecklas till en debatt i tidskriften

eller inte, finns det alltid en möjlighet att det blir så, särskilt utanför tidskriften. För i tidskrifterna är skribenterna och (en del av) läsarna jämlika.

För att fylla den tysthet som råder inom vissa typer av bibliotek, kompletterar jag med deras årsberättelser. En årsberättelse är en annan typ av text än tidskriftartiklar. Årsberättelsen är en redogörelse för en institutions årsverksamhet, som dess överordnade institutioner förväntas läsa. Därför finns det inte riktigt ett debattinslag, men man kan tänka sig att vissa klagomål, bedjande, eller uppskattning av vissa saker framkommer.

Texterna analyserar jag för att kunna se vad de egentligen diskuterar eller handlar om. Det övergripande objektet för uppsatsen är det svenska biblioteksväsendet. Så jag försöker läsa de skrivna och eventuellt oskrivna texterna i denna kontext. Tystnad om ett problem kan vara medhåll till ett redan gjort uttal, avsaknaden av åsikt, ointresse och aktiv ignorering.

4. 3. Avgränsning

Det kan vara problematiskt att bedöma om en bibliotekaries åsikt gäller hela biblioteket och ibland hela kategorin av bibliotek. Ändå lär de vetenskapliga biblioteken ha varit väldigt hierarkiska och det verkade vara ytterst sällan som någon vanlig bibliotekspersonal lade fram sin åsikt i tidskrifterna. De som skriver artiklar och notiser var också ganska begränsade till antal, framför allt chefsbibliotekarier och förste bibliotekarier. Detta gällde alla typer av bibliotek utom industribiblioteken, där det brukade vara en eller ett fåtal personer som arbetade och saknade en tydlig och gemensam hierarkisk tjänstebestämmelse. Jag är ute efter ideologier som i viss grad hade inflytande inom biblioteksväsendet. Så jag tror inte det är ett stort problem, men jag är medveten om problemet.

Ett intressant perspektiv i sammanhanget är egentligen genusperspektivet. Kvinnor var kraftigt överrepresenterade vid folkbiblioteken och industribiblioteken. Även de vetenskapliga allmänbiblioteken hade många kvinnliga medarbetare, fast inte bland bibliotekarier, utan på biblioteksassistens- och biträdesnivå. Andelen kvinnliga bibliotekarie vid de vetenskapliga allmänbiblioteken började öka under 1960-talet och det framkom enstaka fall med kvinnor på höga poster. Det är oerhört intressant att undersöka om det fanns något (både positivt och säkert negativt) samband med organisering av det svenska biblioteksväsendet. En sådan undersökning kräver dock annat material, nämligen om interna diskussioner. Så detta problem måste lämnas orört här.

5. Material

Som nämnts ovan är undersökningsmetoden kritisk ideologianalys med fokus på diskussioner. Det är därför jag använder framförallt tidskriftartiklar i *Biblioteksbladet*, *Tidskrift för dokumentation* och *Biblioteket och vi* samt *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* som material för min analys. Representanter för de vetenskapliga biblioteken var dock inte lika flitiga skribenter som de för folkbiblioteken. Nordiska biblioteksmöten fyller till en viss grad luckorna för det vetenskapliga biblioteksväsendet. De statliga utredningar som bibliotekarier författar används också. Dessutom hänvisar jag också till KB:s samt UB:s årsberättelser. När det gäller de vetenskapliga specialbiblioteken, är det ännu svårare. Det var endast ett par

representanter som skrev i tidskrifterna och deras årsberättelser finns inte tillgängliga. Detta säger en del om det svenska biblioteksväsendet på 1950-talet.

För att få närmare bild av det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet under 1950-talet har jag intervjuat tre pensionerade bibliotekarier, som var aktiva under 1950-talet. Jag är, liksom informanterna, som har godkänt att namnges i uppsatsen, fullt medveten om den långa tiden som har gått. Därför använder jag detta intervjumaterial uteslutande som stöd, för att sätta in mig och läsare i 1950-talets biblioteksväsende.

En av informanterna har låtit mig använda sin dagbok från 1955. Denna dagbok är verkligen ett av värdefullaste materialen, för biblioteksväsendet var inte ett särskilt väldokumenterat område. Ändå utnyttjar jag detta material också som stöd, både för biblioteksväsendet och intervjuerna. Detta beror på att mitt val av teori och metod.

Nedan följer beskrivning av tidskrifterna och de tre informanterna.

5. 1. Tidskrifterna

5. 1. 1. Biblioteksbladet (BBL)

BBL är organ för Svenska allmänna biblioteks-förening och kom ut redan från 1916. Jag använder mig av tidskriften utgivna 1950-1960. Tidskriften gavs ut 8-10 gånger om året under 1950-talet. Redaktionen under 1950-talet var Gösta Östling (1948-58) och Karl Gustav Wirde (1959-). Ledamöter av SAB:s styrelse skrev ofta artiklar. De flitigaste var Östling och Sigurd Möhlenbrock. Den senare tog hand om Tidskriftsöversikt och Recension av utländsk bibliotekslitteratur. Formellt var *BBL* liksom SAB för alla sorters bibliotek men det framgår tydligt att det var mest folk- och skolbiblioteken som tidskriften vände sig till. Snarare var det SAB:s problem att de vetenskapliga biblioteken saknade intresse för SAB:s vardagsverksamhet. För att främja kontakten mellan olika typer av bibliotek omorganiserades *BBL*:s redaktionskommitté, så att KB:s och UB:s kvinnliga assistent- och biträdesförening, SBS, SVSF och TLS inbjöds att utse sina kontaktpersoner. Från och med detta år publicerades årliga berättelser om de vetenskapliga biblioteken. TLS och SBS publicerade då och då rapporter från sina årsmöten.

5. 1. 2. Tidskrift för dokumentation (TD)

När TLS omorganiserade sig, beslöts att en tidskrift med namnet Teknisk Dokumentation skulle ges ut. Medlemmarna fick den gratis, den ingick i medlemsavgiften 5 kr. Annars kostade den 3 kr per år. Tidskriften utkom med sex nummer om året och bytte namn till Tidskrift för dokumentation 1949, ”för att betona dess allmänna dokumentationskaraktär” (Sundelin 1986, s 42). Jag använder mig av tidskriften för åren 1950-1960. Redaktörer var under 1950-talet Barbro Hallendorff (1945-1951), Einar Öhman (1952-1956), Harry Stenmark (1957-1971). De flitigaste skribenterna var Carl Björkbom och Ervin Engel, båda medlemmar av redaktionsutskottet.

5. 1. 3. *Biblioteket och vi (BV)*

Detta var en årsskrift för Svenska folkbibliotekarietörelsen, som ingick i Sveriges akademikers centralorganisation (SACO). Tidskriften gavs ut från 1946 och hade ett tema för varje nummer. Bibliotekarietörelsen från olika typer av bibliotek bidrog med artiklar om temat. Därför beskriver jag här mer om läsarna, om Svenska folkbibliotekarietörelsen (SFF).

Föreningen var en facklig organisation för den heltidsanställda och fackutbildade folkbibliotekspersonalen från 1938. Aktivt medlemskap i SFF var öppet för alla bibliotekarietörelsen med heltidsanställning vid svenska folkbibliotek samt alla som genomgått Kungl. Skolöverstyrelsens biblioteksskola. Det fanns alltså inte någon tydlig restriktion mot inträde för bibliotekspersonal vid icke-kommunala folkbibliotek. Alla bibliotekaspiranter, som avslutat sex månaders elevtjänstgöring med godkända avslutningsprov, kunde vinna medlemskap i föreningens elevsektion. Medlemsantalet 1/1 1955 var 431 (därav 46 inom elevsektionen). Detta kan jämföras med att biblioteksskolan hade utexaminerat 577 (457 kvinnor och 120 män) mellan 1926-1955, och att de ungefär antalen kommunala folkbibliotek och studiecirkel- och andra bibliotek som var godkända av Skolöverstyrelsen som folkbibliotek var 950 och resp. 2300 1955. Dessutom hade de flesta som arbetade som bibliotekarietörelsen vid mindre folkbibliotek ett annat yrke också.¹⁴

Därför utgår jag från att läsarna var främst den heltidsanställda fackutbildade personalen vid de kommunala folkbiblioteken. I och med att Stockholms stadsbibliotek (SSB) utbildade på egen hand personalen med studentexamen som kompetenskrav och att biblioteksskolan höjde sitt inträdeskrav från studentexamen till akademisk examen, kunde både personer med och utan akademisk examen vara utbildade folkbibliotekarietörelsen. Det fanns krav från akademiker att särbehandla dem med akademisk examen men SFF som helhet hade avvisat kravet (Wirde 1950, s 15).

I och med att skribenterna kom från olika typer av bibliotek, använder jag inte artiklarna i *Biblioteket och vi* bara för att undersöka de "egentliga" folkbibliotekens ståndpunkt, utan för att se hur de andra typerna av bibliotek ville argumentera eller vilka bilder av problem de ville ge folkbiblioteken, samt hur de förhöll sig till varandra.

Biblioteket och vi hade som tema utbildningsfrågan för 1950 och den interurbana lånerörelsen för 1951, därför begränsar jag mig till att använda endast dessa två nummer.

5. 1. 4. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen (NTBB)*

Denna tidskrift utgavs ursprungligen av avdelningen Bok och biblioteksväsendet vid Lund universitet från 1913, men den blev senare organ för SBS. Under 1950-talet stod Tönnes Kleberg som utgivare. *NTBB* var där vetenskapliga bibliotekarietörelsen i Norden brukade presentera sina akademiska uppsatser. Artiklarna var präglade av intresse för humanistiska ämnen, framförallt bokhistoria, och det var ytterst få artiklar som behandlade frågorna som denna

¹⁴ *Nordiskt lexikon för bokväsendet. Svensk biblioteksmatrikel 1955* (1956).

uppsats intresserar sig för. Detta kan tyda på ett ganska svalt intresse för frågorna, åtminstone för att diskutera öppet dessa, hos de vetenskapliga bibliotekarierna.

5. 2. Informanterna¹⁵

Informanterna, nämligen Sune Lindqvist, Björn Tell och Lars Tynell, var verksamma bibliotekarier under 1950-talet. De hade, med i skilda grader, särskilt nära kontakt både med Uno Willers och med Gösta Ottervik. De var väldigt aktiva i det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet.

Informanterna medverkade med djupintervjuer. De fick svara på mina frågor men berättade också ganska fritt om det svenska biblioteksväsendet på 1950-talet. Därtill förekom kontakter via telefon och brev. Lindqvist har tillåtit mig använda sin dagboksanteckning för 1955.

5. 2. 1. Sune Lindqvist (1911-)

Innan han avlade fil. lic. vid Uppsala universitet, gjorde han elevtjänstgöring i Linköping. Efter Fil. lic. tjänstgjorde han vid UUB som amanuens, tf. och sedan ordinarie bibliotekarie. Uno Willers rekryterade honom till KB och Lindqvist tjänstgjorde där som förste bibliotekarie och chef för Bibliografiska institutiet efter Ottervik från 1955. Han var sedan en av Willers närmaste medarbetare. 1959 fick han en ny tjänstetitel som biblioteksråd. Han medverkade statliga utredningar som biblioteksexpert 1947-48, 1956-57 och 1958-59. Dessutom var han ordförande i kommittén för ADB i forskningsbibliotek från 1964 och ledamot av forskningsbiblioteksrådet (FBR) från 1965. Han föreslog FBR att inrätta en nämnd för klassifikationsfrågor, som skulle representera såväl UB och KB som SAB och Btj. När Nämnden för katalogiserings och klasificeringsfrågor (KKN) blev till enligt förslaget blev han ordförande i KKN från 1967 (Bachman 1991, s. 14).

5. 2. 2. Lars Tynell (1923-)

Efter sin fil. lic. började han tjänstgöra som amanuens vid KB 1949. Innan dess avslutade han KB:s kortare kurs för kontorspersonal och sedan KB:s första assistentkursen som bästa elev och därför blev extra tjänsteman (Odelberg 1996, s. 32). Hans tidiga yrkesintresse kan delvis förklaras av att hans far var förste bibliotekskonsulent Knut Tynell. Han blev bibliotekarie 1952, förste bibliotekarie 1960 och biblioteksråd 1966. Samma år började han tjänstgöra som stadsbibliotekarie i Stockholm. Hans chefskap till 1977 betecknas som ”en period av snabb utveckling”(Nationalencyklopedin 18:de band, s. 532). 1977 utnämndes han som tf riksbibliotekarie och var riksbibliotekarie 1979-88.

5. 2. 3. Björn Tell (1918-)

se avsnittet 3. 5. 4.

¹⁵ Detta avsnitt åberopar jag *Svensk biblioteksmatrikel 1966*, om annat inte uppges.

6. Relationer mellan biblioteken

I avsnittet presenteras frågor kring relationer mellan biblioteken. Dessa frågor är vad jag anser var väsentliga för organisationen av det svenska biblioteksväsendet, och hängde samman med varandra. Jag tror att organiseringen handlade om begreppet "sambibliotek". Det är också viktigt att se vilka förutsättningar det biblioteksväsendet hade.

De flesta vetenskapliga biblioteken, förutom de flesta industribiblioteken, hörde till SAB men de sägs ha utmärkt sig med "sitt livliga ointresse" för dess vardagliga aktiviteter (Intervju med Tynell, 2001). Marie-Louise Backman beskriver det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet fram till 1950 som att varje forskningsbibliotek utgjorde "en värld för sig" (Backman, 1991, s 7). Det brukar talas om att det endast var AK från 1886 som de vetenskapliga biblioteken hade som samarbetsprojekt. Detta samarbete handlade dock inte "bara" om själva katalogen och de vetenskapliga biblioteken hade mer att göra med varandra.

Ekonomi är ett ständigt problem än idag, kan man tycka. Före 1972 diskuterades dock problemet på ett annat sätt. I och med att staten utdelade anslag till forskningsbiblioteken utan att gå via universiteten eller högskolorna, ansåg biblioteken att de delade en post i statsbudget emellan sig, m.a.o. det fanns en konkurrenskänsla mellan biblioteken.¹⁶ I detta kan det ha spelat in att de stora vetenskapliga allmänbiblioteken var humanistiska och de vetenskapliga specialbiblioteken i stort sett var naturvetenskapliga eller tekniska. Tanken om de två kulturerna, med bristande kommunikation med och en misstro mot varandra skulle kunna appliceras här. Att staten gav större anslag till naturvetenskaplig forskning gav gjorde saken värre.

Dessutom fanns (och troligen finns) det en rangordningskänsla bland de vetenskapliga biblioteken. Ovan nämnde jag UUB:s stabila dominans och KB:s utmaning mot båda universitetsbiblioteken genom ett avtal med Stockholms högskola. Förr som nu betraktades högskolorna som lägre än universiteten. Ett exempel är hämtat från Stockholmsbibliotekens samarbetsnämnd. När Tell frågade varför en avtalad leverans av en beställning från Tell vid HSSB uteblev, svarade Willers att han hade ett möte med UUB. Detta uppfattade Tell som att Willers prioriterade "fint folk" (intervju med Tell 2002). Förhållandet mellan de allmänna vetenskapliga biblioteken och folkbiblioteken hade inte heller varit problemfritt. Ändå uttrycktes det inte längre någon tydlig antagonism från de vetenskapliga bibliotekens sida, fast man beklagade deras frånvaro i SAB:s årsmöten.

6. 1. Internationell trend

I Tyskland hade man bedrivit ganska länge ämnesfördelning för litteraturskaffande mellan biblioteken. I USA igångsatte man den s.k. Farmingtonplanen 1948. De deltagande

¹⁶ Intervjuer med informanter 2, 3, 4. "Forskningsbiblioteken som var en särskilt post på budgeten. Biblioteken konkurrerade med varandra inom denna post. Och den posten hade ingenting att göra med universitet eller annat utan det var en särskild post för de vetenskapliga biblioteken i statsbudgeten. Då blev det konkurrens mellan biblioteken att få så stor del i den budgeten som möjligt. Det gjorde att inom den budgeten kunde man inte göra någon utveckling, därför att pengarna gick åt prenumerationer och bokinköp och avlöning eller så..." Men KB låg ju för sig. De gick ju direkt upp. Det var det som var skillnaden. Och det var ju därför som Willers kunde springa till Sträng, finansministern, och få pengar." (intervjun med Tell 2000) Hur dessa organiserades kunde jag inte få fram.

vetenskapliga biblioteken fördelade mellan sig uppdelade ansvarsvarsområden (59 ämnesgrupper) för att införskaffa litteratur. Avsikten med denna var att se till att i det amerikanska "sambiblioteket" skulle finnas åtminstone ett exemplar av varje skrift som utkommit utanför USA och som ansågs vara värdefull för amerikansk forskning (Björkbom 1953, s. 326).

Internationellt samarbete mellan traditionella bibliotek och dokumentationsinstitutioner utvecklades efter andra världskriget. Unesco ville bygga upp ett världs nät av bibliotekssamarbete, så det utförde t.ex. en grundlig inventering av hela världens samlade bibliografiska resurser i samarbete med Library of congress och under medverkan av nationella arbetsgrupper i alla medlemsstater. IFLA och FID samarbetade med och utan UNESCO. 1955 anordnades en gemensam kongress i Bryssel av IFLA, FID och den internationella musikbiblioteksforeningen (AIBM). Kongressen hade som tema "bibliotekens och dokumentationscentras uppgifter och ansvar i modernt samhällsliv".

Nordiskt samarbete fanns bl.a. i form av nordiska biblioteksmöten (det första mötet 1926), Nordforsk (utökade sin verksamhet i informations- och dokumentationsområde 1953) och Nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundet (1947-). Nordiska biblioteksmötet som hade tre möten under 1950-talet sökte nya möjligheter för samarbete. Om man ser på de nordiska biblioteksmötena under 1950-talet, märker man vissa förändringar i dess organisering.

En större del av det sjätte mötet i Uppsala 1950, liksom det femte i Köpenhamn 1947 uppdelades i grupp möten eller sektioner för folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken (*Det femte nordiske Biblioteksmøde i København 1947 1948 . Sjätte nordiska biblioteksmötet i Uppsala 1950 1951*). Vid det sjunde nordiska biblioteksmötet ägde dock uppdelade grupp möten rum i mindre utsträckning och uppdelningen var forskningsbiblioteken och större folkbiblioteken å ena och mindre folkbiblioteken å den andra. Internationella och nationella samarbeten i bibliografier var ett huvudämne där (*Det sjunde nordiske biblioteksmøtet i Trondheim 1953 1954*). Även om det åttonde mötet återgick till den gamla uppdelningen, som tog en större del av det officiella mötet, hade sällskapet hade en hel del gemensamma arrangemang (*Åttonde nordiska biblioteksmötet i Åbo 1956 1957*).

6. 2. Den interurbana låneverksamheten

6. 2. 1. Tillväxt av den interurbana låneverksamheten

Utgivningen av AK förutsatte givetvis i viss utsträckning utveckling av den interurbana lånerörelsen, som numera kallas för fjärrlån, och staten ordnade fripost för denna verksamhet. Längre tillbaka i tiden, var interurbanlåneutlåningen "rena undantagsfall, som fordrade högtidliga skrivelser mellan bibliotekscheferna" (Björkbom 1953, s. 321). AK behandlade uteslutande utländsk litteratur. Det var idén om "sambibliotek" som låg till grund för denna. I AK:s förord skrivs det att "statens offentliga bokförråd bör anses såsom en helhet; dess fördelning på olika orter bör icke förhindra den gemensamma användningen af dess olika delar för främjande af forskning och vetenskap"(AK 1 årg., iv). 1935 bestämde de fyra stora vetenskapliga allmänbiblioteken och "de då viktigaste specialbiblioteken" (Heyman, 1951, s. 20) KIB och Vetenskapsakademiens bibliotek nya grundregler för den interurbana lånen som tillämpades för hela den interurbana lånerörelsen. I dessa fastställs att utlåningen avser uteslutande att "främja forskning och allvariga studier", vilket kom att återfastställas av Forskningsbiblioteksrådet 1967 (Wikman 1974, s. 21). Interurbanlåneverksamheten fortsatte

att öka, och det var inte så märkvärdigt med tanke på bibliotekens knappa budget för bokinköp. Det skedde ändå en förändring. De vetenskapliga specialbiblioteken blev allt viktigare som långivare.

Interurbanlånen ökade inte bara inom det vetenskapliga biblioteksväsendet utan även inom folkbiblioteksväsendet och mellan olika typer av bibliotek. 1930 års biblioteksförfattning (SFS 15/1930) förordade inrättande av ett centralbibliotek i varje län för att underlätta hela den interurbana verksamheten. Detta var ett sätt att avlasta UB från den interurbana utlåningen till folkbiblioteken. Ändå fortsatte denna att öka.

1945 års universitetsberedning ansåg att denna utveckling av interurbanlånen som omfattade inte bara de vetenskapliga biblioteken utan ”läroverksbibliotek, central- och andra folkbibliotek, statliga och kommunala verk och inrättningar, industriella forskningslaboratorier m.m.” var ”av synnerlig betydelse för hela landets kulturliv”(SOU 1947: 75, s. 71).

Förhållandet mellan folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken var i allmänhet inte särskilt intimt, men mellan de stora stadsbiblioteken och forskningsbiblioteken började det bli annorlunda. Som en av de stora anledningarna, kan man tänka sig att svensk forskning spred sig utanför universiteten. Detta ledde till den ökande interurbana låneverksamheten, som stimulerade kontakterna mellan de här typerna av bibliotek, och en viss förändring av stadsbiblioteken. De blev mer medvetna om specialiserade behov. Dessutom fanns det personal som flyttade mellan dessa kategorier. Det förekom flera gånger att en förste bibliotekarie på något av de allmänna vetenskapliga biblioteken blev stadsbibliotekarie vid Stockholms stadsbibliotek och sedan blev utnämnd till chefsbibliotekarie vid något av de vetenskapliga allmänbiblioteken (Intervju med Tynell 2002).¹⁷

6. 2. 2. Diskussion kring den interurbana låneverksamheten

Förste bibliotekarie vid LUB Gierow bidrar som referent i ett plenarmöte om den svenska interurbana låneverksamheten på sjätte nordiska biblioteksmötet i Uppsala 1950. Han beskriver de senare decenniernas verksamhet som att de vetenskapliga biblioteken har lånat ut till folkbiblioteken. Åtminstone tar han upp endast den typen av interurbanlånen och påpekar avlastningsbehov för de vetenskapliga biblioteken, för att ”få denna service att fungera på ett för alla parter tillfredsställande sätt” (Gierow 1951, s. 184). Det framgår inte tydligt vad han menar med de vetenskapliga biblioteken, men vetenskapliga specialbibliotek nämndes inte överhuvudtaget som långivare (förutom Vetenskapsakademiens och Karolinska institutets bibliotek angående 1935 års bestämmelse). Han avslutar sitt bidrag så här:

En ökad utlåningskapacitet åstadkommen på här antydda vägar – genom att mikrofilmen rationellt utnyttjas i interurbanlånerörelsens tjänst och genom särskilda anslag för litteraturanskaffning till såväl de vetenskapliga biblioteken som till de tilltänkta lånecentralerna – torde ge möjlighet till en fortsatt utvidgad interurbanlåneverksamhet till fromma för det kulturella och folkfostrande arbetet i vårt land. Att de vetenskapliga biblioteken härvid i framtiden liksom tidigare äro beredda att villigt göra sin insats, är säkert. (Gierow 1951, s. 186)

Gierow ser utvecklingen som Kleberg gjorde i 1945 års universitetsberedning.

¹⁷ Detta gäller för Krister Gierow (senare överbibliotekarie vid LUB) Gerd Hornwall (senare överbibliotekarie vid UUB) och Lars Tynell (senare riksbibliotekarie).

Betydelse av teknisk utveckling för interurbanlån poängteras här. Detta påpekas ofta och särskilt mikrofilmning av tidskriftslitteratur förespråkas. Detta anses som nödvändigt forskningsmaterial och efterfrågas därför ständigt och har skapat problem i den interurbana låneverksamheten (se bl.a. Gierow 1953, s. 53f., Kleberg 1948 och 1952, s. 369, Björkbom 1953, s. 322f. och 1956, s. 9). Långivande bibliotek vill inte skicka bort tidskrifterna för eget behov och lånetiden brukar begränsas kraftigt, 3-8 dagar vanligtvis. Inte minst med tanke på ömtåligt och dyrbart material, är mikrofilmservice fördelaktigare än vanlig utlåningsservice (Gierow 1953, s. 53f.).

Biblioteket och vi för 1951 har som tema ”Bibliotek i samverkan” och tar upp den interurbana låneverksamheten som ett av sina centrala ämnen. Harald J. Heyman, förste bibliotekarie vid UUB, Lillemor Ståhlgren, och sedan Erwin Engel bidrar med en artikel om interurbana låneverksamheten från företagsbibliotekens perspektiv. Det saknas någon från de vetenskapliga specialbiblioteken (*Biblioteket och vi* 1951).

Heyman menar att Sverige var ett av pionjirländerna, och fortfarande är ett av de främsta länderna, när det gäller omfattande praktik av den interurbana lånerörelsen mellan de vetenskapliga biblioteken. Orsakerna till detta är AK när det gäller utländsk litteratur, och fullständighet vid de fyra vetenskapliga allmänbiblioteken beträffande svensk litteratur. Han skriver genomgående utifrån utlånarperspektivet. Utveckling av verksamheten ser han i tillkomst av nya lånetagare bibliotek, nämligen de nya högskolorna, ”forskningslaboratorier, som sortera under våra industribolag” (Heyman 1951, s. 20) och sedan ”sist men inte minst folkbiblioteken” (Heyman 1951, s. 20). Det är ändå oklart om han uppskattade denna utveckling.

”Redan för mer än 15 år sedan blev det klart, att den interurbana lånerörelsens utsvällning började bli ett allvarligt problem, som hotade att växa de stora vetenskapliga biblioteken överhuvudet” (Heyman 1951, s. 20). De bestämmelser från 1935 som ”något bot på dessa olägenheter” (Heyman 1951, s. 20) och andra restriktioner mot utlåning tar han upp utan att ifrågasätta dessa. Det verkar som om han gav en lektion om regler om interurbanlånen till folkbiblioteken. Det tycks som att han ser det interurbana utlånet till folkbiblioteken som ganska negativt mellan raderna (Heyman 1951).

Heyman är en av de två kursledarna för den interurbana låneverksamheten med 50-tals deltagare från arkiv-, special- och folkbiblioteket i anslutning till det sjätte nordiska biblioteksmötet i juni 1950. Kursen arrangeras av SBS och SAB. Föredragarna var från de UUB, GSB, KB, KTHB, LUB och några lands-, läns- och centralbibliotek. (Paulsson, 1950, s. 229-231) Ett förslag under kursen leder till tillsättandet av en kommitté med uppgift att utreda standardisering av beställningsblanketterna. Kommittén består av Björkbom, Heyman, Ottervik, centralbibliotekarie Wieslander i Örebro och Paulsson (Paulsson 1950, s. 230). Kommittén kommer fram till ett beslut och det kommer att införa standardiserade beställningsblanketter (Standardblanketter 1951, s. 179f.). Heyman nämner inget om denna kommitté.

Denna Heymans ställning bekräftas från folkbibliotekens sida.

Man kan exempelvis uttala en viss blyghet inför det stora, vetenskapliga biblioteket, en viss rädsla för att besvära denna vördnadsbjudande institution med låneframställningar. Rädslan bottnar kanske i att detta bibliotek ibland synes ha – eller har – betett sig stelt avvisande, »snorkigt». (Palmberg 1953, s. 385)

Palmberg avslutar med att önska att det ”skulle vara glädjande och säkerligen samarbetet gagnande, om artikeln kunde ge incitament till ett inlägg från folkbibliotekshåll, vari man framlade kritiska tankar om de vetenskapliga bibliotekens sätt att behandla de mindre bibliotekens lånesökningar” (Palmborg 1953, s. 388).

När Ottervik talade om folkbibliotekens betydelse för det svenska biblioteksväsendet vid Skåne-kretsens av SFF 10-års jubileum 16/11 1952, poängterar han förekomsten av interurban utlåning från folkbiblioteken till de vetenskapliga biblioteken (Otterviks arkiv). Detta måste vara ett ovanligt steg från de vetenskapliga allmänbibliotekens sida och man kan anta att Ottervik är väldigt angelägen för samarbete mellan folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken.

De vetenskapliga bibliotekens hårda inställning förklaras delvis av Björkbom, fast han är förespråkare till den interurbana lånerörelsen. Han skriver en artikel med titeln ”Sambibliotek – världsbibliotek” i *Svenska Tidskrift* (Björkbom 1953, s. 320-327).¹⁸

Ursprungligen sådana [interurban] lån rena undantagsfall, som fordrade högtidliga skrivelser mellan bibliotekscheferna. Nu har de blivit en ren rutinsak, där man använder blanketter av samma slag som vid vanliga lån. Länge har dock biblioteken varit principiellt inställda på att själva kunna tillgodose sitt klientels behov av litteratur. Nu håller den interurbana lånerörelsen på att bli ett rationellt medel att bemästra den ofantliga bokproduktionen och bringa forskare och litteratur i kontakt med varandra. (Björkbom 1953, s. 321)

Forskarens försörjning med litteratur för sitt arbete är icke längre hans privatsak utan uppfattas mer och mer som ett nationellt intresse. Staten ställer också varje år stora – om också Gudi klagat otillräckliga – summor till förfogande för inköp av litteratur till de offentliga biblioteken. Eftersom böckerna anskaffats för forskarnas och icke för bibliotekens behov, har man rätt att påstå, att forskaren var han än befinner sig i landet skall kunna ha tillgång till all den litteratur som inköps för offentliga medel, oberoende av för vilket bibliotek böckerna inköpts. Den interurbana låneverksamheten gör detta möjligt. (Björkbom 1953, s. 321)

Stadsbibliotekarie Ståhlgren beskriver den interurbana låneverksamheten så här:

Redan från början av sin framväxt har alltså våra folkbibliotek haft ett värdefullt stöd i lånerätten från arkiv- och forskningsbibliotek, men det är först de senaste årens kraftiga och allttjämt ökande stegring (t.ex.. Borås: 1940: 103, 1945: 443; 1950: 1006), som gjort interurbanlånen till en betydande del av låneverksamheten inom folkbiblioteken. (Ståhlgren 1951, s. 25)

Denna utveckling är enligt henne ”enbart glädjande: samarbetet vidgar våra resurser långt utöver det egna bokbeståndets mer eller mindre snäva gränser och ger oss möjlighet att verkligen fungera som smidiga och allsidiga bildningsinstitutioner” (Ståhlgren 1951, s. 25f.). Samtidigt medger hon att ”farlig snedbelastning på vårt biblioteksväsen det nuvarande systemet utgör, då utlåningsbördan så gott som helt vilar på de hårt pressade vetenskapliga biblioteken, medan folkbiblioteken hittills nästan uteslutande varit mottagande part” (Ståhlgren 1951, s. 26). Hon fortsätter;

att få en snar och rationell ändring i detta är just nu interurbanverksamhetens centralfråga, vare sig avlastningen skall ske genom ett rikscentralbibliotek, ungefär efter danskt mönster, eller genom att Stockholms och Malmö stadsbibliotek mellan sig delar dessa uppgifter, såsom Folkbibliotekssakkunniga

¹⁸ Denna tidskrift hade inte särskilt anknytning till biblioteken. I och med att Björkbom Hänvisar till artikeln i en annan artikel i BBL 1956, har jag valt använda denna artikel, trots att tidskriften ligger utanför mitt materialkriterium.

förordat. En sådan instans kommer dock inte under några omständigheter att helt kunna svara för folkbibliotekens försörjning med interurbanlån, utan skulle troligen få begränsa sig till vad Krister Gierow kallar vetenskaplig standardlitteratur, medan arkiv- och forskningsbiblioteken alltjämt får stå till tjänst med vetenskapliga tidskrifter, »kurslitteratur» och äldre litteratur [hänvisningen till Gierow 1951, s. 182-187]. (Ståhlgren 1951, s. 26)

Hon undrar om folkbiblioteken kan ”därvidlag komma med några positiva bidrag” (Ståhlgren 1951, s. 27) och uppmantrar folkbiblioteken att åtminstone bli ”mindre besvärliga kunder” (Ståhlgren 1951, s. 29). Det är dock inte bara artighet som får henne tänka så.

De vetenskapliga biblioteken, bundna vart vid sin komplicerade och ibland starkt föråldrade organisation, laborerar med mycket stora svårigheter vid anpassningen till ett gemensamt system. För oss gäller ingen sådan ursäkt – folkbiblioteksväsendet befinner sig ännu i ett så tidigt utvecklingsskede att det utan svårighet bör kunna anpassas till ett friktionsfritt samarbete med övriga bibliotek. (Ståhlgren 1951, s. 27)

Det är lättare och snabbare att lösa frågan inom folkbiblioteken så långt det går, även om hon anser att ”landets bokförsörjning som en för alla biblioteksformer genensam angelägenhet, och anlitar som en självklar sak även de vetenskapliga bokbeståenden” (Ståhlgren 1951, s. 27). Egentligen skulle centralbiblioteken kunna ordna interurbanlånerörelsen helt inom folkbiblioteken, men detta kräver tid. Hon föreslår därför en rationell omorganisation och samordning av folkbiblioteksväsendet och en självständig insats från varje folkbibliotek (Ståhlgren 1951).

I sammanhanget är det ganska naturligt att hon klagat på mindre folkbibliotek som verkar ha saknat tillräcklig kunskap och utrustning och inte följt reglerna och direktiven från de vetenskapliga biblioteken och som inte tänker på utvecklingen av hela folkbiblioteksväsendet. Hennes artikel heter förresten ”Stadsbiblioteken i samarbetet”. Jag antar att hon vill att folkbiblioteksväsendet skulle bli mer oberoende av de vetenskapliga biblioteken (Ståhlgren 1951).

Detta försök av folkbiblioteken att klara den interurbana låneverksamheten inom sig tar form av kravet om inrättandet av statsfinansierade lånecentraler för folkbiblioteken. Gentemot detta uttrycker riksbibliotekarie Willers sin tveksamhet i sitt utlåtande och föreslår i stället att knyta av sådana lånecentraler till rent statliga institutioner. Östling som inte har haft tillgång till utlåtandet, avvaktar bedöma detta men undrar (Östling 1957, s. 87).

I *Tidskrift för dokumentation* stöter man också på ämnet den interurbana lånerörelsen. När det gäller långivarinstitution, är det uteslutande de vetenskapliga specialbiblioteken, för vissa biblioteken omfattade interurbanutlåningen största delen av deras utlåningsverksamhet. För KTHB, t.ex., uppgick denna till 70 % av hela utlåningen 1948/49 (TD 1950, s. 22)

I *BBL* nämns inte ofta de vetenskapliga specialbiblioteken som långgivare i den interurbana låneverksamheten. Ett av få undantag är ”Bibliotekspetita för 1954-55” (Bibliotekspetita 1953, s. 421-428). De viktiga biblioteksinstanserna som tas upp här är Skolöverstyrelsen, KB, UUB, LUB, KTHB, och CTHB. Det presenterades utdrag från CTHB:s petita, där står att CTHB ”fortfarande uppvisar den största interurbanutlåningen bland landets vetenskapliga bibliotek”, och att ”AB. Bofors är fortfarande bibliotekets största låntagare” (Bibliotekspetita för 1954-55 1953, s. 428).

Björkbom, som också skriver i *BBL* om interurbanlånen och andra samarbeten mellan olika typer av biblioteken, verkar ansträngt sig att inte framstå som representant för endast

specialbibliotek. Denna avsaknad av de vetenskapliga specialbiblioteken och företagsbiblioteken i diskussioner om den interurbana låneverksamheten observeras också hos de vetenskapliga allmänbiblioteken. Vid diskussionen på kursen i interurbanlånen 1950 ställer Centralbibliotekarie Östling en fråga om större industribibliotek inte skulle omfattas som långivarbibliotek upptagna i AK, då svarar Ottervik att "AK-kommittén ännu ej vågat gå in på denna tanke" (Paulsson 1950, s. 230).

Inspirerad av Palmborgs artikel i BBL berättar biblioteksamanuens vid KTHB Cecilia Ringius om olika felaktiga eller bristfälliga bibliografiska uppgifter i interurbanutlåningsbeställningar som orsakat svårigheter med utlåningen (Ringius 1953, s. 47). Hennes artikel kan ha avsikten att påminna om de vetenskapliga specialbiblioteken som långgivare, fast hon inte skriver i *BBL*.

Ett av få undantag när det gäller företagsbiblioteken görs utanför bibliotekskretsen. När Björkbom beskriver utvecklingen av interurbanlånen, poängterar han att nu "har i allt större utsträckning även privata och halvprivata bibliotek (företags- och institutionsbibliotek) börjat delta i den allmänna interurbana lånerörelsen" (Björkbom 1953, s. 322).

Ett annat undantag finner man i *Biblioteket och vi* 1950. Anmälan i denna utgåva förklarar varför företagsbiblioteken är med så här:

På grund av den stora roll som den aktuella facklitteraturen och forskningen numera spelar för industrier och företag, har industri- eller företagsbiblioteken allt mera befast sin ställning. De utgör sålunda ett betydelsefullt led i kedjan av olika kategorier av bibliotek, och deras syn på samarbetsfrågan är av intresse även för andra bibliotekstyper. (Heintze 1951, s. 3)

Där skriver Engel om interurbanlånen från låntagarbibliotekssida (Engel 1950). Han har ett helt annat argument om den interurbana lånerörelsen. Efter att ha påpekat att företagsbiblioteken numera är en stor lånetagarkategori för de vetenskapliga biblioteken, särskilt de tekniska högskolbiblioteken, och vissa folkbibliotek, kräver han att de offentliga biblioteken skulle befatta sig med det klassifikationssystem som en stor del av företagsbiblioteken använder för ett effektivare samarbete.

Dessa biblioteks [de tekniska centralbibliotekens; min anmärkning] gamla uppgift att betjäna de läroanstalter till vilka de äro knutna kvarstår och fordrar förvisso också allt större prestationer, men den har överflyglats av den nya uppgiften att betjäna företagen. Denna tendens har också fått uttryck i det av CTHB inledda direkta samarbetet med industrierna, för att med deras ekonomiska hjälp åstadkomma bättre service. (Engel 1951, s. 40)

Dessutom påstår han att lånerörelsen mellan företagsbiblioteken och de offentliga biblioteken numera var ömsesidig. "De stora offentliga biblioteken ta gärna emot även mindre specialbiblioteks accessionslistor och tidskriftförteckningar. Härigenom har det blivit möjligt att förmedla lån av litteratur, som de offentliga biblioteken själva sakna" (Engel 1951, s. 39).

Samarbeten mellan företagsbiblioteken nämner han också i artikeln.

Det har funnits en tid, då de industriella företagen ängsligt bevakade varandra för att inte bli efter i konkurrenskampen[...] Nu har man insett att det i tryck publicerade materialet ändå förr eller senare kommer till konkurrentens kännedom och att det snarare gäller att på detta område etablera ett samarbete för att gemensamt möta det ökade tryck som den utländska konkurrensen utövar. (Engel 1951, s 35)

Ändå är samarbeten baserade på personliga kontakter företagsbibliotekarier emellan. ”Företagsbibliotekarierna utgöra visserligen en liten kår och den är mycket heterogent sammansatt både beträffande utbildning, ställning inom företaget och avlöning. Men de hålla ihop och samarbeta för de ha funnit att det är nödvändigt.”(Engel 1951, s. 38-39) TLS är deras forum eller mötesplats som stimulerade kontakt dem emellan och kursgivare som bidrar till standardiseringen.

Dessutom kommer han med ett påstående som kan uppfattas som kritik mot de offentliga biblioteken. Han menar att behovet av samarbeten mellan företagsbibliotek skapats p.g.a. att de offentliga biblioteken

icke kunna åstadkomma den service som andra företagsbibliotek kunna ge. De offentliga biblioteken äro ju huvudsakligen inriktade på biblioteksteknisk service och sakna den specialskolade vetenskapliga och tekniska sakkunskap som företagsbiblioteken förfoga över eller ha nära till hands. (Engel 1951, s. 37)

Det är referenstjänst som är viktigast och ”hur villiga de offentliga biblioteken än äro att hjälpa kunna de aldrig ge dylika tjänster lika snabbt och lika effektivt, om de överhuvudtaget kunna göra det” (Engel 1951, s. 38). Ändå avslutar han sin artikel med uppskattning av de offentliga bibliotekens åtgärder för att effektivisera samarbete och ”den allt större förståelse som visas dem som nyttiga medarbetare för den vetenskapliga och tekniska litteraturens främjande inom vårt land” (Engel 1951, s. 41).

6. 3. Samarbetsorganisering

Intensifieringen av den interurbana lånerörelsen ökade samarbete inom det svenska biblioteksväsendet och omständigheterna som utvecklade den interurbana låneverksamheten stimulerade ännu samarbetsorganisering bland biblioteken. I och med att det var de vetenskapliga biblioteken som saknade sammansvetsande organ, eller motsvarighet till SÖ SAB och Bibliotekstjänst AB, handlade frågan om att organisera det vetenskapliga biblioteksväsendet.

6. 3. 1. Samorganiseringens utveckling

Begreppet ”sambibliotek” har funnits inom det vetenskapliga biblioteksväsendet ända sedan 1800-talet, som uttrycktes som ”statens offentliga bokförråd” (AK 1 årg., iv). När krav på biblioteksservice ökade å ena sidan, ökade å andra sidan staten inte anslagen till biblioteksväsendet, blev rationalisering av och samarbete mellan biblioteken nödvändiga. Det verkar vara så att Björkbom lanserade termen ”sambibliotek” 1953, med anknytning till ”samkatalog”, fast termen ”sambibliotek” inte syntes mycket under 1950-talet. Ändå var begreppet eller behovet av fungerande samarbete inom det svenska biblioteksväsendet väl uppmärksammat och etablerat. Därför tror jag att denna organisation handlade om vilken sorts ”sambibliotek” som skulle byggas upp.

Det fanns några olika visioner av ”sambiblioteket” inom det svenska biblioteksväsendet. Skillnader kan vi se tydligare om vi har några kriterier för jämförelser. Jag tänker på följande: vilka bibliotek skulle ingå i ”sambiblioteket”, hur skulle organisationsstrukturen se ut, t.ex. hierarkiskt eller samarbete mellan jämlika institutioner och jämlik ansvarsfördelning.

Kravet på samarbete ökade inom det vetenskapliga biblioteksväsendet i samband med att informationsbehov expanderade inom högre utbildning och forskning. De vetenskapliga biblioteken skulle kunna verka rationellt genom detta. Kleberg var en av mest engagerade i frågan (Intervju med Tynell 2002). Trots att några motioner för detta väcktes i riksdagen och att riksbibliotekarien yrkade på inrättandet av ett permanent organ för samråd mellan de vetenskapliga biblioteken, blev det inte av förrän 1965 då Forskningsbiblioteksrådet (FBR) inrättades.

Willers yrkade på inrättandet av ett permanent organ för samråd mellan de svenska forskningsbiblioteken under 1950- och 60-talen (Hanner 1981, s. 5). Vad han ville var att inrätta ett "riksbibliotekarieämbete" som Norge hade (Intervju med Tynell 2002). När Willers 1952 tillsattes som riksbibliotekarie, igångsatte han genast radikal omorganisering på KB, vilken också gav konsekvens vid de andra allmänt vetenskapliga biblioteken. Inrättandet av Bibliografiska institutionen (BI) var grundstommen. Redigeringen av AK blev officiellt nationalbibliotekets uppgift. Centralkatalogiseringen ledde direkt till att mottagarebiblioteken (UB, Göteborgs och Umeå stadsbibliotek) anslöt sig till KB:s nya klassifikationssystem (det reviderade SAB-systemet) och katalogiseringssystem, även om UUB och LUB inte på en gång övergick till SAB-systemet helt och hållet. LUB ansåg inte att SAB-systemet var tillräckligt anpassat till områden som t.ex. teknik och naturvetenskap, därför kompletterades detta med UDK för vissa områden. Ändå kom alla de svenska allmänbiblioteken, d.v.s. de stora folkbiblioteken, UB och KB, i stort sett att ha ett gemensamt klassifikationssystem. När det gällde specialbiblioteken, hade de olika klassifikationssystem, fast UDK verkar ha varit väldigt utbrett.

1947 bildade SAB, SBS och TLS en samarbetskommitté för att behandla standardiseringsfrågor inom biblioteksväsendet och dokumentation. Vid 1951 var Björkbom ordförande för kommittén. Sedan godtogs kommittén av Standardiseringskommissionen i Sverige (SIS) som ett av dess specialorgan. Senare delade de tre föreningarna på medlemsavgiften i IFLA. Men något organisatoriskt samarbete mellan de tre institutionerna skedde inte i övrigt. Det var mest samarrangemang och underhandskontakter som togs när gemensamma problem uppstått (Sundelin 1986, s. 35). 1947 arrangerade SAB och TLS en kurs "Biblioteken och näringslivet", men den fortsatte inte.¹⁹ TLS ordnade därefter en rad olika kurser för industribibliotekarier på egen hand.

I huvudstaden där det fanns ett tjugotals bibliotek, bildades en samarbetsorganisation, Stockholmsbibliotekens samarbetsnämnd 1950. I KB:s regi hade nämnden fast daglig bilservice.

6. 3. 2. Diskussion kring samarbete mellan olika typer av bibliotek

Kleberg är angelägen att inrätta ett av de vetenskapliga bibliotekens chefsråd, som han föreslår i 1945 års universitetsberedning, för att öka samarbetet mellan biblioteken, fast detta inte var något nytt förslag. De vetenskapliga bibliotekens chefsråd har föreslagits i det *Betänkande och förslag angående läroverks- och landsbibliotek*, som gavs ut 1923 av bibliotekssakkunniga, i det *Betänkande med förslag till åtgärder för främjandet av*

¹⁹ Enligt SOU 1969:37. Sundelin skriver att året var 1948 och att kursen omfattade fem dagar (Sundelin 1986, s 38). SOU 1969:37 beskriver kursen tog upp frågor av gemensamt intresse för folkbibliotekarier och företagsbibliotekarier (SOU 1969:37, s 52).

litteraturtjänsten inom de tekniska fackområden, som 1944 gavs ut av inom ecklesiastik och handelsdepartementen tillkallade sakkunniga. Holmberg (1942), bibliotekarien Alvar Silow (1945) har också tagit upp detta (SOU 1947: 75, s. 74 f).

Han tänker ”till en början inskränka det till cheferna för landets fyra stora vetenskapliga bibliotek...Härtill borde komma en femte medlem, lämpligen utsedd av Kungl. Maj:t och representerade något av de stora specialbiblioteken i riket. Kungl. Maj:t skulle äga att bland ledamöterna utse ordförande” (SOU 1947:75, s. 75). Dessutom har han en vision att skapa ett av hela Nordens vetenskapliga bibliotekschefer omfattande råd (SOU 1947:75, s. 75).

Han nämner ändå ingenting om de vetenskapliga specialbiblioteken och folkbiblioteken. Klebergs ställning kan relateras till SBS:s styrelse 1945, då förslaget om sammanslutningen mellan SAB och SBS avvisades (se avsnittet 3. 4. 3).

Däremot föreslogs från folkbibliotekens sida ett mer förenat bibliotekssystem i Sverige. Folkbibliotekssakkunniga 1949 talar t.ex. om detta.

Det ena alternativet innebär upprättandet av en fristående byrå [från SÖ; min anm.], benämnd statens biblioteksbyrå, med en till denna knuten nämnd, statens biblioteksnämnd, avsedd att utgöra ett kontaktorgan mellan folkbiblioteken och övriga bibliotekstyper. Det andra alternativet innebär, att skolöverstyrelsens biblioteksrotel ombildas till en fristående biblioteksavdelning inom överstyrelsen, direkt underställd generaldirektören, i huvudsaklig överensstämmelse med det förslag, som på sin tid framlades av de sakkunniga som tillkallats för översyn av skolöverstyrelsens organisation (SOU 1938: 14). Även i detta fall skulle en statens biblioteksnämnd tillsättas” (SOU 1949:28, s. 130).

Folkbibliotekssakkunniga föreslår inrättandet av ”ett allmänt biblioteksråd med rådgivande funktioner, som borde knytas till statens biblioteksbyrå” för ett intimt samarbete mellan vetenskapliga bibliotek och folkbibliotek (SOU 1949: 28, s. 133).

En representant för de vetenskapliga allmänbiblioteken börjar tala öppet för ett officiellt förenat biblioteksväsende. När riksbibliotekarie Willers talar om ett centralt organ för biblioteken, blir det i stället ”ett centralt biblioteksråd för både det folkliga och det vetenskapliga biblioteksväsendet” (Willers 1954, s. 465).

Det i en rad skilda framställningar till Kungl. Maj:t från riksbibliotekariens sida erinrats om vikten av en utredning av en rad för *hela* vårt biblioteksväsen viktiga frågor, bl.a. det ofta ventilerade spörsmålet om ett centralt biblioteksråd, som enligt mitt förmenade bör beröra både det folkliga och det vetenskapliga biblioteksväsendet. (Willers 1954, s. 465)

Dessa idéer skiljer sig från ett intimare samarbete inom den frivilliga föreningen SAB. Enligt Liedman-Olausens teori om ram och innehåll, handlar det om att ändra ramen av det svenska biblioteksväsendet. Att ändra innehåll, bygga upp och utveckla samarbete mellan olika typer av bibliotek är ett flitigare debatterat ämne.

Björkbom redogör för ett holländskt stadsbibliotek som rustat sig för att fungera som industribibliotek (Björkbom 1952, s. 64f). Han vill uppmuntra stadsbiblioteken att samarbeta med de lokala industrierna. Han hänvisar till hård belastning för centralbiblioteken och ”det lokalpatriotiska intresset” och ”de möjligheter till intimare kontakt”, men också det är ”av mycket stort värde att industribiblioteken på nära håll har tillgång till konsulent verksamhet”(Björkbom 1952, s. 65).

Ett försök till samarbete mellan TLS och folkbibliotek förverkligas i form av Tekniska litteraturdagar vid Sundbybergs stadsbibliotek, 5-8 maj 1954. Om detta redogörs det för i både *Biblioteksbladet* och *Tidskrift för dokumentation* (Bianchini 1954, H:sson 1954).

Stadsbibliotekarie i Sundbyberg Bianchini nämner som ett av målen för arrangemanget att en ökad kontakt mellan stadsbiblioteket och industriföretagen (Bianchini 1954, s. 403). Hon nämner att det under diskussionen i arrangemanget påpekats att företagens interna litteratortjänster vände sig endast till vissa som sysslar med forskning och att de inte nådde ”männen och kvinnorna vid maskinerna” (Bianchini 1954, s. 404). Även om det framhölls att personalen på folkbiblioteken var övervägande humanistiskt orienterad och hade tendens att åsidosätta naturvetenskapliga och tekniska fack, ”påtalades önskvärdheten av att även folkbiblioteken skulle rusta upp inom detta område” (Bianchini 1954, s. 404).

Medan Bianchini understryker folkbibliotekens nya uppgift i teknisk litteratur, visar artikeln i TD inte vilken betydelse folkbiblioteken är tänkta att spela, folkbibliotek nämns överhuvudtaget inte, förutom stadsbiblioteket som arrangör. Det tycks stanna vid problem och förslag för förbättring om företagens interna litteratortjänster (H:sson 1954, s.6).

BBL börjar publicera ”De vetenskapliga biblioteken”, ett föredrag vid SAB:s årsmöte, varje år fr.o.m. 1951, och detta kan ses som ett försök att markera de vetenskapliga bibliotekens närvaro. Första åren åtar sig Kleberg i egenskap av ordförande av SBB uppgiften, sedan 1954 tar Willers över denna. Det framgår inte i vilken egenskap han agerar. 1954 skriver han att bildandet av ett centralt biblioteksråd för både ”det folkliga och det vetenskapliga biblioteksväsendet” måste utredas (Willers 1954, s. 465). Hans förslag om detta till regeringen leder inte till något resultat (Willers 1955, s. 290).

Att revidera SAB:s klassifikationssystem kan också ses ett samarbetsprojekt, för målet för revidering var

redan från början att försöka få fram ett enhetligt klassifikationssystem lämpat för *alla* svenska allmänbibliotek från de största till de minst (specialbibliotekens behov räknade man däremot inte med att kunna tillgodose) samt för praktiskt taget alla svenska bibliografier och kataloger från Svensk bokkatalog och »AK» till specialbibliografier och boklistor. (Ottervik 1956, s. 436)

BBL 38 årg. (1953) ger ut en intressant artikel, nämligen Bibliotekspetita för 1954-55 (BBL 1953, s. 421-428). De viktiga biblioteksinstanserna som tas upp här är Skolöverstyrelsen, KB, UUB, LUB, KTHB, och CTHB. Petita av SÖ och CTHB presenteras som utdrag och UUB:s och KTHB:s som sammandrag, men KB kommer med en egen särskilt skriven kommentar av Lars Tynell. Det förekommer inte några kommentarer om LUB. Det kan vara ett försök av BBL att inte begränsa sitt område till folkbiblioteken, fast den sortens artikel om petita med detaljer, inte mest kommentarer, inte kommer att synas under 1950-talet.

6. 3. 3. Samarbetsorganisering inom det vetenskapliga biblioteksväsendet

Björkbom förespråkar begreppet ”sambibliotek”, vilket är byggd på den interurbana lånerörelsen och koordinerad bokanskaffning. Han definierar inte tydligt om han tänker att endast de vetenskapliga biblioteken ingår i bilden eller inte, men jag bedömer det så. Eller snarare att han vill att de vetenskapliga biblioteken ingår i ”sambiblioteket”, eftersom han nämner att folkbiblioteksväsendet redan har tagit steg mot ett sådant system med

centralbibliotekssystem. Därför tror jag att han behandlar endast de vetenskapliga biblioteken.

Sålunda måste bibliotekets bokanskaffningspolitik i framtiden utformas med hänsyn till sambiblioteken. Ett vetenskapligt bibliotek måste naturligtvis köpa en del litteratur för att tillgodose det aktuella behovet inom det egna klientelet, men måste även anskaffa litteratur för eventuella framtida – i varje fall för ögonblicket icke aktualiserade – behov.” (Björkbom 1953, s. 326)

Han poängterar att tekniska hjälpmedel möjliggjort den interurbana låneverksamhetens utveckling och tycker att samkataloger är nödvändiga. För att avsluta artikeln, citerar Björkbom så här: “»Growth based upon pride, emotion, and tradition, rather than functional requirements should stop.»(H. Fussler I Bibliographic organisation. Chicago 1951, p. 172)” (Björkbom 1953, s. 326).

Hans tanke om sambiblioteket utvecklas vidare och han skriver en annan artikel om sambiblioteket i *BBL* 1956. Förutsättningar för ett fungerande sambibliotek är att de olika biblioteken måste ”hålla varandra underkundiga om sina bokförvärv” och en ”mer detaljerad arbetsfördelning” d.v.s. ”specialisering måste göras mellan de olika biblioteken” (Björkbom 1956, s. 10).

Han är noga med att poängtera att sambiblioteket skulle bygga på samarbetsförhållande, inte ett helt centraliserat system. Han förkastar idén om ”upprättandet av en anskaffningscentral”, som sedan fördelar litteraturen till ”de bibliotek där de enskilda publikationerna kan anses i första hand bli efterfrågade”(Björkbom 1956, s. 9). En sådan idé är ”en ren utopi och därtill inte någon vacker sådan”(Björkbom 1956, s. 9). ”Det är de enskilda biblioteken som själva bäst känner till sina behov och som därför bör ha det definitiva avgörande beträffande vilka böcker, som skall anskaffas. Bokanskaffningen bör alltid ligga i bibliotekschefens händer” (Björkbom 1956, s. 9).

Däremot är det möjligt ”att genom ett intimare samarbete mellan olika bibliotek åtminstone i viss utsträckning undvika onödiga duplettanskaffningar och därigenom bättre utnyttja bibliotekens nödvändigtvis begränsade bokanslag och resurser för behandling och förvaring av litteraturen” (Björkbom 1956, s. 10). Vid KTHB användas ”kort med fråga: har Edert bibliotek redan eller tänker Ni att skaffa...” för att undvika onödiga duplettköp (Björkbom 1956, s. 10f.). Björkbom tänker snarare på ”en stor mängd offentliga specialbibliotek, vilkas organisation och resurser under den senaste tiden stadigt förbättrats. Härigenom har de allmänna biblioteken kunnat avlasta en hel del forskningsområden”(Björkbom 1956, s.12).

Deras sätt att skaffa litteratur betecknas som specialisering. Ändå understryker han att specialiseringen inte skulle ge ett visst bibliotek någon monopolställning och att det fortfarande bör vara andra bibliotek obetaget att skaffa den litteratur inom det speciella fackområdet, som de anse sig ha behov av.”(Björkbom 1956, s. 11). ”Specialiseringen skulle alltså dels rationalisera bokanskaffningen för biblioteket så att vårt land med sina begränsade resurser skulle kunna täcka en större del av den vetenskapliga litteraturen än tidigare, dels underlätta lokaliseringen och därmed utnyttjandet av bokbeståndet” (Björkbom 1956, s. 12).

Han anser att när det gäller specialiseringen inom det svenska biblioteksväsendet en hel del redan är utfört. Han nämner ABC-planen för centralbiblioteken och överläggning om en

ämnesfördelning mellan de vetenskapliga allmänbiblioteken i Sverige. Det måste vidare genomföras ”en del gränsdragningar och mera detaljerade arbetsfördelningar mellan specialbiblioteken” (Björkbom 1956, s. 12). Dessutom anser han att det skulle fordras ”en ny inställning hos biblioteken. Naturligtvis måste varje bibliotekarie tänka på sin egen institution, men samtidigt och kanske i första hand bör han också tänka på det i landet tillgängliga bokbeståndet och dess rationella fördelning, på sambiblioteket” (Björkbom 1956, s. 12). Han avslutar artikeln med samma citat som för tre år sedan (Björkbom 1956, s. 12).

Det kan poängteras att Björkbom har talat om att rationaliseringen kräver en ny inställning (Björkbom 1950) och att Möhlenbrock också efterlyser en ”mentalitetsförändring” inom det svenska biblioteksväsendet (Möhlenbrock 1956, s. 513).

Denna fördelning av ämnesområden för bokanskaffning är egentligen ingen nytt i Sverige. Kleberg har nämnt intressefördelning inom de allmänt vetenskapliga biblioteken i en universitetsberedning redan 1947.

För att på bästa möjliga sätt fylla behovet av litteratur inom sådana [”vetenskapsområden som icke för ögonblicket ligga i centrum för den svenska forskningens uppmärksamhet men som äro av så stor betydelse, att det icke kan vara inför framtiden försvarligt att förbigå dem”; SOU 1947:75, s. 72 f], i varje fall för närvarande mindre centrala litteraturområden borde en intressefördelning föras mellan våra stora vetenskapliga bibliotek, så att ett åtog sig vissa sådana samlingsuppgifter, ett annat andra. I synnerhet om man kunde i ett sådant samarbete inrycka även våra nordiska grannländers bibliotek, vore det utan tvivel möjligt att nå avsevärda resultat. (SOU 1947: 75, s. 73)

Han tog initiativet till detta samarbete som blev av till viss utsträckning under början av 1950-talet (Hanner 1981, s. 18). Kleberg har varit medveten om att de ”forskningsområden, som i huvudsak falla utanför deras [de fyra allmänt vetenskapliga bibliotekens] intressesfär, äro teknologi, lantbruks- och skogsvetenskap, veterinärmedicin” (SOU 1947:75, s. 8), fast de svenska vetenskapliga biblioteken skulle främja svensk forskning. Ändå nämner han inte samarbete mellan de allmänt vetenskapliga biblioteken och de vetenskapliga specialbiblioteken i Sverige, trots han tar upp nordiskt samarbete (SOU 1947:75, s. 71-76).

I en artikel i *NTBB* 1956 och på sektionmötet för de vetenskapliga biblioteken vid åttonde nordiska biblioteksmötet 1956 redovisar han närmare för de svenska vetenskapliga allmänbibliotekens plan för ämnesfördelningen, fast han i den senare betonar att denna ”plan är under uppbyggnad” (Kleberg 1957, s. 87).

De två texterna är snarlika och det poängteras att som ett av resultaten av diskussionerna mellan de allmänt vetenskapliga biblioteken var att överenskommelsen mellan de fyra biblioteken inte på något sätt får ”innebära någon tvångströja för den enskilda institutionens handlingsfrihet” (Kleberg 1956, s. 138).

I *NTBB* motiverar han varför samarbetsorganiseringen har diskuterats endast bland de fyra allmänt vetenskapliga biblioteken med att intressefördelningen har genomförts för vissa ämnesområden, d.v.s. teknologi, lantbruksvetenskap, veterinärmedicin och statistik (Kleberg 1956, 137f.). Vid åttonde nordiska biblioteksmötet 1956, säger Kleberg att intressefördelningen är för dessa ämnesområden vidkommande till betydlig del redan genomfört och att han inte går in på närmare denna (Kleberg 1957, s. 85).

Under diskussionen efter Klebergs föredrag vid biblioteksmötet poängterar Björkbom ändå skillnader mellan specialisering av naturvetenskapliga och tekniska bibliotek jämfört med de humanistiska (*Åttonde nordiska biblioteksmötet 1956 1957*, s. 91).

Det verkar som om Kleberg undviker att ta upp de vetenskapliga specialbiblioteken när han talar om samarbete inom det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet.

Efter en kort diskussion beslutar man att hemställa till NVBF:s styrelse att tillsätta en kommitté med uppdrag att utreda möjligheterna för en ökad internordisk intressefördelning vid anskaffande av den icke-nordiska litteraturen (*Åttonde nordiska biblioteksmötet 1956 1957*, s. 91). Året därpå bildas denna kommitté och består av cheferna för de fyra nordiska nationalbiblioteken och Tönnes Kleberg. Planen fick namnet Skandiaplanen.

En annan bild av sambiblioteket kan vi se i *Betänkande ang. riksdagsbibliotekets uppgifter och ställning inom det statliga biblioteksväsendet* som överlämnades 1957. Bibliotekarie Baude vid KTHB, f.d. amanuens på riksdagsbiblioteket redogör för detta (Baude 1957, s. 103-105). Biblioteksexpertisen i kommittén för utredningen har företrätt av Gustaf Nilsson och Willers, som expert har bibliotekarie vid KB Lindberg biträtt. Riksdagsbiblioteket har representerats av sin styrelseordförande prof. Håstad. Överbibliotekarie Winge var inte med.

Betänkandet företräder "den linje som nu alltmer blivit dominerande inom bibliotekstänkandet, nämligen att man redan vid inköpen betraktar alla landets vetenskapliga bibliotek som en enhet, där varje bibliotek har sitt givna arbetsfält" (Baude 1957 s. 104). "Kommittén vill begränsa riksdagsbiblioteket till ett rätts- och samhällsvetenskapligt specialbibliotek" (Baude 1957, s. 104).

Då en så stor del av låntagarna är forskare anser man att bibliotekets anskaffning måste ske i samråd med andra forskningsbibliotek inom samma område och att riksdagsbiblioteket skall eftersträva en stark specialisering på vissa ämnesområden som biblioteket kan komma att täcka som »centralbibliotek» på just den specialiteten. Man hänvisar till Handelshögskolans bibliotek i Stockholm som nu kan betraktas som nationalekonomiskt huvudbibliotek och tillägger »betydande fördelar synas stå att vinna genom en längre driven specialisering i förening med en utbyggnad av den interurbana lånerörelsen.» (Baude 1957 s. 104)

Att riksdagsbiblioteket skulle koncentrera sig på att vara ett specialbibliotek kan man väl inte anse vara så enkelt som en del av utvecklingen, för riksdagsbiblioteket har en potentiell möjlighet att fungera som nationalbibliotek. RB utvidgades till ett centralt förvaltningsbibliotek 1918 och fick därmed en likadan lönereglering som KB och UB (Holmberg 1948, s. 124). Det fanns redan exempel på flera bibliotek som delar på ansvaret för funktioner som nationalbibliotek, i England. Betänkandets förslag innebär därför att bortse denna möjlighet.

Detta kunde ha samband med vad Tell har berättat om motsättningen mellan riksbibliotekarie Willers och RB. Willers ville ta över publikationen av Årsbibliografin över Sveriges offentliga publikationer, vilken RB publicerat från 1931 (Tell:s brev 2004-05-3).

Detta försök av Willers kan ses som en del av hans strävan att centralisera katalogiseringen av svenska trycket som jag närmare tar upp i nästa avsnitt. Frågan om centraliseringen av katalogiseringen väckte inte någon diskussion i mitt material. När det gällde mellan KB

och UB, var det inte någon konflikt om att införa detta. Fast Tell minns att vid ett möte av SBS på RB "utbröt rena grälet mellan Winge och Willers" (Tell:s brev 2004-05-03).

Trots specialiseringsutvecklingen inom det vetenskapliga biblioteksväsendet, verkar det inte som om Skandiplanen uppmärksammades särskilt mycket i *BBL*. Det var endast en notis och NVBF:s rapport om årsmöte där planen nämns från år 1959 (Mellbye 1959, s. 250, En Skandiplan 1959, s. 431). Det samma gäller för de vetenskapliga allmänbibliotekens plan. Trots att Skandiplanen utvecklades och de nordiska tekniska biblioteken diskuterade möjligheterna (Björkbom 1960a.).

6. 3. 4. Förhållande inom det vetenskapliga biblioteksväsendet kring 1950-talet

Nu har jag tittat på olika riktlinjer om samarbetsorganiseringen inom det vetenskapliga biblioteksväsendet, men hur ser det egentliga förhållandet ut?

I LUB:s årsberättelse nämns 1945 års universitetsberednings betänkande som "i huvudsak utarbetat av överbibliotekarien T. Kleberg och i vad avser Lunds Universitetsbibliotek under undertecknads [Carlqvist; min anmärkning] medverkan" (*LUB årsberättelse 1947-1948* 1949 s. 1). Likaså understryks att rationaliseringsundersökningsarbeten "bedrivits i intim samverkan med universitetsbiblioteket i Uppsala" (*LUB årsberättelse för 1956-1957* 1958, s. 1) och "under ständig kontakt med överbibliotekarien vid Lunds universitet" (*UUB årsberättelse för 1955-1956*, 1957, s. 1). Willers nämner inte lika ofta någon bibliotekarie utanför KB eller något annat bibliotek i sina årsberättelser.

"Bibliotekspetita för 1953-54" som *BBL* presenterar 1953 ger också en bild av förhållandet. KB poängterar att KB inte berörts av den upprustning som efter kriget kommit UB till del, trots riksdagens principbeslut 1950 att KB även skall tjänstgöra som humanistiskt- samhällsvetenskapligt UB (Bibliotekspetita för 1953-54 1953, s. 424). UUB begär i vissa fall lönegradsplacering "för att nå paritet med motsvarande förhållanden inom Kungl. Biblioteket" (Bibliotekspetita för 1953-54 1953, s. 426). CTHB hänvisar sin begäran till en jämförelse med KTHB. Överbibliotekarien påpekar att CTHB "fortfarande uppvisar den största interurbanutlåningen bland landets vetenskapliga bibliotek och att dess samlingar i allt större grad utnyttjas av industrier och institutioner i hela landet, från Norrland till Skåne" (Bibliotekspetita för 1953-54 1953, s. 428). CTHB bör därför ha minst lika stora resurser som KTHB (Bibliotekspetita för 1953-54 1953, s. 428).

Med en sammanfattning av förhållandet inom det svenska biblioteksväsendet avslutas detta avsnitt. Trots ökat samarbete inom det svenska biblioteksväsendet, fanns det fortfarande en hög mur mellan folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken. Inom det vetenskapliga biblioteksväsendet, fanns det en tydlig gräns mellan allmänbiblioteken och specialbiblioteken. Allmänbiblioteken ignorerade i stort sett specialbiblioteken. Bland allmänbiblioteken höll UB ihop mot KB. Observera att detta är min extremt förenklade bild av det svenska biblioteksväsendet.

Detta (förenklade) förhållande beror delvis på bibliotekens relationer till statsmakterna. Därför avslutar jag detta kapitel med hur statsmakterna behandlade de vetenskapliga allmänbiblioteken, särskilt universitetsbiblioteken i en viss sakfråga. Detta visar tydligare vad statsmakten krävde av de vetenskapliga biblioteken.

6. 4. Statsmakternas behandling av universitetsbiblioteken

Organisationsundersökningarna vid UB, som följs av vidare utredningar, förordas av ecklesiastikdepartementschefen med anledning av upprepade framställningar om utökning av UB:s personal. Organisationsöversynen skulle verkställas av respektive överbibliotekarie i samarbete med statens organisationsnämnd. Det är därför bibliotekens förhoppning att denna skulle ”medföra en avgörande förbättring i personalläget” (*UUB årsberättelse för 1954-1955* 1956, s. 1). Medan man väntar på framläggning av undersökningens resultat, kommer en överraskning.

Central katalogisering av svenskt tryck, som föreslås av *1945 års universitetsberednings betänkande III* 1947, tas upp nytt, den här gången av riksbibliotekarien Willers:

Under året [1955] ha de redan år 1953 av mig framförda planerna för en central katalogisering av det svenska trycket för de stora statliga biblioteken åter upptagit. Överläggningar ha ägt rum med ledningen för universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund samt med statens organisationsnämnd; planerna ha konkretiserats i direkta förslag i riksbibliotekariens petitaskrivelse för budgetåret 1956/1957. (*KB:s årsberättelse 1955* 1956, s. 6)

Tynell redovisade i BBL om KB:s petita för 1954/55. Där beskriver planen för en central katalogisering.

Katalogiseringen har förut ombesörjts av svenska och utländska tryckavdelningarna var för sig, i enlighet med KB:s tryckta regler av 1916. Sedan tillkomsten av Bibliografiska institutet katalogiseras dessutom en mycket avsevärd del av det svenska trycket enligt SAB:s regler. En inom KB tillsatt kommitté arbetar nu för att få fram enhetliga, för både biblioteket och nationalbibliografierna avsedda katalogregler. Universitetsbiblioteken samt Umeå SB har annämnt önskemål att i framtiden kunna utnyttja KB:s katalogisering av det svenska trycket, och tekniska försök med duplicering har igångsatts. Givetvis skulle en dylik central katalogisering innebära en högt markant rationalisering. (Tynell 1953, s. 425)

På så sätt får Bibliografiska institutet i uppdrag att utarbeta en promemoria om ett förslag av centralkatalogiseringen. Efter att KB i sin petita söker inrättande ”med stöd av cheferna för de stora arkivbiblioteken” (Willers 1958, s. 576), framlägger Kungl. Maj:t proposition om en central katalogisering av svenskt tryck skulle ske genom KB:s försorg fr.o.m. 1958 och denna godkändes av 1957 års riksdag (Gerle 1984, s. 191).

Detta uttrycks av Kleberg följande;

Bibliotekets framställning om en obetydlig provis orisk personalförstärkning, avsedd att ge åtminstone någon lättnad i det ytterst beträngda läget, föranledde ingen Kungl. Maj:ts åtgärd. En centralkatalogisering av det svenska trycket, avsedd att omfatta litteraturen fr.o.m. år 1958, föreslogs däremot. (*UUB årsberättelse för 1956-1957* 1958, s. 2)

Själva idén om centralkatalogiseringen välkomnas av de båda UB. UUB hade t.ex. använt kopior av KB:s kortkataloger efter viss bearbetning redan senast på 1940-talet (*UUB årsberättelse för 1945-1946* 1987, s. 18). Dessutom sättes bildandet av en ny systematisk katalog igång vid UUB, varvid i huvudsak tillämpas systematiken i SAB:s klassifikationssystemet från 1956 (*UUB årsberättelse för 1956-1957* 1958, s. 3).

Ändå är det inte någon enkel sak att centralisera katalogisering. Inte minst genom att mottagarbiblioteken blir tvungna att invänta leverans av katalogkort från KB, under tiden kan boken inte utnyttjas fast den finns på plats (Intervju med Tell 2002, Grönberg 1959, s.

170). I och med de vetenskapliga allmänbiblioteken hade olika, även ibland ganska lika, klassifikations- och katalogiseringsregler, är anpassningar till KB nödvändiga (Grönberg 1959, s. 171). Det reviderade klassifikationssystemet för svenska biblioteken anses annars otillräckligt detaljerat, särskilt när det gäller teknik och naturvetenskap m.m. Därför får LUB vidareklassificera vissa ämnesområden med UDC (Tell 2002, Gerle 1984, s. 191f.). Att de flesta av dessa åtgärder behövs vid inrättningen av CK är säkert välbekant innan, fast organisationsnämnden underskattar storleken av problemet. Nämnden räknar ut att CK skulle bespara 2 ½ tjänster. Nämnden och överbibliotekarierna kommer inte överens om saken, och statsmakterna föredrar nämndens uppfattning (Grönberg 1959, s. 169-175).

I statsverkspropositionen till 1957 års riksdag föreslår departementschefen dessutom arbetskraftindragning i biblioteksassistent- och biträdeskategorien i samband med inrättningen av centralkatalogiseringen, och trots motmotioner ”i avvaktan på ställningstagandet till organisationsundersökningens resultat” i de båda kamrarna, godtar riksdagen denna (*LUB årsberättelse för 1957-1958* 1959, s. 2). LUB återger också ungefär samma bild som UUB (*LUB årsberättelse för 1957-1958* 1959, s. 1f). Departementet tar inte hänsyn till universiteten som kräver personalförstärkning och inte heller organisationsnämnden som inte hunnit presentera hela sitt förslag för inrättande av, t.ex. 14 befattningar vid UUB till riksdagsbeslutet (*UUB årsberättelse för 1956-1957* 1958, s. 2). Kleberg beskriver detta som statsmakternas beslut fattades ”på föga bärkraftiga skäl” (*UUB årsberättelse för 1957-1958* 1959, s. 2).

Riksdagens debatt om denna fråga visar en närmare förklaring till detta beslut. Ecklesiastikminister Persson åberopar sitt förslag att dra in tjänsterna till endast en del av organisationsnämndens beräkning. ”Ett led i rationaliseringen är den förslagna centralkatalogiseringen” (FK Nr 12, 10/4 1957, s. 88). Perssons resonemang kommenteras av riksdagsledamot Arrhén som ”Davids kamp med statsrådet Sträng [dåvarande finansminister; min anmärkning]”, d.v.s. för att ”få igenom centralkatalogiseringen måste ecklesiastikministern tydligen kunna påvisa att detta medförde en besparing”(FK Nr 12, 10/4 1957, s. 88). Som svar ger Persson bara en fråga om Arrhén skulle ”ha låtit centralkatalogiseringen falla för ett år” om han vore ecklesiastikminister (FK Nr 12, 10/4 1957, s. 88).

Det framkommer inte hur motagarbiblioteken beslutade om CK, men GSB, LUB och UUB introducerade SAB-systemet i direkt samband med CK. ”Det har tett sig självfallet att välja SAB:s klassificeringssystem; det var uteslutet att biblioteket skulle skapa ett eget system” (Grönberg 1959, s. 174).

Folkbiblioteken har också något att klaga över när det gäller organisationsundersökningarna i gemensam regi av Skolöverstyrelsen, Stadsförbundet och Folkbibliotekarieförbundet. Utredningen i Borås är enligt stadsbibliotekarie Möhlenbrock i Borås inte alls förutsättningslöst utförd (Möhlenbrock 1959, s. 90-94). Denna uppfattning om ”en standardsänkning maskerad med termen rationalisering” delas med Wirdes ledarartikel, där han dessutom avslöjar att utredningen sattes i gång under stadsbibliotekariens semesterperiod (Wirde 1959a, s. 89).

Rapportens hela skrivsätt med dess stundom obehagligt insinuanta ton tyder på att man långt ifrån uppnått den grad av samarbete med biblioteksledningen, som i sig skulle garantera inte endast ett fullgott utredningsresultat utan också goda möjligheter att föra utredningens förslag ut i praktiken. (Möhlenbrock 1959, s. 90)

Efter att organisationsnämnden lägger fram sina undersökningsresultat, att UB behöver mycket omfattande resurser, vill departementet höra statskontorets bedömning av detta. Statskontoret uttrycker sitt bifall, då får UB och KB äntligen en viss resursökning. Detta noteras av Wirde i BBL efter att han rapporterar att folkbiblioteken inte fått något.

Departementschefen konstaterar, att utbildning och forskning ställer allt större krav på bibliotekstjänsten vid de *vetenskapliga* biblioteken även som att utvecklingen med nödvändighet påkallar med tillfredsställande resurser för Kungl. biblioteket och universitetsbiblioteken i Lund och Uppsala för att dessa bibliotek rätt skall kunna fullföra sina uppgifter. »Därvid bör nog beaktas förefintliga möjligheter till största möjliga rationalisering av biblioteksarbetet. De föreliggande äskandena och de ingående granskningar av biblioteksverksamheten, som utförts av statens organisationsnämnd och statskontoret, har enligt min mening visat, att man genom vissa förändringar av bibliotekens organisation kan med en förhållandevis måttlig personalökning åstadkomma den erforderliga förstärkning av de ifrågavarande tre bibliotekens resurser.» (Wirde 1959b, s. 161)

Därefter redogör Wirde för vad de tre biblioteken skall få. I 1959 års riksdag presenterar ecklesiastikdepartementschefen Kungl. Maj:ts tvåårsplan för KB och UB och som syftar till en mera samlad personalförstärkning, fast förbättring kunde Willers ett år efter se i lönevillkorens förbättring men inte i personalökning. »Mera påfallande förstärkningar märker man endast vid några få specialbibliotek» (Willers 1960, s. 560). Redan i nästa nummer av BBL protesterar Gierow mot Wirdes beskrivning om att de vetenskapliga biblioteken blivit ganska väl tillgodosedda (Gierow 1959, s. 317-320). Hans huvudargument är att »måttlig» ökning av resurserna inte räcker alls.

Universitetsbiblioteken har inte väntat att statsmakterna (inkl. universitetskanslern) skulle visa stor förståelse till deras förhållande, inte heller att de skulle komma med förslag för att förbättra bibliotekens service. Universitetsbiblioteken har andra problem inom universitetsorganisationen. LUB inrättar 1950 en institutionstjänst för att handlägga »alla frågor av gemensamt intresse för institutionsbiblioteken och Universitetsbiblioteket» (*LUB årsberättelse 1950-1951* 1952, s. 9). Denna tjänst omfattar »allt ifrån reglering av vissa anskaffningsfrågor till rådgivning om biblioteksorganisation samt upprättande av en central katalog i UB:s låneexpedition över institutions- och seminariebibliotekens utländska bokbestånd» (*LUB årsberättelse för 1950-1951* 1952, s. 9). Dessutom hölls kurs för institutionsbibliotekens personal i biblioteksteknik, särskilt katalogisering (Knutzon 1951).

Även vid Uppsala universitet tillsätts en kommitté för att undersöka universitetsbibliotekets ställning gentemot seminarie- och institutionsbiblioteken av Mindre akademiska konsistoriet på förslag av överbibliotekarien 1955. Överbibliotekarien Kleberg blir ordförande där (*UUB årsberättelse för 1955-1956* 1957, s. 2). Kommittén överlämnar ett förslag till konsistoriet att » – i huvudsaklig överensstämmelse med av seminarier och institutioner framförda önskemål – de viktigaste bibliotekstekniska procedurerna vid institutionsbiblioteken (inköp, katalogisering, bokbindning) i största utsträckning skulle utföras av universitetsbiblioteket» (*UUB årsberättelse för 1956-1957* 1958, s. 2).

Dessutom inrättas kurslitteraturbiblioteken vid LUB 1957 och vid UUB 1961 (*LUB årsberättelse 1956-1957* 1958, s. 1. respektive *UUB årsberättelse för 1959-1960* 1961, s. 4f.). Dessa förändringar utförs, tror jag, inte på statligt initiativ, för inte ens organisationsnämnden har räknat in dessa nya tjänster (*LUB årsberättelse för 1956-1957* 1958, s. 2).

Riksbibliotekarien tycker tendensen är ”uppenbar och utvecklingen klok”, fast KB inte lyckats ”reglera hela detta komplicerade problem” med Stockholms högskola (Willers 1960, s. 561). För att lösa detta ställer KB en bibliotekarie till förfogande för kontakt och rådgivning (Willers 1960, s. 561).

KB förlänger sina öppettider för ”att trots de stora svårigheterna i största möjliga utsträckning kunna tillmötesgå allmänheten”, vissa veckodagar till kl. 23 (*KB:s årsberättelse för 1956 1958*, s. 5). Detta måste man väl se tillsammans att KB slutade med hemlån av skrifter tillhörande svenska tryckavdelningen med vissa undantag 1955 (*KB:s årsberättelse för 1954 1956*, s. 4). Göteborgs stadsbibliotek, Stockholms högskolas humanistiska bibliotek inför också förlängda öppettider. Willers skriver att ”det kommer säkert inom ett par år vara gängse bruk att i varje fall stora forskningsbibliotek håller öppet avsevärt längre än förr” (Willers 1959, s. 497).

Dessa åtgärder var kostsamma och en del av dem behövde att bli godkänd av riksdagen för att förverkliga. Så man kan inte säga att biblioteken helt på egenhand gjorde dessa, men ändå kan man säga att biblioteken ville förbättra sin service för sina klienter och tog initiativ.

7. Bibliotekariekompetens

7. 1. Bibliotekariekompetens

Frågan om bibliotekariekompetens har också mycket att göra med relationerna mellan biblioteken. Med tanke på diskussionens omfattning och att på 1960-talet kom ett alternativ till det traditionella bibliotekaryrket att diskuteras är det värt att undersöka om det var en reaktion av bibliotekarierna på den nya tiden och få ett eget kapitel. Bibliotekariekompetens var ett av ämnena som diskuterades mest i det svenska biblioteksväsendet på 1950-talet. Det handlade om vem som fick vara bibliotekarie, vad en bibliotekarie förväntades att kunna, m.a.o. bibliotekariekompetens i snävare mening, bibliotekarieutbildning och bibliotekskunskap. Denna fråga aktualiserades framförallt p.g.a. personalbristen och den förändrade personalorganisationen. Redan på 1940-talet märktes bristen på högutbildad arbetskraft inom biblioteksbranschen. Detta berodde på den kraftiga expansionen av det svenska samhället och efterfrågan på högutbildade personer var allmänt stor i landet och att bibliotekaryrket inte erbjöd lika hög lön som andra akademiska yrke. Dessutom ansåg biblioteken att det behövde mer kvalificerad bibliotekspersonal för att utveckla biblioteksväsendet i takt och med samhällets utveckling (bl.a. Holmberg 1948, SOU 1949: 28, SOU 1969: 75).

Samtidigt i och med att biblioteksorganisationen blev större och mer komplicerad, skapades nya arbetsuppgifter och därmed nya personalkategorier, som kontorister, biblioteksassistenter, biblioteksbiträden, expeditionsassistenter och expeditionsbiträden, vilka inte behövde biblioteksutbildning eller akademisk examen. Assistent- och biträdespersonal bestod ofta av överkvalificerade akademiska kvinnor. Egentligen fanns det ganska strikta föreskrifter om vem som fick sköta vilken arbetsuppgift. Trots detta fick den assistent- och biträde personalen ofta sköta arbetsuppgifter de egentligen inte var kvalificerade för. Den låga lönenivån blev här också ett problem för att få och behålla kvalificerad arbetskraft.

7. 1. 1. Utveckling av bibliotekariekompetensfrågan

Låt oss först titta närmare omständigheterna och stora drag av utvecklingen av bibliotekariekompetens- och utbildningsfrågan. För bibliotekarieutbildning för de vetenskapliga allmänbiblioteken (och tydligen för de vetenskapliga specialbiblioteken också) innebar bibliotekarieutbildning, akademiska studier och provtjänstgöring. Enligt 1910 års reglering, krävdes för anställning som amanuens och bibliotekarie vid UB liksom vid KB 1) studentexamen med latin, engelska, franska och tyska, 2) licentiatexamen inom någon av de fyra fakulteterna, eller två grundexamen (en kandidat- eller ämbetsexamen inom filosofisk fakultet och kandidatexamen inom annan fakultet), 3) minst tre månaders provtjänstgöring vid något av de vetenskapliga allmänbiblioteken. Provtjänstgöring inledde yrkesutbildningen, och omfattade tjänstgöring i olika avdelningar med teoretisk och praktisk undervisning av handledare och avslutades med tentamen på viss teoretisk kurs. Godkänd provtjänstgöring kunde följas av anställning som amanuens (SOU 1969:37, s. 41).

Dessa krav, som gällde KB från 1940 fast i stort sett samma från 1910, fastställdes då för UB av universitetskanslern. Detta innebär att systematiska studier i bibliotekskundkap inte krävdes för anställning som amanuens och bibliotekarie. UUB ordnade från 1946 i viss utsträckning en sådan utbildning med avslutande tentamina men vid LUB ansåg man att sådan kunskap skulle inhämtas under praktisk tjänstgöring. KB hade inte haft någon föreskrift om sådana studier (SOU 1969: 37 s. 41-43).

Vad beträffade vetenskapliga specialbibliotek, fanns det ingen central föreskrift för anställning, varken officiellt eller inofficiellt. I allmänhet existerade inte heller lokala formella krav. KB och UB stod i viss mån som rekryteringsbas för bibliotekarier vid de större vetenskapliga biblioteken. Annars kunde man ta tjänst vid ett specialbibliotek efter avslutade ämnesstudier och sedan delta i någon eventuell intern utbildning. Ämneskunskap i området som biblioteket specialiserade sig på brukade inte vara humaniora (SOU 1969: 75, s. 54f.).

1947 beslutade riksdagen att vid Skogsbiblioteket, knutet till Skogsinstitutet och Statens skogsforskningsinstitut och Veterinärhögskolans bibliotek skulle var och en bibliotekariebefattning inrättas. Innan dess hade det förstnämnda biblioteket förestått av en professor vid Skogshögskolan med hjälp av en biblioteksutbildad medarbetare och det sistnämnda hade haft en biblioteksassistent som föreståndare (Eriksson 1948, s. 80).

Betänkandet angående socialvetenskapernas ställning vid universitet och högskolor m.m. (SOU 1946: 74) rekommenderade ”att det samhällsvetenskapliga biblioteksledning anförtros åt en vid universitetsbiblioteket anställd bibliotekarie” och det samhällsvetenskapliga biblioteket annars ”ombesörjes av en biblioteksamanuens, som bör ha akademisk examen helst omfattande samhällsvetenskapliga ämnen samt viss biblioteksutbildning” (Eriksson 1948, s. 81).

De ovannämnda beskriver standardskillnader mellan de allmänt vetenskapliga biblioteken och de vetenskapliga specialbiblioteken. Skillnaderna var dock på väg att minskas. Dessutom fanns det en tanke om att jämställa de två kategorier, utan att specialbiblioteken helt anpassa sig till allmänbiblioteken.

Betänkandet om litteraturtjänsten inom de tekniska fackområdena som framlades 1944 nämnde att de vetenskapliga specialbiblioteken skulle ha särskilda kompetensfordringar för

anställning som amanuens. Det skulle fordra absolut fullständig avgångsexamen vid någon av de tekniska högskolorna och denna skulle jämföras med licentiatexamen vid universitetsfakulteterna. Fullständig utgångsexamen från några andra högskolor borde jämföras med ämbets- och kandidatexamen vid universiteten. Förslagen ledde ändå inte till någon förändring (SOU 1969:75, s. 54f.). KB ordnade enligt SVSF:s önskemål kurser för specialbibliotekens assistent- och biträdespersonal (s.k. KB-kurs) 1946.

Personal på industribibliotek och dylika var i första hand specialister i samma område som sitt bibliotek. De var t.ex. ingenjörer, kemister, företagsekonomer osv. med akademisk eller facklig utbildning. Det förekom i mindre utsträckning personer med folkbibliotekarieutbildning. Större företagsbibliotek kunde ha bibliotekspersonal bestående av en bibliotekarie och fackspecialist med arbetsuppdelning. Vid ett möte 1944 diskuterade industribibliotekarierna i TLS om "industribibliotekarierna borde vara tekniker eller bibliotekarieutbildad, man eller kvinna" (Sundelin 1986, s. 13). 1947 arrangerade TLS och SAB en fyradagars kurs som tog upp gemensamma frågor för folkbibliotekarier och företagsbibliotekarier. Därefter tog TLS helt och hållet över utbildningsverksamheten för företagsbibliotekspersonal. Kurserna var inte riktigt regelbundet återkommande och karaktären varierade. Återkommande ämnen var bibliografi, katalogisering, UDK-klassifikation och litteraturtjänst (Sundelin 1986, s. 37-41 och SOU 1969:75, s. 51f.).

När det gäller folkbiblioteken, fanns det en välorganiserad och systematiserad utbildning för personal för stads- och andra större folkbibliotek vid början av 1950-talet. För heltidsfolkbibliotekarier såg utbildningsstegen ut så här; akademisk examen och sex månaders elevtjänst vid ett större folkbibliotek med obligatorisk genomgång av en korrespondenskurs anordnad av Folkbibliotekens korrespondensinstitut (FKI, fr.o.m. 1953) och sedan sex månaders undervisning på Skolöverstyrelsens biblioteksskola i Stockholm. Några enstaka fortbildningskurser tillkom men det omfattade få deltagare så jag går inte in på det här (SOU 1969: 75).

För deltidsanställda bibliotekarier anordnade Skolöverstyrelsen separata kurser omfattande 14 dagar, som brukade kallas kort bibliotekskurs. Fr.o.m. 1955 var att ha genomgått FKI:s korrespondenskurs och fjorton dagars hospitering på sitt läns centralbibliotek obligatoriskt inför SÖ kursen (SOU 1969: 75).

1947 träffades en överenskommelse angående biblioteksassistenter löner mellan Svenska stadsförbundet och Sveriges kommunaltjänstemannaförbund. Som kvalifikationsvillkor för dessa löneförmåner fastställdes akademisk eller jämförd examen och genomgången biblioteksskola. Det innebär att inte bara bibliotekarier utan biblioteksassistenter behövde akademisk examen.

1949 års Folkbibliotekssakkunnigas betänkande föreslog att utbilda mer bibliotekarieaspiranter genom att skapa två linjer på biblioteksskolan den ena för personer med akademisk examen och den andra för de med studentexamen med vissa kompletteringar. Den senare skulle ta tre år och sedan fortsätta till den första. Det innebär därför att personer med och utan akademiska studier skulle få samma yrkesstatus. Dessa förslag hade som förebild dansk bibliotekarieutbildning och Stockholms stadsbiblioteks egen personalutbildning, vilken kritikerna kallade en genväg till bibliotekarieryrket (SOU 1949:28, s. 83-91).

En kommitté som SFF:s årsmöte 1951 tillsatte med uppgift att utarbeta egna förslag till reformerad utbildning av folkbibliotekarier. Kommittén föreslog inrättandet av ett biblioteksinstitut i Stockholm. Inträdeskrav skulle vara studentexamen och fyra månaders elevtjänstgöring på vissa bibliotek. Utbildningen på institutet skulle omfatta fem år och parallell praktiktjänstgöring om sammanlagt ett år. Förslaget förkastades ändå på SFF:s årsmöte. Sloandet av kravet på akademisk examen var främst kritiserat (SOU 1969: 75, s. 32f.).

1955 tillsatte SAB en kommitté för utbildningsreform under samverkan mellan företrädare för olika typer av allmänbibliotek. Kommittén bestod av Ottervik som ordförande och Gösta Molin från de vetenskapliga allmänbiblioteken, dåvarande stadsbibliotekarien i Stockholm Krister Gierow (som under tiden blev utnämnd till överbibliotekarie vid LUB) och stabsbibliotekarien Bianca Bianchini (som bytte tjänst till stadsbibliotekarie i Norrköping) och stadsbibliotekarien Lillemor Stålgren. 1956 lade kommittén fram förslag på utbildning gemensamt så långt som möjligt för en del personal både vid vetenskapliga bibliotek och vid folkbibliotek, i enlighet med SAB:s uppdrag (Utbildningsfrågan 1956, s. 589).

Personalkategorier som gällde var bibliotekarier, biblioteksassistenter och amanuenser vid folkbiblioteken och bibliotekarier och amanuenser vid de vetenskapliga biblioteken. Det underströks att den förslagna utbildning var en grundutbildning och att de som önskade anställning som amanuenser eller bibliotekarie vid vetenskapliga bibliotek måste fortsätta sina universitetsstudier. Det förutsattes också fortbildningskurser för assistenter och bibliotekarier inom folkbiblioteken (Utbildningsfrågan 1956, s. 589f.).

En kortare provtjänstgöring vid både vetenskapligt bibliotek och folkbibliotek skulle göras först. Sedan akademiska studier för fil kandidatexamen. Ett nytt ämne, bibliotekskunskap, skulle skapas inom filosofiska fakulteterna vid de tre universiteten och Stockholms högskola, och ingå i filosofie kandidatexamen. Bibliotekskunskap skulle uppdelas i stort sett i två delar. Den första delen skulle vara anpassad för blivande yrkesbibliotekarier och för de intresserade utan yrkesplaner. Den andra skulle endast avse de som siktade på bibliotekarieyrket (Utbildningsfrågan 1956, s. 591f.).

Förslaget fick blandad mottagning inom SAB och inget beslut fattades. SAB:s utbildningskommitté överlämnade 1957 förslaget till ecklesiastikministern, som remitterade för utlåtande till SÖ, TCO, SACO och kanslersämbetet för rikets universitet (UKÄ). Universitetskanslern remitterade i sin tur till vissa universitetsmyndigheter. Remissvaren var inte alls eniga och krävde vidare utredning av frågan. I stort sett löd kritiken att önskemålet om en gemensam utbildning gått för långt. De som stödde en förenad utbildning var TCO, Kleberg vid UUB, de filosofiska fakulteterna i Lund och den humanistiska avdelningen i Stockholm. SAB:s kommittés förslag föranledde inte något beslut (SOU 1969:75, s. 46f.).

När det gällde utbildning för personal vid vetenskapliga bibliotek, var det tre stora frågor som åsikterna gick isär om, nämligen yrkesutbildning vid universitet, en gemensam utbildning, och den praktiska tjänstgöringen. Kravet på licentiatexamen ifrågasattes inte. 1959 uppmanade kanslern överbibliotekarierna i LUB och UUB att utarbeta förslag till bestämmelser om kompetenskrav för bl.a. amanuenser och bibliotekarier vid UB 1959. 1960 meddelade kanslern nya bestämmelser som var nästan identiska som överbibliotekariernas förslag. Där fastställdes fordran på licentiatexamen utan möjlighet att ersätta detta med två grundexamen (SOU 1969: 75, s. 46f.).

Det är ganska intressant att endast de humanistiska av fakulteterna presenterade sina remissvar. Det var de humanistiska fakulteterna som direkt berördes av förslaget om den nya yrkesutbildningen, men fakulteterna nämner andra frågor också. Biblioteksfrågan verkade inte engagera de andra fakulteterna, för de nöjde sig med svaren som konsistorierna gav (SOU 1969: 75, s. 46f.). Likaså nämns inte riksbibliotekarien sammanhanget. Det måste antingen bero på att han blev inte ombedd att uttala sig eller att han inte ville uttala sig om förslaget.

Kompetenskraven om licentiatexamen ifrågasattes ändå i *BBL* 1962. I diskussionen fanns det två skilda åsikter om kompetens, den ena nämndes behovet av specialkunskaper och samtidigt akademisk examen i stället för licentiatexamen, den andra krävde doktorsexamen.

Till den här bibliotekarieutbildningsfrågan sköts in ett dittills onämnt inslag, nämligen dokumentation. 1962 överlämnar Ingenjörsvetenskapsakademien en utredning *Förslag beträffande dokumentalistutbildning*, som författad av Hellström, till ecklesiastikministern. I *Dagens Nyheter* publiceras debattserien om dokumentalistutbildning. Debattörerna är uteslutande högt uppsatta bibliotekarier vid (vetenskapliga) specialbibliotek (*Biblioteks- och dokumentationsdebatten 1962-63* 1963). Forskningsberedningen tar också upp behovet av dokumentalistutbildning 1963. Året därpå uttrycker UKÄ samma behov och framlägger anordnande av försöksverksamhet med denna utbildning redan nästa budgetår, vilket riksdagen godkänner. Denna dokumentalistutbildning hålls vid Uppsala universitet. När ecklesiastikministern tillsätter utredningen rörande utbildning av bibliotekspersonal, har dokumentalistutbildning en given plats i frågan. De sakkunniga som tillkallats för att utföra utredningen består av representanter bl.a. för de vetenskapliga allmänbiblioteken, specialbiblioteken (Hellström), folkbiblioteken, arkiven, SÖ, lärarkåren (SOU 1969:75, s. 10-13).

7. 1. 2. Bibliotekskunskap

Innan jag går över till diskussionerna kring 1950-talet, ser jag på utvecklingen av "bibliotekskunskap". Det fanns inget akademiskt ämne som hette bibliotekskunskap.²⁰ Termen biblioteksvetenskap lanserades troligen i Tyskland i början av 1800-talet men den fick större användning i slutet av 1800-talet i samband med uppkomsten av ett självständigt bibliotekarieryrke i Tyskland. Bayerische Staatsbibliothek i München Leidinger redogjorde för vilka ämnen som borde höra till denna disciplin 1928. Biblioteksvetenskapen skulle vetenskapligt behandla alla de kunskaper som hörde till bibliotekarieryrket, d.v.s. "bibliotekens historia men dessutom bokhistoria, omfattande skriftens bokmåleriets boktryckeriets och illustrationskonstens samt även bokhandelns historia" och biblioteksadministration och "vad man på den tiden med någon överdrift kallade biblioteksteknik" var av intresse "soweit es wissenschaftlig erfasst werden kann"(Björkbom 1959, s. 742).

En identisk syn på biblioteksvetenskap kan man se i *Svend Dahls bibliotekshandbok* ursprungligen utgiven 1912 på danska och sedan översatt till svenska med bearbetning och bidrag 1924 -1931 (Dahl, Bring 1924). Den användes redan från 1912 "framför allt av personalen i de större biblioteken men också av många andra bokligt intresserade såsom den enda för våra förhållanden lämpliga handledningen i bok- och biblioteksväsen" (Bring 1924, Förord).

²⁰ LU hade en avdelning vid namn "bok- och biblioteksväsen". UUB hade en kort kurs i "bibliotekskunskap" för studenter från vissa institutioner.

SAB:s utbildningskommitté föreslog att skapa ett akademiskt ämne som skulle heta bibliotekskunskap. Vad kommittén tänkte var ganska likt det som SÖ:s biblioteksskola undervisade, fast folkbildningsspecifika ämnesmoment som ”Sko- och ungdomsbibliotekens särskilda problem” och ”Litteraturkännedom” med svensk och utländsk skönlitteratur inklusive ungdomslitteratur inte var med.

1961 utfärdade universitetskanslern en ny föreskrift om anställning som amanuens och bibliotekarie vid de vetenskapliga allmänbiblioteken och den totala avsaknaden av centrala krav på systematiska studier i bibliotekskunskap ändrades. Provtjänstgörings utbildning skulle omfatta inläsning med avslutande tentamina av en särskild litteraturkurs. Den bestod av 1) biblioteks- och arkivhistoria, 2) bokhistoria, bokframställning, bokbinderi, bokhandel, 3) klassifikation och katalogisering, 4) bibliografier och uppslagsböcker, 5) terminologi, 6) biblioteksförvaltning och biblioteksteknik, samt 7) lärdomshistoria (SOU 1969:37, s. 43). Denna kunskap ansågs alltså ofta under 1950-talet att man kunde få under provtjänstgöring.

Nordisk handbok i bibliotekskunskap, som gavs ut av Nordiska vetenskapliga bibliotekariet förbundet 1957-60, omfattade kapitlen Vetenskapernas utveckling, Bokhistoria, Allmän bibliotekshistoria, Nordiska vetenskapliga bibliotekshistoria, Folkbibliotekens historia, Bibliofiliens och bokägarmärkenas historia, Bokframställningens teknik, Förlagsverksamhet och bokhandel, Bibliotekens administrativa förhållanden och arbetsmetoder (med katalogisering och klassifikation osv.) Specialsamlingar och särskilda bibliotekstyper samt Dokumentation. Bibliografi (Dahl red. 1957-60). Att dokumentation tas upp kan väcka viss förvåning.²¹

Begreppet dokumentation var inte, som nämnts ovan, särskilt väl definierat. TLS brukar förknippas med dokumentation, kanske med den enkla anledningen att organisationen hörde till FID och att deras organ hette *Tidskrift för dokumentation*, fast termen dokumentation framkommer inte särskilt ofta i tidskriften under 1950-talet. Där återkommer i stället termer som litteraturtjänst och litteraturingenjör. Den som ganska flitigt använde termen dokumentation var KTHB:s överbibliotekarie Björkbom. Han var en av få vetenskapliga bibliotekarier som var aktiva i TLS. Det hjälper att undersöka hurdana kurser som har ordnats under betäckningen dokumentationskurs. Kurserna var ändå uteslutande anordnade under 1960-talet.

Annars är innehållet under denna titel snarlika föreskriften från 1961.

7. 2. Diskussion under 1950-talet

Vid det femte nordiska biblioteksmötet 1947 beskriver Holmberg utbildningsfrågan för de vetenskapliga biblioteken och den låga lönen för bibliotekarierna betonas. Redan på 1940-talet märktes bristen på högutbildad arbetskraft inom biblioteksbranschen. Detta berodde på den kraftiga expansionen av det svenska samhället och efterfrågan på högutbildade personer var allmänt stor i landet och att bibliotekarieryrket inte erbjöd lika hög lön som andra akademiska yrke (Holmberg 1948, s. 125-127).

²¹ Jag har likadana kommentarer om detta från några jag intervjuade. De konstaterade att detta måste ha berott på den stora respekten för Björkbom, som författade avsnittet.

Holmbergs huvudavsikt med föredraget är att uppmärksamma problemet, särskilt de vetenskapliga specialbiblioteken. Han går ändå igenom olika personalkategorier vid olika vetenskapliga biblioteken och hans beskrivning av specialbibliotekens situation är identisk med SOU 1969:37 som angetts ovan.

När han talar om utbildningen menar han uteslutande provtjänstgöringen. Felet ligger, enligt Holmberg, i ”avvägningen mellan examenskraven och den praktiska tjänstgöringen” som var fastställd i 1910 års bestämmelser (Holmberg 1948, s. 131). 1910 års bestämmelser om anställning vid de allmänt vetenskapliga biblioteken har inte anpassat till förändringar som hänt. Det var då bibliotekarieyrket var efterfrågad. Den ”löjligt korta provtjänstgöringen” kunde förr kompletteras med den ibland oavlönade amanuensstjänstföringen (Holmberg 1948, s. 126). När den oavlönade tjänsten avskaffades, borde provtjänstgöringen ha förlängts. Tjänstgöringen, till skillnad från hans egen tid, kan utnyttjas till verklig utbildning p.g.a. att den nya tekniken och uppdelning av arbetsuppgifterna har avlastat de högre tjänstemännen så att de får tid att leda och utbilda aspiranter och att möjliggöra att anordna aspiranternas cirkulation mellan avdelningarna (Holmberg 1948, s. 126 f).

När det gäller biträdespersonal vid de större vetenskapliga biblioteken, som i början av 1900-talet ”höllo sitt intåg iden svenska statsförvaltningen under benämningen »kvinnliga biträden«. Fast lönerna voro låga, voro biträdesplatserna eftersökta, och även fil. kandidater och magistrar nöjde sig med dessa blygsamma anställningar” (Holmberg 1948, s. 127). Även om någon provtjänstgöring inte krävdes av dem, ”efter flera års tjänst hade många förvärvat en bibliotekserfarenhet, som blev en mycket värdefull tillgång för andra bibliotek, som mer eller mindre tillfälligt hade behov av väl biblioteksutbildad arbetskraft” (Holmberg 1948, s. 127).

Däremot har specialbiblioteken inte råd att utbilda sin personal. Det finns inte ens någon central föreskrift för anställning, varken officiellt eller inofficiellt. I allmänhet existerar inte heller lokala formella krav. KB och UB står i viss mån som rekryteringsbas för bibliotekariyer vid de större vetenskapliga biblioteken. KB ordnade enligt SVSF:s önskemål kurser för specialbibliotekens assistent- och biträdespersonal (s.k. KB-kurs). Ett problem här är ämneskunskap i området som biblioteket specialiserade sig på inte brukar vara humaniora. Annars kan man ta tjänst vid ett specialbibliotek efter avslutade ämnesstudier och att man sedan deltar i eventuell intern utbildning, men det händer sällan. För ingenjörer och tekniker vill inte ta det lågavlönade bibliotekarieyrket (Holmberg 1948, s. 128- 131).

Holmberg fortsätter:

Det har man och man emellan talats om att man skall söka få till stånd en självständig bibliotekarieexamen, som skulle medföra rätt till en viss titel av samma valör som fil. kand. eller fil. lic. I fordringarna för en sådan examen skulle ingå en viss ganska lång tids aktiv bibliotekstjänst, på samma sätt som en blivande läkare är ålagd en längre tids sjukhustjänstgöring. Ett annat sätt, och då skulle man slippa ifrån den besvärliga titelfrågan, vore att arbeta in biblioteksutbildningen i det nuvarande examenssystemet inom den filosofiska fakultetens humanistiska sektion, så att biblioteksvetenskap skulle vara ett eller rent av två ämnen i den nuvarande filosofie kandidaten... Bland de fordringar, som skulle uppställas i en sådan examen, må utom de bibliografiska kunskaperna framhållas en mångsidig språklig orientering. (Holmberg 1948, s. 133)

UUB:s överbibliotekarie Kleberg nämner också om utbildningsfråga i sitt föredrag vid samma möte. Kleberg säger att ”en solid vetenskaplig utbildning enligt min mening är den primära och ofrånkomliga förutsättningen. Att själv ha givit sig i kast med vetenskapliga

problem är nödvändigt för den, som skall göra en självständig och bärande insats i ett vetenskapligt bibliotek” (Kleberg 1948, s. 122). Dessutom menar han att det är minst lika nödvändigt med ”en grundlig och högklassig yrkesutbildning”, vilken är en ”stor mission” som ”ett regelbundet utbyte av tjänstemän Nordens vetenskapliga bibliotek emellan” skulle ha att fylla (Kleberg 1948, s. 123).

En biblioteksmans utbildning är aldrig avslutad, lika litet som någon annan intellektuell arbetare, eller mindre. Varje vetenskapligt bibliotek bör därför vara en härd inte bara för vetenskapligt arbete bland personalen utan också en plantskola för vidare yrkesutbildning och för självständigt tänkande angående bibliotekens problem. Varje bibliotek – eller om omständigheterna medger det, flera bibliotek tillsammans – borde ha en diskussionsklubb, där den egna institutionens och yrkets gemensamma frågor fördomsfritt ventilerade.

Nu Kan man invända att det inte är lätt att kombinera vetenskaplig verksamhet med fortlöpande yrkesutbildning, allt inpressat på fritidens avsmalnande marginal. Nej, det är inte lätt. Men så är också vårt yrke ett stort och rikt yrke, som man måste vara beredd att offra något för. (Kleberg 1948, s. 123)

Det verkar som Kleberg försvarar den utbildningsform och syn på yrket som Holmberg kritiserar. Det kan bero på att det var Klebergs UUB som har en systematiskt teoretisk utbildning. Detta blir tydligare när han protesterar mot påståendet av amanuens på Stockholms stadsbibliotek Valter Ahlstedt i BBL 1949 att de vetenskapliga biblioteken inte har någon utbildning alls (Kleberg 1950, s. 66f.).

Kleberg menar att provtjänstgöring fungerar som utbildning för biblioteksarbetet. Provtjänstgöringen omfattar 3 månader och äger rum vid 4 olika avdelningar. Den provtjänstgörande ”undervisas och prövas i såväl det praktiska biblioteksarbetet som dess teoretiska förutsättningar. Lämplig litteratur för självstudier anvisas. Först sedan vederbörandes fallenhet för biblioteksarbetet och vunna kunskaper prövas av samtliga avdelningsföreståndare, förklaras provtjänstföringen godkänd – eller underkänd” (Kleberg 1950, s. 66).

Efter godkännandet kan eleven förordnas till amanuens. Dessutom fortsätter utbildningstiden därefter. Den nyblivna amanuensen är placerad som aspirant i den för statliga amanuensbefattningar gällande reglerade befordringsgången. I föreskriften understryks därför att aspiranten skulle ”i största möjliga utsträckning tjänstgöra vid olika avdelningar inom biblioteket för vinnande av allsidigast möjliga utbildning” (Kleberg 1950, s. 67).

Klebergs argument påminner om de två överbibliotekariernas remissvar om SVSF:s skrivelse, där föreningen begärt en central utbildning för specialbibliotekens personal i ett stort vetenskapligt bibliotek. Överbibliotekarierna visar förståelse för deras problem, men de, till skillnad från riksbibliotekarien, erbjuder inte att ordna sådana kurser och betonar dessutom ”att aspiranter till tjänster i universitetsbiblioteken framdeles liksom dittills borde få sin utbildning inom resp. bibliotek” (Holmberg 1948, s. 129).

Biblioteket och vi ägnar hela sin utgåva 1950 åt utbildningsfrågan. Det är klart att folkbibliotekarieutbildning eller snarare folkbibliotekssakkunnigas förslag om denna som står i centrum, men Holmberg lägger fram sitt bidrag ”De vetenskapliga specialbibliotekens utbildningsfråga”. Däremot är ingen representant för de vetenskapliga allmänbiblioteken närvarande (*Biblioteket och vi* 1950).

Gustaf Nilsson, som författade förslaget, börjar diskussion i tidskriften. Nilsson, senare ordförande av SAB:s styrelse och Linköpings stadsbibliotekarie, påpekar att folkbibliotekarieyrket var kvinnodominerat. Detta innebär att "bibliotekarieyrket haft särskilt svårt att locka de bästa bland akademikerna" (Nilsson 1950, s. 6). Han försvarar sitt förslag, tvärtemot SFF, för han tror att man behöver utbilda folk. Att locka akademiker med höjd lön löser inte det verkliga problemet, landets brist på högutbildad arbetskraft. Dessutom är sakkunnigas rekommendation en akut och provisorisk lösning.

Däremot kommer Karl Gustav Wirde, som verkar vara redaktör för denna volym, med vissa invändningar. Han delar i stort sett SFF:s åsikt. Vad som behövs är "en akademisk utbildning, som tar direkt sikte på folkbibliotekarieyrket och som leder fram till en bibliotekarieexamen motsvarande lärarnas magisterexamen" (Wirde 1950, s 14). Detta resonemang berör själva SFF:s existensberättigande. "Svenska folkbibliotekarieföreningens primära uppgift har varit att klargöra för ansvariga myndigheter, att folkbiblioteken fyller en funktion i samhället, som motsvarar skolornas, och att av bibliotekstjänstemännen kräves en teoretisk underbyggnad motsvarande lärarnas" (Wirde 1950, s 12). Han instämmer också med samordning av utbildningen av personal vid olika typer av bibliotek. Wirde har ändå viss förståelse till sakkunnigas förslag som en tillfällig åtgärd (Wirde 1950).

SFF:s yttrande över betänkandet (1950, s.5-7) är nästan identisk med Wirde.

Skall deras bokurval hållas vid en tillfredställande standar, skall allmänheten vidare i biblioteken erhålla kvalificerad vägledning och rådgivning vid litteraturvalet och bibliotekens handboksamlingar bli rätt utnyttjade som upplysningscentraler, måste hos den fackutbildade personalen förutsättas en bokkännedom, en allmän-orientering, en mognad och ett omdöme, som väl motsvarar nuvarande krav på inträdessökande till biblioteksskolan: akademisk examen eller motsvarande förutsättningar för deltagande i skolan. (SFF:s yttrande över betänkandet 1950, s. 7)

Styrelsen kräver därför

en ny allsidig och grundlig utredning av folkbibliotekspersonalens utbildningsfråga, varvid jämväl frågan om inrättande av bibliotekslinjer vid våra universitet och högskolor bör tas under provning liksom även en samordning av utbildningen för folkbibliotekarier och bibliotekarier vid de vetenskapliga biblioteken samt specialbiblioteken (industribiblioteken). Den av sakkunniga föreslagna utbildningsplanen kommer att vidga klyftan mellan folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken och försvåra samarbetet mellan bibliotek av olika typer. (SFF:s yttrande över betänkandet 1950, s. 7)

Holmberg beskriver återigen de vetenskapliga specialbibliotekens utbildningsfråga i *Biblioteket och vi* (Holmberg 1950). Bitvis är kommentaren snarlik som föredraget vid det femte biblioteksmötet som angetts ovan.

De vetenskapliga allmänbiblioteken kan utbilda sin personal för eget behov. Deras problem är att statsmakterna inte går med på att betala för att förstärka personalresurser. Industribiblioteken har också svårt med rekrytering av aspiranter, men företagen har det lättare att höja lönen efter kompetens. TLS anordnade en kort kurs och planerar att nyutbilda personal till industribiblioteken. Tanken är att öka biblioteksutbildad arbetskraft och minska konkurrensen om den befintliga mellan företagen (Holmberg 1950).

Däremot saknar specialbiblioteken de båda möjligheterna att locka aspiranter och utbilda sina aspiranter. S.k. KB kurser har hittills inte lett till tilltänkt resultat. Antalet sökande har

varit alldeles få och de brukar vara intresserade av humanistiska studier. Så en jämförelsevis stor del av de godkända eleverna har tagit anställning vid KB och andra humanistiska bibliotek (Holmberg 1950).

En kortare kurs borde räcka till biblioteksmässig skötsel av boksamlingar ”anknutna till universitets och högskoleinstitutioner m.fl. vetenskapliga institutioner”. Andra större specialbibliotek skulle anordna snabbkurser av samma art som industribibliotekariekurserna, liksom KTHB gjorde (Holmberg 1950).

Han står fast vid att utbildningsfrågan måste lösas tillsammans med lönefrågan. Att locka tillräckligt många aspiranter är grunden. Med samma tankegång tycker han att akademisk examen är viktig. ”Även om kunskaper, som betygsatts i en akademisk examen, icke äro direkt av behovet påkallade för ett visst slags bibliotekstjänst, så har denna examen sitt värde såsom kriterium på aspirantens intellektuella intresse och andliga spänst.” Han avslutar sin artikel så här: ”Oavsett bibliotekstyp böra samtliga elever vara människor med levande studiehåg och icke robotar” (Holmberg 1950, s 34).

Holmberg nämner inte något om specialämneskunskap som biblioteken specialiserar sig i. Detta kan bero på att han är medveten om att läsekretsen är folkbibliotekarier.

Björkbom nämner om bibliotekarieutbildning i sin artikel om katalogfråga vid de vetenskapliga biblioteken i *BBL* 1950. Han börjar med att det fanns två motsatta uppfattningar om katalogarbetets natur vid det sjätte nordiska biblioteksmötet. Han sammanfattar dessa uppfattningar ”i orden »vetenskap» och »fine art of cataloguing» å ena och »kontorsteknik» å den andra sidan” (Björkbom 1950, s. 287).

Applicerandet av termen »kontorsteknik» på katalogiseringen har väckt upprörda känslor i vida bibliotekskretsar och har på många håll uppfattats som ett sacrilegium. Det finns fortfarande bibliotekarier, som stava katalogisering med stort K och som anse katalogiseringen som bibliotekskunskapens quinta essentia. (Björkbom 1950, s. 287)

Han tar det senares parti och argumenterar för att katalogiseringen är ”kanske mer än flera andra ett lämpligt föremål för rationalisering” (Björkbom 1950, s. 287). ”Den biblioteksutbildning, det därvid är fråga om, är huvudsakligen av kontorsteknisk natur” (Björkbom 1950, s. 287).

Är katalogarbetet av sådan natur att det bör anförtros åt den vetenskapligt utbildade bibliotekspersonalen eller åt den endast biblioteksutbildade? Med vetenskapligt utbildad personal menas då icke endast sådan som har en högre akademisk examen (fil. lic. eller fil. dr) och följaktligen är kompetent att vara bibliotekarie i ett vetenskapligt bibliotek, utan även sådan som endast har lägre akademisk examen. Den biblioteksutbildning det här är fråga om, kan icke behöva förutsätta högre grundläggande utbildning än studentexamen. (Björkbom 1950, s. 288)

”För en detaljerad klassificering, sådan som man finner i de vetenskapliga biblioteken i utlandet, men som i Sverige näppeligen torde förekomma annat än i de tekniska högskolebiblioteken, fordras ingående kunskap om det klassifikationssystem som användes samt dessutom i vissa fall även fackkunskaper.” (Björkbom 1950, s. 287)

I varje fall kan naturligtvis klassificeringen aldrig kunna räknas till de kontorstekniska arbetsmomenten. Huruvida sedan en högre akademiska examen skulle utgöra en nödvändig förutsättning för klassifikativen även för sådana ämnen, som ligga utanför vederbörandes eget ämnesområde är osäkert. Visst bistånd från fackmän torde alltid vara nödvändigt vid svårare frågor. Klassificeringen är emellertid en sådan speciell uppgift, som organisatoriskt med fördel kan

utskiljas från själva katalogiseringen, även om den faller under katalogavdelningens domvärjo. (Björkbom 1950, s. 288)

Katalogiseringen kräver ”större kunskaper om bibliografiska system, om uppslagsverk m.m.” och

i många fall vidsträcktare – om också icke djupare – språkkunskaper än vad man bör kunna förutsätta av den endast biblioteksutbildade biträdespersonalen. Dessutom måste man väl säga, att den högre akademiska utbildning, som erfordras för att bli bibliotekarie, i sin nuvarande form heller icke ger någon som helst garanti att bibliotekarierna skulle ha större förutsättningar just för detta slags arbete. (Björkbom 1950, s. 289)

Han kommer inte med något förslag om utbildning här. Rationalisering av katalogiseringen kan få ned kostnaderna, ”samtidigt som den vetenskapligt utbildade personalen kan avlastas ett arbete för vilket den å ena sidan är överkvalificerad, å andra sidan icke speciellt utbildad” (Björkbom 1950, s. 289). Vad förutsättningarna för yrket kommer han att ta upp senare 1959. Kanske kan man se denna artikel en liten protest mot Kleberg.

Möhlenbrock tar också upp rationalisering av bibliotekens arbetsorganisation och utbildningsfrågan. I samband med organisationsundersökningar nämner Möhlenbrock att det är ”rätt förbluffande, att frågan om bibliotekens rationella arbetsordning så sent förts upp på dagordningen” vid SAB:s årsmöte 1956 (Möhlenbrock 1956, s. 513).

Hans argument är att rationalisering skulle innebära införandet av arbetsförenkling med hjälp av teknik och arbetsfördelning så att differentierade personalkategorier med rätt kvalifikation och utbildning skulle sköta rätt arbetsuppgift. ”Båda dessa processer har sedan länge kommit till användning inom industrien och affärlivet och vi gjorde klokt i att mer än hittills studera motsvarande problem inom dessa sidor av samhällslivet för att dra lärdom av de resultat som nåtts, såväl positiva som negativa” (Möhlenbrock 1956, s. 514). Han menar vad ”som alltså i första hand erfordras inom svenskt biblioteksväsen idag är en mentalitetsförändring” (Möhlenbrock 1956, s. 513). ”Rationaliseringen skall – det bör ännu en gång understrykas – leda till kvalitetsförbättring av vårt arbete” (Möhlenbrock 1956, s. 517).

Efter Björkboms artikel 1950, tas inte utbildningsfrågan för de vetenskapliga biblioteken upp tills att SAB:s utbildningskommitté lägger fram sitt förslag. Att inrätta en centraliserad yrkesutbildning även för bibliotekarier vid de vetenskapliga biblioteken mottas i stort sett positivt, fast det finns olika uppfattningar om hur. Det kommer att dröja ungefär 15 år tills den förverkligas. Kommitténs förslag diskuteras vid SAB:s årsmöte 1956, men inget beslut fattas (Utbildningsfrågan 1956, s. 589-621). I *BBL* råder total tystnad om förslaget, förutom själva förslaget och diskussionen på årsmötet publiceras.

Att den föreslagna utbildning är avsedd för ”såväl bibliotekarier och biblioteksassistenter amanuenser vid folkbiblioteken som bibliotekarier och amanuenser vid de vetenskapliga biblioteken”, fast ”den torde även i tillämpliga delar vara användbar för vissa assistenter vid de vetenskapliga biblioteken” är ganska intressant (Utbildningsfrågan 1956, s. 589). På folkbiblioteken vill man att biblioteksassistenter också ska ha samma kunskap som de högre kategorierna.

I denna skrivelse används ordet biblioteksteknik och kommittén anser när det gäller vetenskapliga allmänbibliotek att

med hänsyn till att den fortlöpande rationaliseringen, varigenom de enklare arbetsuppgifterna successivt överflyttas till biträdespersonal i olika grader, ställer allt större krav på amanuens- och bibliotekariepersonalens bibliotekstekniska skicklighet. En grundligare biblioteksteknisk utbildning av aspiranter till dessa befattningar har därför visat sig alltmera önskvärd. (Utbildningsfrågan 1956, s. 602)

Det framkommer inte vad man menar med biblioteksteknik, men i denna ingår tydligen de högre yrkeskategoriernas uppgifter, och sägs gälla både de vetenskapliga allmän- och specialbiblioteken (Utbildningsfrågan 1956, s. 602).

Av argumenten som framförts vid SAB:s års möte 1956 är många kritiska mot förslaget och menar att de egentligen gäller folkbiblioteken. Med tanke på att få representanter från de vetenskapliga biblioteken brukar vara närvarande, är det inte konstigt. Kritiken gäller bl.a. att deltidsanställda bibliotekariernas utbildning uteslöts och att nuvarande utbildning för folkbibliotekarier uttunnats (Utbildningsfrågan 1956, s. 619-621).

Gierow motiverar kommitténs förslag om fria examenskombinationer med ”ett fixerande av ämneskombinationerna kunde innebära ett framskjutande av humaniora på bekostnad av naturvetenskaperna, vilka sistnämnda ämnen vore betydelsefulla inte minst för folkbiblioteken” (Utbildningsfrågan 1956, s. 620).

Willers går inte in i saktidsskussionen och hävdar att förslaget skulle lämnas på snabbremiss till SFF, SBS och SVSF och att därefter skulle ärendet överlämnas SAB:s styrelse för vidare handläggning. Willers avslutar sitt uttalande så här: ”Inom de vetenskapliga biblioteken fanns en livlig förhoppning att få till stånd en gemensam utbildning, men en sådan borde icke köpas till priset av vissa under diskussionen framförda synpunkter” (Utbildningsfrågan 1956, s. 620). Willers förslag bli godkänt vid mötet (Utbildningsfrågan 1956, s. 621).

Kleberg som har lämnat sitt remissvar i egenskap som överbibliotekarie vid UUB är positiv till centralisering av biblioteksutbildning som är gemensam för olika typer av bibliotek, fast han underströk att universitetsbibliotek måste få behålla möjligheten att utbilda sin personal (SOU 1969:37, s. 46f.). Man kan säga att han, inte helt, har ändrat sin uppfattning om biblioteksutbildning.

Björkbom lägger fram en artikel om biblioteksvetenskap i *Biblioteksbladet* 1959 (Björkbom 1959, s. 742-747). Enligt Björkbom var detta för historiskt inriktat och speglade ”biblioteksmannens inställning till yrket vid denna tid, åtminstone Tyskland” (Björkbom 1959, s. 742). Bibliotekarien uppträdde där i första hand som ”bokvårdare för arkivala och museala boksamlingar” (Björkbom 1959, s. 742). Det vetenskapliga biblioteksväsendet kände inte då några grundläggande principiella problem. Där var grundprincipen att man samlade böcker och att varje bok var värd att bevaras. Allting måste bevaras för framtida forskning. (Björkbom 1959, s. 742f.).

Han påstår därför att ”någon vetenskap i betydelsen systematiskt vetande kunde detta konglomerat av olika forskningsuppgifter inte utgöra” (Björkbom 1959, s. 742). ”Man måste alltså betrakta biblioteksvetenskapen som ett numera föråldrat begrepp utan aktuell betydelse. I stället finns just nu ett mycket starkt intresse för en verklig biblioteksforskning” (Björkbom 1959, s. 742).

”En ny epok har emellertid nu börjat, egentligen den första viktiga epoken i bibliotekens långa historia och den kännetecknas just av att problemställningar kommit upp som berör själva biblioteksväsendet överhuvudtaget” (Björkbom 1959, s. 743). Nya problem som ställts är service för dagens klienter och lönsamhetskrav. Dessa problem tas upp av folkbiblioteken och specialbiblioteken, för sådana bibliotek arbetar för vissa konkreta mål och är tvungna lösa dessa på nytt sätt. ”Den våldsamma utvecklingen av den vetenskapliga litteraturen har ställt biblioteken inför alldeles speciella problem” (Björkbom 1959, s. 743). Både organisatoriska åtgärder och de moderna tekniska hjälpmedlen behövs för att hantera de nya problemen. Nya bibliografiska arbetsmetoder och mekaniska hjälpmedel för litteraturundersökningen håller på att utarbetas, särskilt i USA. Där ges stora bidrag till forskningen i dokumentation, särskilt tekniska sådan.

Biblioteksvetenskap fordrar, som all modern vetenskap, pengar. I Europa har den därför hittills bedrivits huvudsakligen som specialundersökningar för vissa ändamål som t.ex. organisationsundersökningarna vid universitetsbiblioteken och stadsbiblioteken i Sverige. I Amerika har man emellertid helt nyligen insett betydelsen av rent principiella undersökningar...I Amerika grundades 1956 ett Council of Library Resources, ett slags biblioteksvetenskaplig forskningsråd, som från Ford Foundation erhöll inte mindre än 5.000.000 dollars för att understödja biblioteksvetenskaplig forskning. Council gör själv inga forskningar men lämnar medel till bibliotek och andra institutioner, som åtager sig utföra vissa forskningar. (Björkbom 1959, s. 745.)

Dokumentationen har tagit upp ett av bibliotekens problem, nämligen om forskarnas inställning till och användning av bibliografiska hjälpmedel. Att frågan först nu tas det upp beror på att forskare förr visste vad de ville ha. Biblioteksväsendet självt är ”på väg att scientificeras”, vilket innebär ”bland annat att man söker ge problemen en sådan form, att det kan angripas med matematiska och statistiska metoder” (Björkbom 1959, s. 744). Björkbom anser att biblioteksvetenskap är något som skulle kunna ”ge några bestämdare riktlinjer för det praktiska biblioteksarbete”(Björkbom 1959, s. 746).

Han tar upp utbildningsproblem som det ”sista ledet i denna kedja av forskningsuppgifter”(Björkbom 1959, s. 746). ”Bibliotekarien är nämligen, hur mycket än arbetsmomenten mekaniseras och automatiseras, den viktigaste faktorn” (Björkbom 1959, s. 746). I och med att biblioteksyrket är ”service-yrke utan någon annan motsvarighet i det moderna livet”, finns det ”en viss personlighetstyp som har bättre förutsättningar än andra för detta yrke alldeles bortsett från den utbildning man ger”(Björkbom 1959, s. 746).

Frågan om företagsbibliotekarier behöver specialfackutbildning ställs i *TD*. Biblioteksutbildning i andra länder, framförallt USA presenteras och diskuteras i några artiklar. Engel konstaterar i sin artikel om utbildning av företagsbibliotekarier att man i stort sett hade samma svårigheter i USA som i Sverige och ställer frågan om företagsbibliotekarien skulle ”utom biblioteksutbildning även genomgå specialfackutbildning?” (Engel 1950, s. 56). Engel tar särskilt upp referatverksamheten och för den skull vill han se ämnesspecifikkunskap hos en företagsbibliotekarie. ”En företagsbibliotekarie med fackkunskap (ej special expertis) inom företagets ämnesområde inte bara skall behärska facklitteraturer utan även kunna skriva korta referat eller åtminstone referenser”(Engel 1950, s. 57).

En annan skribent, K. E. Olsoni, bibliotekarie på Statens Tekniska Forskningsanstalt, använder ett lite rakare uttryck.

...våra [europeiska] egna biblioteksutbildningsproblem i högsta grad är olösta och i stort utsträckning ännu befinner sig på 1800-talsnivå. Men tack vare vår synnerligen höga akademiska standard har vi stora möjligheter att anpassa den akademiska utbildningen till biblioteks- och dokumentationsutbildningen och sålunda göra en lycklig korsning av amerikanskt och europeiskt, praktiskt och teoretiska, på detta område. (Olsoni 1951, s 14)

En amerikansk bibliotekarie har en god utbildning i katalogisering, klassificering och biblioteksorganisation, är svag i språk och vetenskaplig allmänbildning. Han är svag i bibliotekshistoria och lärdomshistoria men välutbildad i referensarbete, han ger en utmärkt service och vet att kunden alltid har rätt. (Olsoni 1951, s. 16)

”På specialbibliotekens område är ju kraven på grundlig skolning inte enbart i bibliotekskunskap utan även i något specialämne berättigade... Specialbibliotekarien arbetar ju ofta «enmansbibliotek» och måste besitta en god allmänbildning för att klara sin uppgift”(Olsoni 1951, s. 15).

De amerikanska utbildningar som beskrivs förutsätter att ett företags- eller specialbibliotek har en bibliotekarie, eller bibliotekschef som under sig har flera ämnesexperter. Detta passar inte i den svenska verkligheten. På det sättet kan diskussioner om företagsbibliotekarieutbildning läsas snarare som kritik mot biblioteksutbildningen i Sverige. Företagsbiblioteken i Sverige var dessutom inte särskilt prioriterade inom företagen. När ekonomin sviker, blir de mål för sparprogram (Ledarartikeln 1957, s. 25).

Medan specialbiblioteken understryker service för kunder, verkar folkbiblioteken ha haft en annan bild av saken. Ståhlgren i sin artikel om den interurbana låneverksamheten i *Biblioteket och vi* menar att kunderna inte skulle besvara serviceorganet bibliotek. Utlånarbiblioteken (de vetenskapliga biblioteken) har olika regler, då måste låntagarbiblioteken (folkbiblioteken) kontrollera och följa dessa. Hon kunde lika gärna ha föreslagit att utlånarbiblioteken skulle skapa en gemensam format, även om hon tycker att de vetenskapliga biblioteken har svårt att förändras. Att bli ”oklanderliga och lättsamma låntagare” (Ståhlgren 1951, s. 29) betraktas som ett sätt att få låneverksamheten flyta.

Denna syn på låntagare problematiseras inom folkbiblioteken också, fast detta äger rum i samband med en studieresa till USA. I sin artikel ”Bibliotek för låntagarna – eller för bibliotekarierna?” ställer hon frågan inspirerad av sitt studiebesök på ett folkbibliotek i USA. Man behöver inte gå så långt som det amerikanska biblioteket har gjort, tycker hon, men ”diskussion befrämjar ofta framsteg” (Renborg 1955, s. 13)

I *Tidskrift för dokumentation* förekommer diskussioner om skillnader mellan de vetenskapliga specialbiblioteken och företagsbiblioteken. Det är när Björkbom förespråkar ett nytt begrepp om aktiv dokumentation, som det uppstår en sådan. Björkbom definierar aktiv dokumentation som ”att man till forskare och forskningsinstitutioner utan anmodan distribuerar sådana bibliografiska upplysningar och sådan litteratur, som man anser bör vara av intresse för dem” (Björkbom 1954, s. 25). Den passiva dokumentationen skulle ”innebära, att man utsänder bibliografiska uppgifter och litteratur endast när det föreligger en mer eller mindre specialiserad begäran därom” (Björkbom 1954, s. 25). Därför skulle man kunna förstå den passiva dokumentationen som

den dokumentation, som ordnar, registrerar och tillhandahåller de vetenskapliga dokumenten i den form i vilken de faktiskt föreligger, medan den aktiva dokumentationen skulle ha till uppgift att påverka producenterna av den vetenskapliga litteraturen att publicera dem i en sådan form att dokumentationen så vitt möjligt underlättas. (Björkbom 1954, s. 25)

Med andra ord har den aktiva dokumentationen med standardisering att göra (Björkbom 1954, s. 25).

Björkbom får lite respons. Osvald Säfström, bibliotekarie på AB Stockholms Bryggerier, menar att många tror att aktiv och passiv dokumentation präglar skillnaden mellan företagsbiblioteken och de offentliga, men så är inte fallet även om ”företagsbiblioteken har bättre och rikligare *tillfällen* att bedriva aktiv dokumentation än de offentliga” (Säfström 1954, s. 53). Aktiv dokumentation åstadkommer att

kunden får mersmak och ifråga om litteraturbevakningen känner sig utsatt för en alldeles speciell omvårdnad: för sina löpande arbetsuppgifter - vare sig det nu är fråga om forskning eller drift - får han icke blott sin nödvändiga föda, utan även, och framförallt stimulans och lust att leva, den stimulans till nya uppslag och idéer... (Säfström 1954, s. 53)

Säfström menar väl att de offentliga biblioteken skulle skärpa sig utan att åberopa skillnaden mellan dem och företagsbiblioteken.

Engel uttalar sig också i frågan. ”Begrepp som dokumentation och litteraturtjänst användas med ytterst varierande innebörd. De som sysslar med detta arbete kallas bibliotekarie, dokumentalister och litteraturingenjör, utan någon klar gränsdragning” (Engel 1954, s. 54). Ändå skiljde han ut ”det speciella arbetssätt, som är karakteristiskt för företagsbiblioteken och som är deras livsluft och raison d’être” (Engel 1954, s. 54). Det är aktiv litteraturtjänst, d.v.s. ”att samla, ordna och distribuera litteraturmaterial på rätt sätt, nämligen så, att det snabbast når alla dem, som kan eller bör utnyttja det till företagets bästa”, för biblioteket inte är självändamål i ett företag (Engel 1954, s. 54).

Han vänder på bilden av ämneskunskap hos litteraturtjänst, för han menar att personalen i företagsbiblioteken kan ”skaffa sig en god specialkänedom om litteraturen inom företagets intressesfär, som ett stort bibliotek med ett flertal intresseområden knappast kan ha” (Engel 1954, s. 54).

Företagsbibliotekarien –oberoende av om han är biblioteksskolad eller äger teknisk, naturvetenskaplig eller annan fackutbildning – Måste arbeta på ett alldeles speciellt sätt, som skiljer sig från det som man vanligen menar med biblioteksarbete. Han måste ha en ingående kännedom om företagets tillverkning, forskning, informationsbehov, intresseområden och framtidsplaner för att kunna fylla sin uppgift. (Engel 1954, s. 54)

Om bibliotekarieutbildning betraktas som nödvändig för företags- och andra specialbiblioteksarbete är inte helt klart. Många skribenter använder inte titeln bibliotekarie, men ingenjörstitel förekommer ganska ofta. Dessutom kan meningarna ha skiftat under tiden. Den nordiska utbildningskommitténs rapport väcker viss diskussion på TD 1960. Hans Olav Brynhildsen, ingenjör i Svenska Cellulosa Aktiebolaget, vill tydligt skilja på bibliotekarier och litteraturingenjörer. Litteraturingenjörer skulle inte vara ”sådana som inte duger som tekniker och därför måste hitta på något annat” (Brynhildsen 1960, s. 1).

Vad som är mycket viktigt för en litteraturingenjör av denna kategori att känna till är bibliografier, referatorgan, dokumentationscentraler, informationsorgan och biblioteksväsendets organisation. Inte bara allmänna sådana organ utan sådana speciella som har intresse för det aktuella facket han är verksam inom. (Brynhildsen 1960, s. 1)

Rekrytering av rätta personer är som hos andra typer av bibliotek angeläget.

Genom propaganda byggd på saklig information om litteraturens möjligheter att effektivt bidra till den tekniska utvecklingen, genom att påpeka det värdefulla och meriterande i att som heltidssysselsättning ha till uppgift att följa utvecklingen inom sitt eget fack skall man kunna nå ingenjörer av hög klass, som skulle kunna göra en insats som litteraturforskare och därmed fylla ett industriellt behov. (Brynhildsen 1960, s. 1)

”Någon ny typ av bibliotekarier tror jag det är lönlöst att försöka rekrytera genom ingenjörskåren. Det är dömt att misslyckas på förhand, därför att en tekniker i regel vill vara tekniker” (Brynhildsen 1960, s. 1f.). ”Intet ont om katalogisering och allt annat mycket viktigt och avancerat biblioteksarbete, men något ingenjörarbete är det i alla händelser inte” (Brynhildsen 1960, s. 2). Han föreslår vidare att uppdelna TSL i en sektion för bibliotekarier och en för tekniker och dokumentalister. Dessa yrkeskategorier har många gemensamma problem men man skulle få större utbyte om man kunde koncentrera problemen inför en väl definierad yrkeskategori (Brynhildsen 1960, s. 2).

Engel tycker att Brynhildsen har missuppfattat honom och själv definierar ha litteraturingenjör som ”först och främst fackman inom något av de för vår industri viktigaste teknisk-naturvetenskapliga fackområdena, ingenjör eller akademiker” (Engel 1960, s. 2). ”Han anlitar själv bibliotekets tjänster och kan å sin sida anlitas av biblioteket för rådfrågning i fackliga frågor t.ex. vid inköp och klassifikation. Han sysslar däremot inte själv med litteraturens accession, lånerörelsen och kundtjänsten på biblioteket”(Engel 1960, s. 2).

Björkbom tycker också att litteraturingenjör måste vara ”en *kvalificerad biblioteksnyttjare*” (Gennmäld 1960, s. 3). Efter Engel och Björkboms genmäle säger Brynhildsen så här. ”Jag vill dock varna mot att man vid utbildningen av litteraturingenjörer lägger för stor vikt vid katalogiseringsfrågor och rena bibliotekspekitieser” (Björkbom 1960b, s. 3). Han avslutar denna diskussion med ”vi får inte heller glömma att biblioteken endast utgör en av de många informationskällor, som en litteratur- eller informationsingenjör har att ösa ur” (Brynhildsen 1960, s. 3).

7. 3. Avslutande avsnitt

Många folkbibliotekarier såg på frågan om bibliotekarietkompetens i professionaliseringens sammanhang, d.v.s. som att höja folkbibliotekariens yrkesstatus. Trots att bristen av bibliotekarier var påtaglig och att någon akut åtgärd utlystes, accepterade de inte något som skulle leda till sänkning av folkbibliotekariernas status.

De vetenskapliga bibliotekens bestämda inställning för licentiatexamen som det lägsta kravet motiveras däremot ofta inte för att hålla lönenivån uppe, snarare för att ge intellektuell kvalifikation. Detta var särskilt tydligt vid de vetenskapliga allmänbiblioteken, som Kapitel 3 har antytt. Jag vill tolka detta som att behålla den traditionella, humanistiska bibliotekarietkulturen. För licentiatexamen som behandlades var uteslutande sådan som avlades vid någon av de fyra traditionella fakulteterna, vilket innebär att t.ex. ingenjörerna och teknikerna var utestängda från bibliotekarietyrket vid de vetenskapliga allmänbiblioteken.

Detta trots att universitetet 1957 indelades i nio fakulteter med nya naturvetenskapliga och tekniska. I och med att de allmänbiblioteken stod för de vetenskapliga specialbibliotekens rekryteringsbas, var de systematiskt utestängda från de vetenskapliga biblioteken. Detta

förändras vid 1960 när universitetskanslerns föreskrift för anställning som bibliotekarie och amanuens ändrades de fyra till ”någon av universitetens fakultet”.

Denna syn på utbildningsfrågan förklarar delvis varför de vetenskapliga allmänbiblioteken var måttligt intresserade av bibliotekskunskap. Samtidigt att lägga bibliotekskunskap som ett akademiskt ämne inom den filosofiska fakulteten innebär att fastställa dess humanistiska karaktär, troligen lärodomshistorias betydelse i denna. När det gäller nya arbetssätt och mentalitet inom biblioteksväsendet, föreslogs de av från folk- och specialbiblioteken, som också påpekades i diskussionerna. Det berodde säkert dels på avståndet mellan samhället och de vetenskapliga allmänbiblioteken och dels på den humanistiska kulturen..

Rationalisering och modernisering av biblioteksarbete på högre nivåer, som klassificering, verkade vara något som flesta humanistiska bibliotekarier hade svårt att acceptera. Betydelse av specialämneskunskap var också något sådant. Det var fortfarande humanistisk allmänbildning som gällde för humanistiska bibliotekarier. Företagsbiblioteken var ganska missnöjda mot de offentliga biblioteken på olika sätt, men deras missnöje kan sammanfattas som protest av naturvetare och tekniker mot dittills dominerande humanister.

8. Slutdiskussion

8. 1. Sammanfattande diskussion

I det avslutande avsnittet försöker jag svara på frågeställningarna medan jag sammanfattar analysresultaten.

1. Vad krävde staten av det vetenskapliga biblioteksväsendet?

Genom att se hur statsmakterna behandlade olika utredningar, förstår man tydligt att staten av ett statsfinansiellt skäl ställde rationaliseringskrav på de svenska offentliga biblioteken. Inspiration till rationalisering kunde ganska ofta komma från näringslivet. Det är nog så att ekonomisk lönsamhet intog en central plats i samhället.

När universitetsorganisationen hade utvidgats, förstod biblioteken att nya behov, nya sorters krav på service ställdes. Samtidigt måste biblioteken hantera explosionen av vetenskaplig litteratur. Här antar jag att det vetenskapliga biblioteksväsendet tänkte att det behövde utöka sin verksamhet mest inom ramen, eventuellt även i viss utsträckning ändra ramen, i det här sammanhanget bibliotekens arbetssätt, men de ville inte ändra hela ramen och minst av allt innehållet, och då menar jag bibliotekens uppgifter och i förlängningen den humanistiska kulturens hegemoni.

Biblioteken begärde av statsmakterna att få ökade resurser, särskilt inom personalförstärkning. Staten svarade inte på begäran, i stället krävde den att biblioteken skulle rationalisera sin organisation. När statens organisationsnämnd lade fram förslagen som inte riktigt överensstämde med överbibliotekarierna men ändå ansåg att omfattande resursökning behövdes, skickades utredningsresultaten till statskontoret, en annan rationaliseringsinstitution, för remiss. Först efter statskontorets bifall till utredningarna, gick statsmakterna med på ökning av resurserna. Denna process kan jämföras med hur snabbt tjänsteindragningen i samband med centralkatalogiseringen beslutades.

Ville staten ändra innehållet för de vetenskapliga biblioteken? Kanske det, men problemet är att staten inte förstod vilken sorters förändring av innehållet och inte heller av ramen som krävdes, och att staten inte heller visste vad innehållet var. Vad statsmakterna ville var att forskningsbiblioteken skulle klara av sina uppgifter utan att öka utgifterna.

När det gäller de vetenskapliga specialbiblioteken, var de troligen mer medvetna om behovet att ändra ramen och innehållet, d.v.s. den dolda och samtidigt rådande biblioteksideologin.

2. Hur tänkte det vetenskapliga biblioteksväsendet svara på de nya tidens krav under statens villkor?

I avsaknaden av resurser såg biblioteksväsendet möjligheten att klara sina uppgifter, d.v.s. samla, bevara och tillgängliggöra litteratur, genom "sambiblioteket". Den interurbana låneverksamheten och arbetsfördelningen var grunden till ett fungerande sambibliotek. Jag antar att strukturen av sambiblioteket var ramen för det svenska biblioteksväsendet. Vad var innehållet i så fall? Det kan vara arbetssätt, mentalitet eller inställning hos biblioteken, d.v.s. bibliotekspersonalen, framförallt bibliotekarierna. De är sådant som jag vill kalla biblioteksideologi. Redan under 1950-talet blev en av bibliotekens huvuduppgifter, att samla, rättare sagt, äga all litteratur, problem för enstaka bibliotek. Samtidigt blev tillgängliggörande av litteratur allt viktigare. De som förespråkade reformer inom de vetenskapliga biblioteken

verkar ha utgått från denna innehålls- eller ideologiförändring. Samtidigt avslöjade dessa reformförslag den outtalade humanistiska kulturen/ideologin i biblioteksväsendet.

Willers försökte bygga ett sambibliotek med KB, nationalbiblioteket på toppen. I hans sambiblioteksplan var den viktigaste formen av arbetsfördelning att centralisera det svenska biblioteksväsendet med KB, särskilt BI, längst upp. Specialiseringen bestod för sambibliotekets olika avdelningar, d.v.s. de enstaka biblioteken, att de tilldelades olika uppgifter. Rationaliseringskrav från statsmakterna innebar, tror jag, för Willers en möjlighet att bygga upp ett nytt nationellt hierarkiskt bibliotekssystem. Den nationella enheten var därför absolut för Willers. Samtidigt var han inte intresserad av konkreta sakfrågor som val av överbibliotekarie vid LUB och SAB:s utbildningsförslag.

Willers omorganisering av KB gick smidigt för hans bild av KB som förnämsta bibliotek passade troligen bra med de flesta av de anställda. Willers lyckades ganska bra med att skapa hos UB ett beroendeförhållande gentemot KB genom att rationalisera bort några av deras uppgifter till KB (CK) och senare på 1960-talet styra vetenskapliga biblioteksrådet. Riksdagsbiblioteket riskerade att definitivt förlora sin möjlighet att axla en del av nationalbibliotekets funktion.

Att få en ny uppgift innebar att få resurser för den. Inrättandet av CK och omorganisationen av riksdagsbiblioteket förstärktes KB:s roll och försäkrade dess resurser. Detta kan ha berott på att KB hade mycket lättare att bli hört av statsmakterna än UB. Det kan ha hjälpt med personliga kontakter också.

Jag tror inte att Willers såg företagsbiblioteken i sitt "sambibliotek". Hans ointresse för de stora internationella samarbetsorganen kan vara tecken på att han endast avsåg en nationell enhet där statsmakterna hade absolut styrmakt. Samtidigt verkade det vara en allmän företeelse hos de offentliga biblioteken förutom de vetenskapliga specialbiblioteken att inte anse företagsbiblioteken som en del av det svenska biblioteksväsendet. Willers senare uttalande om folkbibliotekens lånecentral kan också ses på det sättet, om han då ansåg att folkbiblioteken skulle ingå i kommunernas ansvar. Kanske insåg han att staten inte tänker ta ansvar p.g.a. bristande resurser eller någon annan anledning.

Man kan se olika aspekter av Willers; i och med att han försökte fastställa det humanistiska Kungl. bibliotekets hegemoni, ville han förstärka den outtalade men rådande humanistiska biblioteksideologin. Samtidigt ville han ändra det lösa och mellan de allmänna vetenskapliga biblioteken ganska jämlika förhållandet. Hans specialiseringsidé kunde jämställa de andra traditionella humanistiska biblioteken med de vetenskapliga specialbiblioteken.

Björkbom, troligen liksom Kleberg, såg sambiblioteket snarare som summeringen av intimt samarbete mellan enstaka bibliotek. Därför var det specialiseringen som ansågs vara den väsentliga arbetsfördelningsformen. Specialiseringen var ett sätt att bidra till hela svenska, eventuellt nordiska sambiblioteket. Björkbom och Kleberg var aktiva i internationellt samarbete, troligen beroende på deras arbetsuppgifter. I områden teknik och naturvetenskapen var internationellt samarbete och omgivningsbevakning väldigt viktiga. Lika så hade universitetsbiblioteken haft internationellt samarbete som t.ex. utbyte av avhandlingar, då enstaka forskningsbibliotek ofta ingick i avtal. Därför kunde den nationella enheten kanske anses vara en av möjliga samarbetsramar.

Björkbom hade dock ett annat perspektiv än Kleberg när det gällde biblioteksväsendet. Björkbom ansåg att både folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken, inte bara de allmänna, utan specialbiblioteken utgjorde det svenska sambiblioteket. Det svenska sambiblioteket skulle uppfylla ett nationellt behov, därför kom även företagsbiblioteken in i bilden, kanske inte som en del av själva biblioteksväsendet, men som klient eller en väsentlig del av det nationella behovet. Björkbom ville förändra den humanistiska kulturens absoluta hegemoni och höja de naturvetenskapliga/tekniska specialbiblioteken och kulturens status inom det svenska biblioteksväsendet.

För Kleberg betydde nationellt behov mer ren forskning vid universiteten. De vetenskapliga specialbiblioteken var nog inte tillräckligt vetenskapliga. Därför begränsades hans samarbetsplan och stannade inom universitetsbiblioteken, även om den omfattade nordiska sådana. Egentligen skall man kanske inte tala om ideologiförändring när det gäller Kleberg. Det var snarare ett sätt att förtydliggöra eller utveckla den rådande biblioteksideologi mer generellt.

Ottervik försökte förena det svenska biblioteksväsendet genom att införa gemensamma moment som klassifikationssystem och biblioteksutbildning. I och med att hans huvudområde var SAB, var det viktigt att skapa ett nationellt enat system för hela svenska biblioteksväsendet, för både folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken. Om han hade blivit utnämnd till riksbibliotekarie, kunde han ha haft samma mål som Willers, tror jag. Det är meningslöst att spekulera nu, men jag undrar ändå om det fanns ett samband mellan centraliseringen av det svenska biblioteksväsendet och den socialdemokratiska ideologin. Medan man försökte skapa närmare samarbete inom och utanför det svenska biblioteksväsendet, vidtog de vetenskapliga allmänbiblioteken åtgärder för att svara på nya krav från forskning och undervisning. Inrättanden av kurslitteraturbiblioteken och förlängda öppettider kan ses som en del av försöken.

Dessutom accepterade Kleberg, som hade avvisat centraliserad utbildning för bibliotekarier vid de vetenskapliga biblioteken, förslaget om gemensam bibliotekarieutbildning med viss reservation. Detta, innebar att alla de tre överbibliotekarierna accepterade idén om en centraliserad gemensam bibliotekarieutbildning. Man kan tolka detta som att de ansåg denna vara ett sätt att spara egna resurser för personalutbildning. I så fall vill jag säga att de vetenskapliga biblioteken verkligen försökte svara på olika krav. Samtidigt togs inte speciallämneskunskap upp i sammanhanget.

I detta sammanhang kan man nämna om folkbiblioteksväsendets utveckling. Detta kunde också hota de allmänna vetenskapliga bibliotekens hegemoni.

Den nya teknikens intåg märktes ändå i biblioteksarbetet. Förr talades det om tekniken i bibliotekssammanhang som kontorsteknik med en nedsättande ton. Det hade varit sysselsättning för "kontorsdamer", d.v.s. biblioteksassistent- och biträdespersonal och för att få sådan anställning fordrades inte akademisk examen. I verkligheten hade de flesta akademisk examen, till och med licentiatexamen förekom inte sällan.

Den nya tekniken ansågs mer positiv än förr. Denna öppnade en ny tid för biblioteken att samarbeta på helt annat sätt än förr. Dessutom fick assistent- och biträdespersonal vanligtvis syssla med överkvalificerade arbetsuppgifter. Det var nog därför man började tycka att en del "kontorsteknik" och de som sysslade med den skulle uppskattas högre. Dessutom talades det tydligt om att "biblioteksteknik" var ett viktigt område för bibliotekarier och amanuenser vid de vetenskapliga allmänbiblioteken. Jag tror att den allmänt positiva inställningen till teknik i

det svenska samhället började påverka det humanistiska biblioteksväsendet också, även om det var svårt att acceptera datoriseringen av bibliografiskt arbete under 1960-talet.

Samtidigt var försvarsinstinkten hos de allmänt vetenskapliga biblioteken påtaglig gentemot naturvetenskap och teknik. De både UB verkade hålla ihop, oftast mot KB, men egentligen mot de vetenskapliga specialbiblioteken också genom att inte nämna dem. Om KB hotade UB:s status i de traditionella bibliotekens arena, visade specialbiblioteken nytänkande som bättre passade de nya krav som ställdes på biblioteksväsendet. Klebergs inställning mot de vetenskapliga specialbiblioteken t.ex. kan ha berott på att han, som representant för de humanistiska biblioteken, kände sig hotad av naturvetenskapens och teknikens framgång. Samtidigt betraktades de vetenskapliga specialbiblioteken som inte tillräckligt vetenskapliga.

Det naturvetenskapliga kulturens utveckling i samhället och den akademiska världen och till viss utsträckning inom det svenska biblioteksväsendet hotade den humanistiska kulturens hegemoni i biblioteksväsendet. De vetenskapliga humanistiska bibliotekarierna försökte bekämpa detta och på det sätt tydliggjordes den outtalade humanistiska ideologin.

8. 2. Slutord

Att 1960-talet blev en snabb förändringsperiod för det svenska biblioteksväsendet beror, antar jag, på att man blev mer och mer medveten att innehållet höll på förändras under 1950-talet. Det förekom några förslag men det blev inget av dessa. Detta berodde inte på oenighet inom biblioteksväsendet, utan statens oförståelse av problem. En av anledningarna varför dokumentationen plötsligt blev aktuell var, förutom datateknikens intåg, att termen inte hade någon fast innebörd, tror jag. Dokumentationen ansågs vara ett alternativ till det som bibliotekarierna dittills kunnat göra. För det traditionella biblioteket var ägandet av litteratur huvuduppgiften. Bibliotek var bokförråd och en sorts arkiv. P.g.a. litteraturökningen blev tillgängliggörandet allt väsentligare. När den traditionella institutionen biblioteket sökte nya arbetsätt, trädde dokumentationen som var mer förknippad med mer serviceinriktade specialbiblioteken fram som alternativ.

Undersökningen kan bli mycket djupare och vidare med annat material som bibliotekschefernas petitas, s.k. biblioteksäskanden. Mitt material kan inte berätta mer om de offentliga specialbiblioteken och inte heller de vetenskapliga bibliotekens chefsråd och riksbibliotekarieämbetet. Planen om arbetsfördelningen mellan de vetenskapliga allmänbiblioteken är oerhört intressant. Undersökning av biblioteksäskanden och statsmakternas och dess hantering skulle kunna upplysa mer hur de traditionella biblioteken såg på situationen och hur de tänkte agera.

9. Sammanfattning

Redan strax efter krigsslutet ställdes det vetenskapliga biblioteken inför problem som den utökade vetenskapliga litteraturen och universitets upprustning. Naturvetenskapens utveckling var också något som det humanistiska biblioteksväsendet måste bemöta. Syftet med denna uppsats är att undersöka hur det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet tänkte reagera på den nya tidens krav under 1950-talet. Frågeställningarna är de följande;

1. Vad krävde staten av det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet?
2. Hur tänkte det vetenskapliga biblioteksväsendet svara på den nya tidens krav under statens villkor?

I och med att jag utgår ifrån ideologikritik kombinerad med ”ram och innehåll”, så handlar frågeställning 2 inte bara om vilka förändringar som föreslogs utan dess dolda motiv, ideologi om omorganiseringen av det svenska biblioteksväsendet. Textanalys, en ideologikritisk sådan, utförs huvudsakligen av tidskriftartiklarna som huvudsakligen skrevs av inflytelserika bibliotekarier med fokus på samorganisering och bibliotekariekompetens. Resultatet visar att statsmakterna var ytterst ovilliga att öka anslag till den grad som biblioteken önskade, och krävde rationalisering. Statsmakterna hade då inte tillräckligt stor vetskap och troligen intresse för biblioteksväsendet och dess problem. Det var nog därför de stora förändringarna dröjde till 1960-talet. I den situationen blev biblioteken tvungna att anpassa sin verksamhet till den nya tidens krav. Det var folkbiblioteken och industribiblioteken som kom med olika kritik av dåtidens system och förslag för förändringar. De vetenskapliga biblioteken försökte ändå bemöta de nya kraven.

En av lösningarna var att öka samarbete inom och utanför nationens gränser och detta kunde leda till omorganisering av det svenska biblioteksväsendet. Det fanns i stort två olika tankar om omorganiseringen av det vetenskapliga biblioteksväsendet. Den ena var att bygga upp ett hierarkiskt biblioteksväsende med KB på toppen. Denna hierarki skulle förstärkas av att utveckla specialisering av de vetenskapliga biblioteken och KB:s monopol av bibliografisk verksamhet. Det var riksbibliotekarie Willers som drev denna linje. Den första kan ses som ett försök att behålla den humanistiska hegemonin, men det handlade uteslutande om KB:s hegemoni och det ogillades därför av de andra allmänvetenskapliga biblioteken.

Den andra var att utveckla och förstärka samarbete mellan enstaka bibliotek. Som en förespråkare av detta Björkbom kan ha velat förhöja de naturvetenskapliga/tekniska bibliotekens status till allmänbibliotekens nivå.

För den andra förespråkaren Kleberg gällde detta samarbete endast mellan de allmänna vetenskapliga biblioteken.

Integrering av folkbibliotek och vetenskapliga bibliotek var en fråga om omorganisationen av det svenska biblioteksväsendet. I stort sett ogillades tanken av de vetenskapliga biblioteken. Reaktioner mot SAB:s förslag om centraliseringen av bibliotekarieutbildning tydliggjorde detta. Willers, som först lär ha varit intresserad av integrering av de två biblioteksväsenden, verkade senare ha lämnat tanken bakom sig. Ett försök av folkbiblioteken att bli mer oberoende av vetenskapliga biblioteken syntes dessutom.

Det hela kan sammanfattas kort så här; den naturvetenskapliga kulturens utveckling i samhället och den akademiska världen samt till viss utsträckning inom det svenska biblioteksväsendet hotade den humanistiska kulturens, särskilt de allmänt vetenskapliga

bibliotekens hegemoni i biblioteksväsendet. De humanistiska vetenskapliga bibliotekarierna försökte bekämpa detta och på det sättet tydliggjordes den outtalade humanistiska ideologin.

10. Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Gösta Otterviks arkiv vid Göteborgs universitets bibliotek
Dagbokanteckning av Sune Lindqvist för 1955
Intervju med Sune Lindqvist 2002-06-03
Intervju med Björn Tell 2002-05-21
Intervju med Lars Tynell 2002-05-25
Telefonsamtal med Lars Tynell 2004-05-06
Brev från Björn Tell daterat 2004-05-03

Tryckta källor och litteratur

1945 års universitetsberedning III. Universitetsbiblioteken, universitetsadministrationen m.m. (1947). Stockholm: Nordiska bokhand. (Statens offentliga utredningar (SOU) 1947:75)

Arvidsson, Håkan (1998). Moderniseringen och medelklassens marginalisering. Ingår i Elmlund, Peter & Glans, Kay eds. *Den välsignade tillväxten: Tankelinjer kring ett århundrade av kapitalism, teknik, kultur och vetenskap*. Stockholm: Natur och Kultur. S. 144-162.

Andrén, Mats (1988). Studentideologi efter 1968. Ingår i Liedman, Sven-Erik & Olausson, Lennart eds. *Ideologi och institution: om forskning och högre utbildning 1880-2000*. Stockholm: Carlssons. S.197-218.

Bachman, Marie-Louise (1991). Bibliografiskt samarbetet och ADB: En översikt. Ingår i Sandgren, Folke & Ström, Ingrid ed. *Framsynthets ihugkommelse: En vänbok till Sune Lindqvist*. Stockholm: Kungl biblioteket. (Acta bibliothecæ regiæstockholmiensis LI). S. 7-26.

Baude, Hans (1957). Kring riksdagsbiblioteksbetänkandet. *BBL*, 42 årg., s.103-105.

Benner, Mats (1998). Välfärdskapitalismens era. Ingår i Elmlund, Peter & Glans, Kay eds. *Den välsignade tillväxten: Tankelinjer kring ett århundrade av kapitalism, teknik, kultur och vetenskap*. Stockholm: Natur och Kultur. S. 129-143.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Bianchini, Bianca (1954). Tekniska litteraturdagar vid Sundsbybergs stadsbibliotek. *BBL*, 39 år., s. 403-405

Bibliotekspetita(1953). *BBL*, 38 årg., s. 421-428.

Björkbom, Carl (1950) Till de vetenskapliga bibliotekens katalogfråga. *BBL*, 35 årg. s. 287f.

Björkbom, Carl (1952) Samarbete mellan stadsbiblioteken och den lokala industrien i Holland. *BBL*, 37 årg., s. 64f.

- Björkbom, Carl (1953). Sambibliotek – världsbibliotek. *Svensk tidskrift*, 40 årg., s. 320-327.
- Björkbom, Carl (1954) ”Aktiv” dokumentation. *Tidskrift för dokumentation*, årg. 10:3, s. 30-33.
- Björkbom, Carl (1956). Bokanskaffning och sambibliotek. *BBL*, 41 årg., s. 8-12.
- Björkbom, Carl (1957). Några tankar om samkataloger och boklokalisering i allmänhet och AK i synnerhet. *BBL*, 42 årg., s. 589-596.
- Björkbom, Carl (1958). Barbro Hallendorffs död. *Tidskrift för dokumentation*, årg. 14:4, s 45-46.
- Björkbom, Carl (1959). Biblioteksvetenskap – biblioteksforskning. *BBL*, 44 årg., s. 742-747.
- Björkbom, Carl (1960a). Några tankar om bibliotekens samarbete beträffande bokanskaffning och Skandiaplan, speciellt med hänsyn till de tekniska biblioteken. Aktuell debatt. Från bok och biblioteksvärlden. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, årg. 47, s. 158-163.
- Björkbom, Carl (1960b). Genmäld. TSL och litteraturingenjören. *Tidskrift för dokumentation*, årg. 16:1, s. 3.
- Brynhildsen, Hans Olav (1960). TSL och litteraturingenjören. *Tidskrift för dokumentation*, årg. 16:1, s. 1-3. (med Genmäld av Engel och Björkbom)
- Burston, Godfrey (1979). National libraries: an analysis. Ingår i Line, Maurice B. & Line, Joyce eds. *National libraries*. Vol. 1. (Aslib reader series). S. 87-98.
- Dahl, Svend (1924-31). *Bibliotekshandbok* översatt, bearbetad och med bidrag av svenska fackmän; utgiven av Bring, Samuel E. 2 vol. Uppsala: Almqvist & Wiksell ; Stockholm: Geber
- KB:s historia* (1999). Darlin, Bo-Ingemar, Lehtilä-Olsson, Mayre, Lidman, Tomas, Nilsson, Kjell & Sandgren, Folke. <http://www.kb.se> [2004-03-09]
- En Skandiaplan. I Hänt och läst. *BBL*, 44 årg., s. 431.
- Engel, Erwin (1951). Samarbetet ur företagsbibliotekens synpunkt. *Biblioteket och vi 1951*, s. 35- 42.
- Engel, Erwing (1954). Aktiv dokumentation: Genmäld. *Tidskrift för dokumentation*, årg. 10:5, s. 54f.
- Engel, Erwing (1960). Genmäld. TSL och litteraturingenjören. *Tidskrift för dokumentation*, årg. 16:1, s. 2f.
- Eriksson, Ruben (1948). Svenska vetenskapliga bibliotek. Ingår i *Det femte nordiske Biblioteksmøde 1947*. København: Danmarks biblioteksforening. S. 76-82.

Folkbibliotek i tal och tankar: En faktarapport från Folkbiblioteksutredningen. (1982). Stockholm: Liber.

Folkbibliotekssakkunniga (1949) *Folk- och skolbibliotek: Betänkande och förslag.* Stockholm: (Statens offentliga utredningar (SOU) 1949:28)

Företagsbiblioteket i goda tider och dåliga (1957). *Tidskrift för dokumentation*, årg. 13:3, s. 25

Gerle, Eva (1984). *Lunds universitetsbiblioteks historia: Fram till år 1968.* Stockholm: Almqvist & Wiksell. (Ur Lunds universitets historia 7). (Acta universitatis lundensis sectio1 theologica juridica humaniora 42).

Gertz, Ulla (1959). »Litteraturringenjören» och industribiblioteket. *BBL*, 44 årg., s. 588-591.

Gierow, Krister (1950). Ingår i *Sjätte nordiska biblioteksmötet i Uppsala 1950: Redogörelse* (1951). Uppsala: Sveriges allmänna biblioteksforening.

Gierow, Krister (1953). Mikrofilm i interurbanlånerörelsen: några erfarenheter. *BBL*, 38 årg., s. 53f.

Gierow, Krister (1959). »Tillfredsställande resurser» åt de vetenskapliga biblioteken. *BBL*, 44 årg., s. 317-320.

Grönberg, Lennart (1959). Arbetsstudier och nya arbetsrutiner vid Uppsala universitetsbibliotek: några reflexioner kring en organisationsundersökning. *BBL*, 44 årg., s. 169-176.

Hall, Patrik (2000). *Den svenskaste historien: Nationalism i Sverige under sex sekler.* Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Hanner, Charlotte (1981). Kompendium för kursen Samhället och biblioteken: De svenska forskningsbibliotekens utveckling efter 1945. Borås: BHS.

Hansson, Joacim (1999). *Klassifikation, bibliotek och samhälle: En kritiskstudie av "Klassifikationssystem för svenska bibliotek"*. Diss. Göteborg universitet. Borås: Valfrid.

Heintze, Ingeborg (1951). Anmälan 1951: Bibliotek i samverkan. *Biblioteket och vi*, 1951, s. 3 f.

Heintze, I. (1956). Ifla-kongressen i Bryssel. *BBL*, 41 årg., s. 3 f.

Heyman, Harald J. (1951). Den interurbana lånerörelsen i Sverige. *Biblioteket och vi*, 1951, s. 19-24.

Holmberg, Arne (1948). Kompetenskrav och utbildning vid vetenskapliga bibliotek i Sverige. Ingår i *Det femte nordiske Biblioteksmøte i København 1947.* København: Danmarks biblioteksforening, s. 125-138.

Holmberg, Arne (1950). De vetenskapliga specialbibliotekens utbildningsfråga. *Biblioteket och vi*, 1950, s. 25-34.

Kleberg, Tönnes (1948). De vetenskapliga biblioteken i nutidens kulturliv. Ingår i *Det femte nordiska Biblioteksmøde i København 1947: Med oversigter over de nordiske bibliotekers udvikling 1936-1947* (1948). København: Danmarks biblioteksforening. S. 114-138.

Kleberg, Tönnes (1950). »Ingen utbildning alls.» Till debatten. *BBL* 35 årg., s. 66-67.

Kleberg, Tönnes (1952). SAB:s årsmöte i Karlskoga 1952. *BBL*, 37 årg., s. 369.

Kleberg, Tönnes (1956) En svensk plan till intressefördelning vid den utländska litteraturanskaffningen. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, årg. 43, s. 137-141.

Kleberg, Tönnes (1957). Fördelning av den utländska bokanskaffningen på nordisk grund. Ingår i *Åttonde nordiska biblioteksmötet i Åbo och Helsingfors 4 – 7 augusti 1956*. Helsingfors: [?], s. 79-91.

Knudtzon, Erik J. (1951). Kurs för institutionsbibliotekens personal. Från bok- och biblioteksvärlden. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, årg. 38, s. 191f.

Ledarartikeln (1957). *Tidskrift för dokumentation*, årg. 13:2, s. 25

Line, Maurice B. (1987). The role of national libraries: a reassessment. Ingår i Line, Joyce & Line, Maurice B. eds. *National libraries 2 1977-1985*. London: Aslib. (Aslib reader series vol. 6.) S. 5-18.

Liedman, Sven-Erik (1988). De fria fakulteternas långsamma död. Ingår i Liedman, Sven-Erik & Olausson, Lennart red. *Ideologi och institution: om forskning och högre utbildning 1880-2000*. Stockholm: Carlssons. S. 174-196.

Liedman, Sven-Erik och Olausson, Lennart (red.) (1988). *Ideologi och institution: om forskning och högre utbildning 1880-2000*. Stockholm: Carlssons.

Lindqvist, Sune (1958). Accessionskatalogen i ny gestalt. *BBL*, 43 årg., s. 662-667.

Mellbye, Elisabeth (1959). Nordisk vitenskapelig bibliotekarförbund. *BBL*, 44 årg., s. 249-250.

Miller, Allen H. ed. (1980). *Freedom and Control in Higher Education. Research and Development in Higher Education, Volume 3*. Papers presented at the Annual Conference of the Higher Education Research and Development Society of Australasia (6th, Australian National University, Canberra, Australia, May 3-6, 1980).

Kungl. bibliotekets årsberättelse. Stockholm: Norstedt [?]

Forts. av *Riksbibliotekariens ämbetes årsberättelse*

1955 (1956)

1956 (1957)

1957/58 (1959). Stockholm: Norstedt

- Lunds universitetsbibliotek årsberättelse 1/7 1947 – 30/6 1948 (1949)*. Lund: [?]
1950-1951 (1952)
1/7 1955 – 30/6 1956 (1957)
1956-1957
1/7 1957 – 30/6 1958 (1959)
- Möhlenbrock, Sigurd (1956). Bibliotekens arbetsorganisation: föredrag vid SAB:s årsmöte 1956. *BBL*, 41 årg., s. 513-518.
- Möhlenbrock, Sigurd (1959). Två organisationsundersökningar vid svenska bibliotek. *BBL*, 44 årg., s. 90-94.
- Nilsson, Gustaf (1950). Kompetens och utbildning. *Biblioteket och vi*, 1950, s. 5-10.
- Nordiska biblioteksmötet (1948). *Det femte nordiska Biblioteksmøde i København 1947: Med oversigter over de nordiske bibliotekers udvikling 1936-1947*. København: Danmarks biblioteksforening.
- Nordiska biblioteksmötet (1951). *Sjätte nordiska biblioteksmötet i Uppsala 1950: Redogörelse*. Uppsala: Sveriges allmänna biblioteksforening.
- Nordiska biblioteksmötet (1954). *Det sjunde nordiske bibliotekmøtet i Trondheim 1953: Referat av forhandlingene*. Trondheim: Norsk biblioteksforening.
- Nordiska biblioteksmötet (1957). *Åttonde nordiska biblioteksmötet i Åbo och Helsingfors 4 – 7 augusti 1956*. Helsingfors:[?]
- Nordiska familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi*. Ny, reviderad och rikt illustrerad upplaga (s.k. ugglaplagan). Stockholm: Nordisk familjeboks.
- Nordiskt lexikon för bokväsen* (1951). København: Nyt Nordisk forlag A. Busck, Oslo: Dreyers, Stockholm: Forum.
- Nordiska vetenskapliga bibliotekariesamfundet (1957-60). *Nordisk handbok i bibliotekskunskap*. Red. Av Dahl, Svend. Stockholm: Almqvist & Wiksell/Geber. 3 vol.
- Odelberg, Wilhelm (1996). Några femtioårsminnen från Kungliga biblioteket och Svenska bibliotekariesamfundet - en personlig betraktelse. *SBS meddelar* 96:2 (Supplement), s. 31-37.
- Olsoni, K. E. (1951). Den amerikanska biblioteksutbildningen och specialbiblioteken. *Tidskrift för dokumentation*, årg. 7:2, s. 13-16.
- Olsson, Lena (1995). *Det datoriserade biblioteket: maskindrömmar på 70-talet*. Diss. Linköpings universitet. Linköping: Linköpings universitet (Linköping studies in arts and science;121)
- Ottervik, Gösta (1956). SAB:s klassifikationssystem i ny gestalt: Föredrag vid Sveriges allmänna biblioteksforenings årsmöte i Västerås den 2 augusti 1956. *BBL*, årg. 41, s. 436-440.

- Ottervik, Gösta (1971). *Svenska bibliotekariesamfundet 1921-1971: En 50-årskrönika*. Malmö: Allhems (Svenska bibliotekariesamfundets skriftserie)
- Ottervik, Gösta & Möhlenbrock, Sigurd (1964). *Bibliotek i Sverige: Vägledning för besökare, låntagare, biblioteksaspiranter*. Stockholm/Göteborg/Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Ottervik, Gösta & Möhlenbrock, Sigurd (1973). *Bibliotek i Sverige: Historia – organisation - funktion*. 2:a, väsentligt omarbetade uppl. Lund: Btj. (Sveriges allmänna biblioteksförnings handböcker. 15)
- Palmborg, Nils (1953) Interurbana lån: Några anteckningar. *BBL*, 38 årg., s. 385-388.
- Paulsson, Egon (1950) »Den interurbana låneverksamheten» i Kurser. *BBL*, årg. 35, s. 229-231.
- Persson, Lisa-Christina (1959). Nionde Nordiska biblioteksmötet i Århus. *BBL*, 44årg., s. 585-587.
- Promemoria/Forskningsberedningen* (1963-73). Stockholm: forskningsberedningen. (Nr 1-16)
- Renborg, Greta (1955) Bibliotek för låntagarna – eller för bibliotekarierna? *BBL*, 40 årg., s. 8-13.
- Ringius, Cecilia (1953). Några bibliografiska gåtor från ett tekniskt specialbibliotek. *Tidskrift för dokumentation*, årg. 9: 4, s. 47- 49.
- Ripstarp, Jan & Andersson, Lars G. (2001). *Mitt i byn! : Om det moderna folkbibliotekets framväxt*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Selander, Einar (1956). Utvidgad industriell bibliotekstjänst? *BBL*, 41 årg., s. 646-649
- SFF:s yttrande över folkbibliotekssakkunnigas betänkande(1950). *BBL*, 35 årg., s.5-7.
- Snow, Charles P.(1959). *The two cultures and the scientific revolution*. Cambridge: Cambridge university press (The Rede Lecture)
- Snow, Charles P.(1962). The two cultures and a second look: an expanded version of the two cultures and the scientific revolution. Cambridge: Cambridge university press
- Standardblanketter. I Från biblioteksfronten (1953). *BBL*, 36 årg., s. 179f.
- Stewart, M. A. (1947) The duality of demand on university libraries. *College and Research Libraries*, vol. 8, no. 4, s. 396-404.
- Ståhlgren, Lillemor (1951). Stadsbiblioteken i samarbetet. *Biblioteket och vi*, 1951, s. 25-34.
- Sundelin, Arne (1986). *Vad hände under de 50 åren: Historik*. Stockholm. (Tekniska litteratursällskapet Meddelande 22)

Svensk uppslagsbok. Andra omarbetade och utvidgade upplagan, 1947-1955 års upplaga. Malmö: Förlagshuset Norden.

Svenska biblioteksmatrikeln 1955 (1956). Lund: Bibliotekstjänst.

Svenska biblioteksmatrikeln 1966 (1967). Lund: Bibliotekstjänst.

Sveriges offentliga bibliotek: Stockholm. Uppsala. Lund (1887) Accessions-katalog (AK) 1 1886. Stockholm: Kong. Biblioteket genom E. W. Dahldren.

Särström, Oswald (1954). Aktiv dokumentation: Genmäld. *Tidskrift för dokumentation*, årg. 10:5, s. 53f.

Sörlin, Sverker (1996). Science and national mobilization in Sweden. Ingår i Norrback, Märtha & Ranki. Kristina ed. *University and Nation: The university and the making of the nation in Northern Europe in the 19th and 20th centuries*. (Proceedings of the Conference on the History of Universities organized at the University of Helsinki, 20-24 April 1994, under the auspices of the International Commission of University History. (Studia Historica 53) s. 31-42.

Tideström, S. H:sson (1954) Tekniska litteratordagar. *Tidskrift för dokumentation*, årg. 10: 1, s. 6.

TLS får statsunderstöd (1950). *Tidskrift för dokumentation*, årg. 6, 1950:3, s. 25.

Tynell, Lars (1959). Kungl. bibliotekets nya katalogregler. *BBL*, 44 årg., s. 6-9.

Tynell, Lars (1979). Gösta Ottervik. Från bok och biblioteksvärlden. *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, årg. 66, s. 90-92.

Tynell, Lars (1980) Uno Willers. *BBL*, årg. 65 , s. 25-26.

Uppsala universitetsbibliotek årsberättelse 1947-1948 (1949) Uppsala:

1954-55 (1956)

1955-1956 (1957)

1956-1957 (1958)

1957-1958 (1959)

1959-1960 (1961)

Utbildning för bibliotek, arkiv och informatik: Betänkande avgivet av utredningen rörande utbildning av bibliotekspersonal m m (1969). Stockholm: Almqvist & Wiksells. (Statens offentliga utredningar (SOU) 1969:37) Utbildningsdepartementet. Stockholm: 1969

Utbildningsfrågan(1956). *BBL*, 41 årg., s. 590-623.

Wagman, Frederick H. (1961). Library requirements of the modern college. *The Library Quarterly*, vol. 31, no. 1, s. 33-44.

Westlund, Karl-Erik (1959). Biblioteksundersökningen i Borås. I Till debatten. *BBL*, 44årg., s. 428-430. Följes av Möhlenbrocks korta kommentar, s. 430-431.

- Wiegand, Wayne A. (2000). American library history litterature, 1947-1997: Theoretical perspectiv. *Libraries & Culture*, vol. 35:1, s. 4-35.
- Wikman, Kerstin (1974). Interurbanlån vid svenska bibliotek: Undersökning utförd på uppdrag av Sveriges allmänna biblioteksforening forskningsbibliotekssektionen. Lund: Btj.
- Viksten, Brita (1991). BI/NB-krönika. Ingår i Sandgren, Folke & Ström, Ingrid ed. *Framsynthets ihugkommelse: En vänbok till Sune Lindqvist*. Stockholm: Kungl biblioteket. (Acta bibliothecæ regiæstockholmiensis LI), s. 27-38.
- Willers, Uno (1954). De vetenskapliga biblioteken 1953/1954: Föredrag vid SAB:s årsmöte 1954. *BBL*, 39 årg., s.
- Willers, Uno (1955). De vetenskapliga biblioteken 1954/1955: Föredrag vid SAB:s årsmöte 1955. *BBL*, 40 årg., s. 285-290.
- Willers, Uno (1958). Våra vetenskapliga bibliotek under två år 1956-1958: Föredrag vid SAB:s årsmöte 1958. *BBL*, 43 årg., s. 573-579.
- Willers, Uno (1959). Islossning? : de vetenskapliga forskningsbiblioteken 1958-1959: Föredrag vid SAB:s årsmöte 1959. *BBL*, 44 årg., s. 492-497.
- Willers, Uno (1960). Böcker och bakteriekulturer: Forskningsbiblioteken 1959 – 1960. Föredrag vid SAB:s årsmöte. *BBL*, 45 årg., s. 554-562.
- Willson, Ian R. (1987). The national library in historical perspective. *Libraries & Cultur*, vol. 24, no. 1, s. 75-95.
- Wirde, Karl Gustav (1950). Utbildningsfrågan ur personalföreningens synvinkel. *Biblioteket och vi*, 1950, s. 11-18.
- Wirde, Karl Gustav (1959a) Rationalisering – en samarbetsfråga. *BBL*, 44 årg., s. 87.
- Wirde, Karl Gustav (1959b) Statsverkspropositionen. *BBL*, 44 årg., s. 161.
- Åttonde nordiska biblioteksmötet (1957). *BBL*, 42 årg., s. 7.
- Östling, Gösta (1951). Starkare samverkan utåt. *BBL*, 36årg., s.373f.
- Östling, Gösta (1957). Statsverkpropositionen. I Från biblioteksfronten. *BBL*, 42 årg., s. 87.

Förkortningslista

ADB Automatisk databehandling
AK Sveriges offentliga bibliotek. Stockholm. Uppsala. Lund. Accessionskatalog. Fortsättes av : Sveriges offentliga bibliotek. Stockholm. Uppsala. Lund. Göteborg. Accessions-katalog; Sveriges offentliga bibliotek. Accessions-katalog; Accessionskatalog över utländsk litteratur i svenska forskningsbibliotek
BBL Biblioteksbladet
BI Bibliografiska institutet
BV Biblioteket och vi
CK centralkatalogiseringen
CTHB Chalmers tekniska högskolas bibliotek
FID Fédération Internationala de Documentation / International Federation for Documentation
FK första kammaren
FKI folkbibliotekens korrespondensinstitut
GSB Göteborgs stadsbibliotek
HSB Handelshögskolans i Stockholm bibliotek
IFLA International Federation of Library Association
IVA Ingenjörsvetenskapsakademien
KB Kungl. biblioteket
KIB Karolinska Institutets Bibliotek
KKN Nämnden för katalogiserings- och klassifikationsfrågor
KTH Kungl. tekniska högskolan
KTHB Kungl. tekniska högskolans bibliotek
KVAB Kungl. Vetenskapsakademiens bibliotek
LUB Lunds universitetsbibliotek
NTBB Nordiska tidskrift för bok och biblioteksväsendet
NVBF Nordiska vetenskapliga bibliotek
SAB Sveriges allmänna biblioteksörening
SACO Sveriges akademikers centralorganisation
SBS Svenska bibliotekariesamfundet
SFF Svenska folkbibliotekarieföreningen
SSB Stockholms stadsbibliotek
SVSF Sveriges vetenskapliga specialbiblioteksörening
SÖ Skalöverstyrelsen
TD Tidskrift för dokumentation
TLS Tekniska litteratursällskapet
UB universitetsbibliotek
UKÄ Universitetskanslerämbetet
UUB Uppsala universitetsbibliotek

